

**MAARİF VEKÂLETİ'NİN KURULUŞU
VE ÇAĞDAŞLAŞMA ÇABALARI
(1920- 1938)**

Hatice DAĞCI

**T.C
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Tarih Anabilim Dalı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Eskişehir
2008**

T.C
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Hatice DAĞCI tarafından hazırlanan MAARİF VEKÂLETİ’NİN KURULUŞU VE ÇAĞDAŞLAŞMA ÇABALARI (1920-1938) başlıklı bu çalışma 26.12.2008 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalı’nda Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Mehmet ŞİŞMAN

Üye: Doç. Dr. Osman KÖKSAL

Üye: Yrd. Doç. Dr. Mesut ERŞAN

Üye: Yrd. Doç. Mehmet KAYIRAN

Üye: Yrd. Doç. Dr. Selahattin ÖNDER

ONAY

.. / . /200

(imza)

Akademik Unvanı, Adı- Soyadı
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
EKLER LİSTESİ.....	iii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
GİRİŞ.....	1

I.BÖLÜM

KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİ (1920- 1923)

1.1. GENEL DURUM.....	19
1.1.1. OKULLARIN DURUMU.....	23
1.1.1.1 İlköğretimdeki Sorunlar.....	23
1.1.1.2.Orta Öğretimdeki Sorunlar.....	29
1.1.1.3. Yükseköğretimdeki Sorunlar.....	31
1.1.1.4. Halk Eğitimindeki Sorunlar.....	32
1.1.1.5. Azınlık ve Yabancı Okullarındaki Sorunlar.....	33
1.1.2. ÖĞRETMENLERİN DURUMU.....	35
1.1.2.1.Maaş Sorunu.....	35
1.1.2.2. Öğretmen Yetiştirme Sorunu.....	39
1.1.3. EĞİTİMDE ÇAĞDAŞ SİSTEM ARAYIŞLARI.....	43
1.1.3.1. Maarif Kongresi.....	43
1.1.3.2. Birinci Heyet-i İlmiye.....	49

II. BÖLÜM
TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE ÇAĞDAŞ EĞİTİMİN
KURULMASI (1923 -1928)

2.1. EĞİTİM SİSTEMİNDE YASAL DÜZENLEMELER.....	57
2.1.1. Tevhid-i Tedrisat ve Millî-Lâik Eğitime Geçiş.....	63
2.1.2. Yabancı ve Azınlık Okullarının Denetim Altına Alınması.....	67
2.2. HEYET-İ İLMİYE VE HALK EĞİTİMİ.....	72
2.2.1.İkinci Heyet-i İlmiye Toplantısı.....	72
2.2.2. Üçüncü Heyet-i İlmiye Toplantısı	75
2.2.3. Talim ve Terbiye Kurulu'nun Kuruluşu ve Çalışmaları.....	78
2.3.HARF DEVRİMİ.....	82
2.3.1. Alfabe Değişikliği.....	82
2.3.2. Millet Mektepleri ve Halk Eğitimi.....	87
2.4. KARMA EĞİTİM.....	92
2.5.YABANCI EĞİTİM UZMANLARININ GÖRÜŞLERİ.....	94
2.5.1. John Dewey Raporu.....	94
2.5.2. Dr. Kühne'nin Raporu.....	99
2.5.3. Buyse Raporu.....	101
2.5.4. Albert Malche'nin Raporu.....	102
2.5.5. Amerikan Heyeti'nin Raporu.....	103
2.5.6. Berly Parker'ın İlk Tahsil Hakkındaki Raporu.....	104
3.1. ÖĞRETİM KURUMLARININ ÇAĞDAŞLAŞTIRILMASI.....	106
3.1.1. İLKÖĞRETİM KURUMLARI.....	106
3.1.2. ORTAÖĞRETİM KURUMLARI.....	111
3.1.3. MESLEKİ ÖĞRETİM KURUMLARI.....	114
3.1.4. YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARI.....	116
4.1. ÖĞRETİM KADEMELERİNİN SORUNLARI VE GELİŞMELER.....	119

4.1.1. ÖĞRETMENLERİN MAAŞ SORUNU.....	119
4.1.2. ÖĞRETMENLERİN YETİŞTİRİLMESİ.....	119
4.1.2.1.Köy Öğretmeni Yetiştirme Çabaları.....	119
4.1.2.2. İlkokul ve Orta Dereceli Okullara Öğretmen Yetiştirilmesi.....	121
4.1.2.3. Öğretmen Örgütleri.....	122

III. BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE ÇAĞDAŞ EĞİTİMİN GELİŞTİRİLMESİ (1928 -1938)

3.1. ÖĞRETİM KURUMLARINDAKİ GELİŞMELER.....	125
3.1.1. İLKÖĞRETİM KURUMLARINDAKİ GELİŞMELER.....	125
3.1.2. ORTAÖĞRETİM KURUMUNDAKİ GELİŞMELER.....	126
3.1.3. MESLEKİ VE TEKNİK ÖĞRETİM KURUMLARINDAKİ GELİŞMELER.....	127
3.1.4. AZINLIK VE YABANCI OKULLARI.....	129
3.1.5. YÜKSEKÖĞRETİM KURUMUNDAKİ GELİŞMELER.....	130
3.2. ÖĞRETMENLERİN DURUMU.....	131
3.2.1. MAAŞ SORUNU.....	131
3.2.2. ÖĞRETMENLERİN YETİŞTİRİLMESİ.....	136
3.2.2.1. İlkokul Öğretmenlerinin Yetiştirilmesi.....	136
3.2.2.2. Ortaöğretim Öğretmenlerinin Yetiştirilmesi.....	138
3.3. HALKEVLERİ VE EĞİTİM.....	139
3.4. BİRİNCİ MAARİF ŞURASI.....	144

IV. BÖLÜM
MAARİF VEKÂLETİ'NİN TEŞKİLÂTI

4.1. MAARİF VEKÂLETİ'NİN KURULUŞU.....	151
4.2. MAARİF VEKÂLETİ TEŞKİLÂTI'NDAKİ GELİŞMELER.....	156
4.2.1. MAARİF VEKÂLETİ'NİN MERKEZ TEŞKİLÂTI.....	156
4.2.2. MAARİF VEKÂLETİ'NİN TAŞRA YÖNETİM ÖRGÜT.....	160
SONUÇ.....	162
KAYNAKÇA.....	164
EKLER LİSTESİ.....	177

ÖZET

MAARİF VEKÂLETİ'NİN KURULUŞU VE ÇAĞDAŞLAŞMA ÇABALARI (1920- 1938)

DAĞCI, Hatice

Yüksek Lisans- 2008

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mesut ERŞAN

Bu çalışmanın amacı, Maarif Nezareti'nden Maarif Vekâleti'ne geçiş sürecinin, 1920- 1938 yıllarında Maarif Vekâleti'nin karşılaştığı sorunların, Maarif Vekâleti'nin çağdaşlaşmayı hedefleyerek yaptığı çalışmaların ve teşkilatlanmasının araştırılmasıdır.

Bu çalışma yapılırken, ele alınan dönemin gazete ve dergilerinden, TBMMZC'lerinden ve çok sayıda yazılı kaynaktan yararlanılmış; istatistikler incelenmiştir.

Araştırmanın sonucuna göre, bir tarafta Bağımsızlık Savaşı devam ederken, diğer taraftan da her türlü sıkıntıya ve yokluğa rağmen cehalete karşı amansız bir mücadele verilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal ATATÜRK, eğitimde reformların yeterli olmadığı düşüncesinden hareketle eğitimde köklü bir değişikliği, devrim yapmayı uygun görmüştür. Böylece, Türkiye Cumhuriyeti, ilk on yıl içinde eski eğitim sisteminin tamamını yıkmayı ve yerine çağdaş eğitim ilkelerini koymayı başarmıştır.

ABSTRACT**THE FOUNDATION OF THE MINISTRY OF EDUCATION AND
THE ATTEMPTS OF MODERNISATION
(1920-1938)****DAĞCI, Hatice****Md Thesis, 2008****Science Of Turkish Republic's History****Advisor: Yrd. Doç. Dr. Mesut ERŞAN**

This study aims to explore the early stages of the formation of the Ministry of Education, i.e. the process of transition from “nezaret” to ministry; the problems it faced during 1920-1938, and its organization and attempts of modernization.

While the study was being prepared, the contemporary periodicals and newspapers, the official reports of the Grand National Assembly and many other printed materials were utilized; statistics were used.

At the end of the study it was claimed that despite the presence of the National war of salvation and the concomitant poverty and troubles, a successful war was waged against ignorance.

Mustafa Kemal ATATÜRK, the founder of the Turkish Republic, thinking that the present reforms were not necessary, favored a radical transformation, i.e. a revolution of education. Thanks to his attempts, the Turkish republic succeeded in removing the traditional educational system and to replace it with contemporary methods within a decade.

EKLER LİSTESİ

- Ek 1: 1920-1946 Milli ve Cumhuriyet Dönemi Maarif Vekillerinin Listesi
Ek 2: Maarif Nezareti'nden Maarif Vekâleti'ne Geçiş Dönemi Eğitim Tarihi
Kronolojisi

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
C.	: Cilt
HM	: Hâkimiyeti Milliye
İçt	: İçtima senesi
MV. Mec.	: Maarif Vekâleti Mecmuası
s.	: Sayfa
TBMMZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
vd.	: Ve devamı

ÖNSÖZ

Hedefi ve konusu insan yetiştirme sanatı olarak da nitelendirilebilen eğitim, ancak sistemli bir şekilde yapıldığında hedefine ulaşabilir. Bu nedenle, eğitim sistemlerinin değişen ve gelişen zamana ayak uydurması ve kendini yenilemesi gereklidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş yıllarındaki eğitim kurumları bir süre toplumun gereksinimlerini karşılamış, ancak XVI. yüzyıldan itibaren değişen dünya koşullarına uyum sağlanamamıştır. Bu durum karşısında, medrese eğitiminin yanı sıra yeni eğitim kurumlarının açılması zorunlu olmuştur. Bu eğitim reformu çabalarını, eğitimde çağdaşlaşma hareketi olarak nitelendirebiliriz. Ancak, yapılan reformlar çağın gereksinimlerini karşılayacak düzeyde olmadığından yetersiz kalmıştır.

İşte bu bilinçle işe başlayan Cumhuriyetimizin kurucusu Ulu Önder Atatürk, eğitim işlerini cumhuriyetin en önemli görevi olarak görmüş ve çağdaşlaşmada çağdaş eğitime öncelik vermiştir.

Cumhuriyetin eğitim politikası, kültürü Türkiye'nin temeli yapmayı hedefliyordu. Bu çerçevede, din eğitimi veren okullar kapatılmış, çağdaş eğitime geçilmiştir. Karma eğitime geçilerek kadınların da eğitim görmeleri ve toplumda yer almaları sağlanmıştır.

Toplumun kalkınmasının ancak eğitim yoluyla sağlanabileceği düşünülmüş ve yeni eğitim programı bu doğrultuda hazırlanmıştır. Köye dönük eğitim, millet mektepleri, halk evleri ve köy enstitüleri bu nedenle uygulamaya konulmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitimin tabana yayılması ve eğitimin çağdaş temellere oturtulması ile ilgili çalışmalar yapılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, eğitimi ilkokullarda zorunlu kılmış ve eğitimin ücretsiz olması esas olarak kabul edilmiştir. Alfabe değişikliği ile ülkedeki okur- yazar oranının artması sağlanmış, bunun için Millet Mektepleri adı altında bir eğitim seferberliği başlatılmıştır.

Bu çalışmada, Maarif Vekâleti'nin Kuruluşu ve 1920- 1938 yılları arasında Çağdaş Eğitim Sisteminin Kurulmasını incelenmiştir.

Çalışmamda bana rehberlik yapan ve her türlü desteği esirgemeyen Sayın Hocam Yrd. Doç. Dr. Mesut ERŞAN'a katkılarından dolayı teşekkür etmeyi borç bilirim.

Hatice DAĞCI

Eskişehir, 2008

GİRİŞ

MAARİF VEKÂLETİNDEN MAARİF NEZARETİ'NE GEÇİŞ

Türk eğitim tarihi içinde ilköğretimin tarihi çok eski dönemlere çıkar.

Karahanlılar döneminde Farabi (870- 950) eğitim tarihimizde eğitim öğretim yöntemleri konusunda görüşler ileri sürdüğü bilinen ilk düşünürümüzdür. O, öğretimde kolaydan zora gidilmesini istemiştir.¹

İbnî Sina (980 – 1037) , ilköğretime başlama yaşını 6 olarak belirtmiş ve 14 yaşına kadar 8 yıl okutulmasının gereği üzerinde durmuştur.

Osmanlı Türklerinde, hatta Selçuklularda eğitim, öteki İslâm ülkelerinde olduğu gibi ağırlık merkezi dini eğitime dayanan bir sistem, yani medrese sistemi idi.²

Bu dönemdeki eğitim kurumları çoğunluğu vakıf kuruluşu olan halk çocuklarına mahsus parasız sıbyan okulları ve medreseler ile devletin üst kademelerine yüksek idareci yetiştiren Enderun Mektebi (Saray Okulu) idi.³

Vakfiyelerde bunların adı Darü't-tâ'lim, Mektep, Mektephane, Muallimhane, Darü'l-ilm şeklinde geçer. Halk ise bunlara Mahalle mektebi, Sıbyan mektebi derdi. Bu okullar her mahallede ve hemen her köyde mevcuttu, ekseriya camilere bitişik olarak yapılırlar, bazen caminin bir köşesinde yer alırlardı.⁴

Sıbyan Okulları ilk eğitim verirdi. Çocuklar bu okullara 4 -6 yaşlarında başlıyor ve kız – erkek beraber okuyorlardı.

¹ Yahya Akyüz, **Türkiye'de İlköğretim (Dünü, Bugünü, Yarını)**,“Cumhuriyet Gelinceye Kadar İlköğretimin Tarihçesine Kısa Bir Bakış”, İstanbul, 2003, s.5.

² Ayten Sezer, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ankara, 2004, s.311.

³ Ayten Sezer, **a.g. e.** , s.311.

⁴ Yahya Akyüz, **Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi**, İstanbul, 2001,s.78; Osman Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, İstanbul, 1977, C.I. ,s. 82- 96; Faik Reşit Unat, **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, Ankara,1964, s. 6- 9.

Sıbyan Okulları'nda eğitim ve öğretim parasızdı. Derslere ve çocukların eğitimine dini bilgiler egemendi. Öğretimin temeli çocuklara Müslümanlığın ana ilkelerini belletmekti.⁵

Osmanlı Hanedanı'ndan olan kişilerin çocukları farklı Sıbyan Okulları'nda eğitim görüyorlardı. Bu çocuklar için sarayların içinde, özel ilkokullar bulunuyordu. Şehzadeler, ilk eğitimlerini bu okullarda alıyorlar, sonra özel öğretmenlerden ders alarak eğitimlerini tamamlıyorlardı.

Öğretimde temel ezberdi. Öğretmenin verdiği dersi öğrenciler yüksek sesle tekrar ede ede ezberler ve sıraları gelince öğretmenin önüne diz çökerek öğrendiklerini gösterirlerdi.⁶

Sıbyan Mektepleri'nde Müslüman çocuklarının dinini bilir, iyi, ahlâklı birer insan olarak yetiştirilmesi amaçlanıyordu. Bu nedenle, Sıbyan Mektepleri'nde Arapça Elifba, Kur'an, Tecvid, İlm-i Hâl okutulmuş, namaz usulleri, sureleri ve dualar öğretilmiştir.⁷ Sıbyan Mektepleri'nde olduğu gibi medreselerde dinsel eğitim ağırlıklıdır. Medreseler, Müslümanlığın eğitim kurumlarıdır.⁸

Medreselerde eğitim parasız ve yatılı idi. Medreseler, öğrencilerini bir taraftan daha yüksek öğretime hazırlayan, diğer taraftan da öğrencilerine yüksek eğitim ve öğretim veren okullardı⁹. İlk Osmanlı Medresesi, 1331'de Orhan Bey tarafından İznik'te açılmıştır. Bunu, Bursa ve Edirne'de açılan medreseler izlemiştir.¹⁰

Osmanlı medreseleri, en büyük teşkilâta ve en yüksek seviyeye Fatih Sultan Mehmet döneminde ulaşmıştır. Fatihle birlikte medreseler, hastane, cami, aşevi ve kütüphane gibi sosyal ve kültürel kuruluşların da içinde olduğu külliyelerde yer

⁵ İlhan Başgöz, **Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı**, Ankara,1995,s. 3 – 4; İlhan Başgöz, Howard E.Wilson, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim ve Atatürk**, Ankara, 1968, s. 16; Yahya Akyüz, **a. g. e.** ,s. 5.

⁶ İlhan Başgöz, Howard E. Wilson, **a. g. e.** , s. 18.

⁷ Cahit Bilim, **Tanzimat Devri'nde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma (1839– 1876)**, Eskişehir, 1984, s. 2.

⁸ İsmail Hakkı Tonguç, **Eğitim Yolu ile Canlandırılacak Köy**, İstanbul, 1947, s. 152.

⁹ İlhan Başgöz, **a. g. e.** ,s. 3 -4; İlhan Başgöz, Howard E.Wilson, **a. g. e.** ,s. 22.

¹⁰ Osman Ergin, **a. g. e.** ,s. 82.

almaya başlamıştır.¹¹ Medreselerin en yüksek kademesini “ Sahn “ ve “ Süleymaniye “ medreseleri teşkil ediyordu.¹²

Medreselerde öğrenim dili Arapça idi. Ana dil olan Türkçe medreselerde yer almıyordu. Derslerin hemen hepsinde din bilgileri okutuluyordu. Bunlar: Kur’an, Tefsir ve Şerh, Arapça Gramer – Sarf ve Nahv, İsağoci -Lojik - , Fıkıh, Kelâm ve Hadis gibi derslerdi.¹³

Kanuni Sultan Süleyman’a kadar en parlak dönemini yaşayan medreseler, bu padişah döneminden sonra eski durumunu kaybetmeye başlamıştır. Avrupa’daki gelişmelere kapalı olma, geleneklere bağlılık, beşik ulemalığının çıkması, yetenek ve bilgiye verilen önemin azalması sonucunda medreselerde verilen eğitim, bağınaz ve tutucu bir durum almaya başlamış, pozitif bilimlere verilen önem de giderek azalmıştır.

Böylece, medreselerde verilen eğitim, çağın gerisinde kalmıştır.¹⁴

Devletin üst kademelerinde görev alacakların yetiştirildiği okul ise Enderun Mektebi (Saray Okulları) idi. Saray Okulları, devleti yönetecek yüksek dereceli asker – sivil kadroyu yetiştirmekle beraber işle eğitimi birleştiren yöntemleri kullanarak eğitim vermesi bakımından da önemlidir.

İlk Enderun Okulu’nu kendi sarayının çoğalan iç işlerini karşılamak için Fatih Mehmet kurmuştur.¹⁵ Enderun Okulu, Hıristiyan Osmanlı tebaasının çocuklarını ve harp esirlerini imparatorluk hizmetleri için eğitmek ve okutmak esasına göre kurulmuştu. Okullarda, Türkçe, Arapça, Farsça, Türk ve İran Edebiyatı, Kur’an, Şerh, İslâm Teolojisi, Türk Tarihi, Müzik, Aritmetik ve Geometri okutuluyordu.¹⁶

Okullarda Türkçe, Arapça, Farsça, Türk–İran edebiyatı, Kur’an şerh İslâm teknolojisi, Türk tarihi, müzik, aritmetik ve geometri okutuluyordu. Bunlardan müzik,

¹¹ Cahit Baltacı, **XV. – XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri**, İstanbul, 1976, s. 41 -50; Cahit Bilim, **a.g. e.s.** , 1984, s. 5.

¹² İlhan Başgöz, Howard E. Wilson, **a.g. e.** ,s. 22.

¹³ İlhan Başgöz, **a. g. e.** ,s. 12; İlhan Başgöz, Howard, E.Wilson, **a. g. e.** ,s. 24.

¹⁴ Faik Reşit Unat, **a. g. e.** ,s. 3 -6; Cahit Bilim, **a. g. e.** , s. 4- 8; Hasan Ali Koçer, **Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi** , (1773- 1923), Ankara, 1974, s. 9- 15.

¹⁵ İsmail Hakkı Baykal, **Enderun Mektebi Tarihi**, İstanbul, 1953, s. 6.

¹⁶ İlhan Başgöz, **a. g. e.** ,s. 18.

aritmetik ve geometri medrese programlarında yer almayan derslerdi. Enderun okullarında spor pek önemli bir yer tutuyordu.¹⁷

Enderun Mektebi, esas olarak Hıristiyan tebaadan alınan yetenekli çocukları iyi ve güvenilir devlet adamı ve asker yapma amacını güdüyordu. Üstün zekâ ve niteliklere sahip çocukları alıp yetiştirdiği için Enderun bir özel eğitim kurumu da sayılabilir. Kaynağı II. Murat'a kadar çıkarsa da düzenleme ve geliştirilmesi Fatih dönemindedir.¹⁸

Uzun yıllar verdiği kaliteli eğitim ile Osmanlı yöneticilerini yetiştiren Enderun, II. Mahmut'un Yeniçeri Ocağı'nı 1826'da kaldırarak askeri reformlara girişmesiyle eski önemini yitirmiştir.¹⁹

Eğitim alanında, özellikle Sıbyan Mektepleri'nde ve Medreselerde dini ağırlıklı eğitime yer verilmesi, pozitif bilimlere gereken önemin verilmemesi çağın gerisinde kalınmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda Batılı tarzda okullar açılmaya başlanmıştır.

Bu dönemde, 1773'ten itibaren Batılı tarzda okullar açılmaya başlamıştır. Bu durum, Tanzimat öncesinde eğitimde ikilik yaratmış ve eğitim, din esasına ve Batı usullerine göre eğitim olmak üzere iki ayrı şekil almıştır.

Osmanlı Devleti'nde bir dizi yenilgiden sonra, önce askerî alanda bazı yeni askerî okul (Hendesehane),1776'da bir Askerî Deniz Okulu (Mühendishane – i Bahri – i Hümayun) açılmıştır. I. Abdülhamit (1774 – 1789),III. Selim (1789–1807), II. Mahmut (1808 –1839) dönemlerinde yenileşmeler sürmüştür.²⁰

Mühendishane-i Bahr-i Hümayun, ilk çağdaş okul olarak nitelendirilmektedir. Çünkü bu okulda araç-gereç kullanılmış, yabancı dil öğretimine önem verilmiş,

¹⁷ İlhan Başgöz, Howard E. Wilson, **a. g. e.** ,s. 29.

¹⁸ Yahya Akyüz, **a. g. e.** , s. 84; İsmail Hakkı Baykal, **a. g. e.** , s. 6.

¹⁹ Hasan Ali Koçer, **a. g. e.** , İstanbul, 1970, s.19; Faik Reşit Unat, **a. g. e.** ,s. 10.

²⁰ Yahya Akyüz, **a. g. e.** ,s.132.

yabancı öğretmenler ders vermişlerdir. Ayrıca Batı dillerinden çevrilen kitaplar da kullanılmıştır.²¹

Devlet işlerine batı yolunda düzen vermek fikri uyarınca maarif alanındaki yenileşmeye askeri teknik okullardan başlanmış ancak henüz bir “ kanun maarifi “ düşüncesine erişilmemiş, bu yolda işlemeye girişilememiştir.

Bu düşünce, Mahmut II. zamanında Öğretimin Bir Ödev Olması Hakkındaki Ferman’ın (1824) yayımlandığı, Askeri Tıbbiye (1826) Harbiye (1834) mekteplerinin kurulduğu ve Rüştiye mektepleri açılmasının kararlaştırıldığı (1838) sıralarda ortaya çıkmış oldu. Artık kamu maarifine doğru bu ilk adımlar atılmış oldu.²²

Bu dönemde açılan okullar:²³

1. Mühendishane – i Bahr – i Hümayun (1776)
2. Mühendishane – i Berri – i Hümayun (1794)
3. Tıphane –i Âmire ve Cerrahhane – i Mamure (1827)
4. Mekteb – i Fünûn- ı Harbiye (1834)
5. Mızıka- ı Hümayun Mektebi (1834)
6. Mekteb-i Maarif-i Adliye (1838)
7. Mekteb-i Ulum-ı Edebiye (1838)

1826 Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması ile eski Mehterhane de ortadan kalkmıştı. Bu nedenle ordunun ihtiyacı olan yeni bir mızıka mektebi 1843’te açılmıştır.

III. Selim döneminde özellikle Londra, Paris, Viyana gibi Avrupa merkezlerinde elçiliklerin kurulmaya başlamasıyla birlikte çağdaşlaşma hareketi de hızlanmıştır.

²¹Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Ankara,1973, s.158; Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Çev. Metin Kıratlı, Ankara,1970, s. 49; Çağatay Uluçay, Enver Kartekin, **Yüksek Mühendislik Okulu**, İstanbul, 1959, s. 21.

²² Nevzad Ayas, **a. g. e.** ,1948, s. 125.

²³ Yahya Akyüz, **a. g. e.** , s.136; Stanford J.Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Çev. Mehmet Harmancı, C. II, İstanbul, s. 65; Osman Ergin, **a. g. e.** , İstanbul, 1977, C. II. , s. 394.

Bu dönem eğitiminin temel özellikleri şunlardır:

1. Eğitimde yenileşmeye askerî okullar açılarak başlanmıştır. Buralarda yabancı öğretmenlere de görev verilmiş, ilk kez Batı dilleri (Fransızca, İngilizce) programlara girmiştir.

2. İlköğretim zorunluluğu ilk kez bu dönemde getirilmiştir.

3. Batı ile ilişkiler artmış ve ilk kez 1830'larda Avrupa'ya öğrenci gönderilmiştir.²⁴

Bununla birlikte, ülkede ayrıca azınlık ve yabancı okullar da bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren azınlıklar da dâhil okul kurmak ve idare etmekte serbest bırakılmıştı. Okulların programları ile bile ilgilenilmiyordu. Azınlık okulları da Türk okulları gibi vakıflar tarafından idare ediliyordu. Türk ve İslâm okullarında her caminin yanında bir okul veya medrese olduğu gibi, her kilisenin yanında eğitimi papazlarca yürütülen okullar bulunuyordu. Bu haklardan ülkedeki Rum, Ermeni ve Musevi cemaatleri yararlanıyordu.

Yabancılar da kapitülasyonlara dayanarak ülkede birçok okullar açmışlardır.²⁵

II. Mahmut'un yönetim alanında yaptığı ıslahatlarla merkeziyetçiliğe doğru bir adım atılmıştır. Eğitimde de merkeziyetçiliğe doğru bir gelişim olmuştur. 1838'de memleketin ziraat, bayındırlık, sanayi, sanat ve her türlü fenniyle ilgilenmek üzere Meclis-i Umur-ı Nafia kurulmuş, eğitim de faydalı işlerden sayıldığından buraya bağlanmıştır.²⁶

Meclis-i Umur-ı Nafia, 1839'da, eğitim ıslahatıyla ilgili bir layiha yayınlamış ve burada bağımsız bir maarif teşkilâtı kurulmasını önermiştir.²⁷Bu öneri doğrultusunda, Mekâtib-i Rüştîye Nezareti kurulmuştur.²⁸

²⁴ Yahya Akyüz, **a. g. e.** , s. 136.

²⁵ Osman Ergin, **a. g. e.** , İstanbul, 1977, C. III. , s. 725.

²⁶ Stanford J. Shaw, **a. g. e.** , s. 142; Niyazi Berkes, **a. g. e.** ,s.160; Bernard Lewis, **a. g. e.** , s. 113; Cahit Bilim, **a. g. e.** ,s. 18.

²⁷ Niyazi Berkes, **a. g. e.** ,s.161; **a. g. e.** , s.18.

²⁸ Cahit Bilim, **a.g. e.** ,s.19; Niyazi Berkes, **a. g. e.** ,s.161.

Mekâtib-i Rüştîye Nezareti, ilk kurulan bağımsız eğitim teşkilâtı olma özelliğini taşımasına rağmen sadece Mekteb-i Maarif-i Adli'nin işlerine bakarak faaliyetini sürdürmüştür.²⁹

Ve sıbyan mekteplerini yönetmekle sınırlı olan bu dairece, daha önce açılmasına karar verilmiş olan rüştîyelerde öğretim yönünden uyulacak ana prensipleri gösteren bir lâyiha (tasarı) hazırlanmış ve bunun uygulanması için padişah iradesi çıkmıştır.³⁰

Mekâtib-i Rüştîye Nezareti, istenilen düzeni kuramamıştır. Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun yayınlanmasından sonra eğitim alanında yapılması kararlaştırılan ıslahatı gerçekleştirmek amacıyla 1845 yılında “Geçici Maarif Meclisi “ (Meclis-i Maarif-i Muvakkat) kurulmuştur.³¹

Bir başkan ve altı üyeden oluşan bu meclis tarafından hazırlanan ilk lâyihada:

1. Eğitim sisteminde ilk basamağı teşkil eden sıbyan okullarının ıslah edilmesi,
2. Ortaöğretimin ilk devresi niteliğindeki Rüştîyelerin çoğaltılması,
3. Yatılı Darülfünun (Üniversite) açılması,
4. Bu işleri gerçekleştirmek üzere daimi bir“Meclis-i Maarif “kurulması gibi önemli konular bulunmaktadır.³²

Geçici Maarif Meclisi hazırladığı raporda, eğitim sistemini ilk, orta ve yüksek olarak planlamış ve daimi bir Maarif Meclisi kurulmasını önermiştir.³³

1846 yılında, doğrudan doğruya ve sürekli olarak eğitim işlerini düzenlemek üzere “ Meclis-i Maarif-i Umumiye “ kurulmuştur.

Meclis-i Maarif-i Umum iye'nin gösterdiği lüzum ve aldığı karara göre, o tarihe kadar Evkaf Nezareti'nin yönetiminde bulunan okullar bir idareye bağlamak üzere, 8 Kasım 1846 tarihinde ve genel müdürlük seviyesinde eğitim teşkilâtımızın

²⁹ Cahit Bilim, **a. g. e.** ,s. 19; Hasan Ali Koçer, **a. g. e.** ,s. 53.

³⁰ Reşat Özalp, Aydoğan Ataüinal, **a. g. e.** ,s. 5;Niyazi Berkes, **a. g. e.** ,s.161;Cahit Bilim, **a. g. e.** ,s. 19.

³¹ Stanford J. Shaw, **a. g. e.** ,s. 142; Bernard Lewis, **a. g. e.** , s.113; Sadrettin Celâl Antel, **Tanzimat Maarifi**, “Tanzimat”, İstanbul, 1940, s. 446; Faik Reşit Unat, **a. g. e.** , s. 18; Reşat Özalp, Aydoğan Ataüinal, **Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilâtı**, (Talim ve Terbiye Kurulu-Milli Eğitim Şûrası), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977, s. 5.

³² Reşat Özalp, Aydoğan Ataüinal, **a. g. e.** ,s. 5.

³³ Cahit Bilim, **a. g. e.** , s. 22; Faik Reşit Unat, **a. g. e.** ,s.18.

çekirdeğini oluşturan “ Mekâtib-i Umumiye Nezareti “ kurulmuş oldu.³⁴ Bu teşkilât, 28 Aralık 1847’de bir müdürlük haline getirilmişse de 1848’de yine adına “ Nezaret “ denilmiştir.³⁵

Bu meclis eğitim işlerinden doğrudan doğruya sorumlu tutulmuş, Geçici Meclis’in aldığı kararları uygulamak ve eğitimle ilgili reformlar yapmakla yükümlü kılınmıştır.³⁶

Geçici Maarif Meclisi’nin aldığı karar gereğince açılacak darülfünunda okutulacak fen kitaplarını yazdırmak ve diline çevrilecek kitapları tespit ve tayin etmek amacıyla da 1851 yılında “ Encümen-i Dâniş “ kurulmuştur. Bu kurul görevini istenilen şekilde yapamadığı ve bir gelişme sağlayamadığı için 1862 yılından sonra kaldırılmıştır.

Mekâtib-i Rüştîye Nezareti’ne ait işler, Mekâtib-i Umumiye Nezareti tarafından devir alınmıştır. Mekâtib-i Umumiye Nezareti’nin çalışmalarıyla İstanbul’da beş Erkek Rüştîyesi (1848) ve “ Darü’lmaarif “ adlı bir okul (1850) açılmış, 1845 ‘te Darülfünun’un yapılmasına başlanmıştır. Ayrıca, Darülfünun’un ders kitaplarını hazırlamak, Batı’nın bilimsel ve edebi eserlerini Türkçeye çevirmek ve çevirtmek, Türkçeyi geliştirmek amacıyla 1851’de Encümeni Daniş kurulmuş, yabancı ülkelere de öğrenci gönderilmiştir.³⁷

Bu gelişmeler doğrultusunda, eğitim işleriyle daha büyük bir önemle ilgilenecek ve bir nazır tarafında yönetilmesi uygun görülen “Maarif-i Umumiye Nezareti “ 17 Mart 1857’de kurulmuştur.

Böylece eğitimle ilgili ayrı ayrı meclis ve nezaretleri birleştirilerek tek merkezden yönetecek olan ve hükümet içinde yer alan bir kuruluş ortaya çıkmıştır. Bu nezaretin

³⁴ Reşat Özalp, Aydoğan Ataüinal, **a. g. e.** ,s.6.

³⁵ Faik Reşit Unat, **a. g. e.** ,s.19.

³⁶ Faik Reşit Unat, **a. g. e.** ,s.19; Bayram Kodaman, **Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi**, İstanbul, 1980, s. 35.

³⁷ Hasan Ali Koçer, **a. g. e.** ,s.49; Cahit Bilim, **İlk Türk Akademisi:**“Encümen-i Daniş“,H.Ü.Edebiyat Fakültesi Dergisi, III / 2 (1985), s. 81 -97.

nazırlığına Sami Abdurrahman Paşa, müsteşarlığa Mekâtib-i Umumiye Nazırı Hayrullah Efendi, Nezaret mektupçuluğuna Raşit Efendi atanmıştır.³⁸

Maarif Nezareti'nin görevleri, 3 Mart 1861 tarihli bir genelge ile belirlenmiştir. Bu belgede, Maarif Nezareti'nin, öğretim dereceleri ve eğitim sistemiyle ilgili düzenlemeler yer almıştır.³⁹

Maarif-i Umumiye Nezareti'nin kurulmasıyla hükümet, eğitim işlerini artık Batılı yöntemlerle düzenlemeye başlamıştır.⁴⁰

Nezaretin, görev ve yetkilerini ilk olarak tespit etmesi ve Milli Eğitim sisteminin esaslarını ortaya koyması bakımından büyük bir önem taşıyan bu talimatta:

1. Mekteb-i muazzamadan olan Bahriye, Tıbbiye ve Harbiye okullarının dışında kalan bütün okulların Maarif Nezareti'ne bağlı olacağı,

2. Öğretim kurumlarının Sıbyan (ilk) , Rüştîye (orta) , Mekâtib-i Fünun-ı Mütenvia (Yüksek dereceli çeşitli bilim ve meslek okulları) olmak üzere üç kademeye ayrılacağı, birinci kademedeki okulların okuma yazma ve din esaslarını öğretecekleri ve bu sebepten karma (Müslüman ve Hıristiyan karışık) olmayacakları,

3. İkinci basamakta bulunan Rüştîyelerin, üçüncü basamaktaki okullara girmek için gerekli olan temel bilimleri öğretmekle görevli bulunmaları sebebiyle karma olacakları (Din farkı gözetilmeden) ,

4. Üçüncü basamaktaki okullarda Hendese, Madenler, Yollar, Ticaret, Ziraat, Hiref-i Sanayi (elsanatlari) ve Mimarlığa ait bilimlerin okutulacağı ve Bahriye, Tıbbiye okullarının da aynı basamakta sayılacakları,

5. Her basamaktaki okuldan bir üst okula imtihanla girebileceği,

6. İkinci ve üçüncü basamaktaki okullarda öğretimin Türk dili ile yapılacağı ve bu amaçla gerekli kitapların dilimize çevrileceği, öğretmenlerin Türk dili öğretim yapmaya yetenekli kişilerden seçileceği,

³⁸ Mahmut Cevat, **Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilâtı ve İcraatı**, İstanbul, 1338, s. 66; Faik Reşit Unat, **a. g. e.** , s.2.

³⁹ Faik Reşit Unat, **a. g. e.** , s. 22; Hasan Ali Koçer, **a. g. e.** ,s. 71; Bayram Kodaman, **a. g. e.** , s. 44.

⁴⁰ Zeki Ökmen, "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Saffet Paşa ", **Hayat Mecmuası**, C. I, Yıl: 7, sayı 5, Haziran 1971, s. 58- 62.

7. Daha önce kurulmuş bulunan Meclis-i Maarif'ten başka, gereken hallerde bu meclisin de düşünce ve oyunu almak ve gerektiğinde Meclis-i Maarif üyeleri ile birlikte yukarıda belirtilen hususlar hakkında karar vermek üzere, Nazırın başkanlığında karma üyeli bir meclisin Müslüman ve Müslüman olmayan azınlıkları temsil edenlerden oluşan bir meclis (Meclis-i Muhtelit) kurulacağı belirtilmiştir.⁴¹

10 Şubat 1864 yılında Padişah iradesine dayanılarak Meclis-i Maarif-i ile sonradan kurulmuş olan bu karma meclis lağvedilmiştir.

Maarif Nezareti'nin kurulduğu tarihten itibaren eğitim sisteminin düzenlenmesi konusunda gerekli görüldükçe yeni düzenlemeler yapılmıştır.⁴²

Bunlar arasında Saffet Paşa'nın çalışmalarıyla hazırlanan ve 1 Eylül 1869 tarihinde yürürlüğe giren Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, düzenleme, yönetim ve denetim işlerinin tümünü bir bütün halinde kapsamı bakımından, eğitim hayatımızda bir dönüm noktasını teşkil eder.

Maarif Umumiye Nizamnamesi'nde:

1. Mecburi öğretim,
2. Okul türleri ve kademeleri,
3. Öğretim usullerinin düzenlenmesi,
4. Öğretmenlerin mesleki itibarları ve terfi şekilleri,
5. Milli eğitim merkez örgütünün yeniden düzenlenmesi,
6. Vilâyetlerde eğitim dairelerinin kurulması,
7. İmtihanlarla ilgili hükümler ve diplomalar,
8. Bilim kurumlarının çoğaltılması,
9. Eğitim finansmanı için halkın bağışta bulunmasının sağlanması, gibi belli başlı

konular bulunmaktadır.

1869 yılında yürürlüğe giren “ Maarif-i Umumiye Nizamnamesi “ Batılı Devletler özellikle de Fransız sistemi örnek alınarak hazırlanmıştır. Bu nizamname ile Maarif Islahatı teşkilâtlandırılmış ve Maarif bir devlet işi olarak ele alınmaya başlanmıştır.

⁴¹ Reşat Özalp, Aydoğan Ataunal, **a. g. e.** ,s. 7.

⁴² Reşat Özalp, vd. , **a. g. e.** , s. 9.

1869 Nizamnamesi ile Özel Okullar Dairesi ile Genel Okullar Dairesi'ne bir de merkezde “ Meclis-i Kebir-i Maarif “ eklenmiş, taşra teşkilâtı olarak da “ Vilayet Maarif Meclisi “ kurulmuştur.⁴³

Temmuz 1879'da Maarif Nezareti'ne ait işler, beş daireye bölünmüş ve her dairenin başına da Meclis-i Maarif üyelerinden biri getirilmiştir.

Nezaret, Mevcut Yazı, Muhasebe ve Evrak servislerinden başka:

1. Mekâtib-i Âliye (Yüksek Öğretim),
2. Mekâtib-i Rüştîye (Orta Öğretim),
3. Mekâtib-i Sıbyaniye (İlk Öğretim),
4. Te'lif ve Tercüme,
5. Matbaalar Yayın Dairelerine ayrılmıştır.⁴⁴

1779'da üye sayısı beşe indirilen ve haftada iki gün toplanmaya başlayan Daimi Meclis-i Maarif'in çalışma tarzı, 1884 yılında değişmiştir. Bu tarihten sonra Maarif yeniden her gün toplanmaya başlamış, reisliğine Ali Haydar, üyeliklere ise Selim Sabit, Hilmi Efendi, Ahmet ve Aziz Beyler getirilmiştir.

1893'te Meclis-i Maarif ve Teftiş kadroları biraz genişletilmiş, 1894'te de Mektub-i Kalemi'ne bağlı olarak Sicill-i Ahval (Personel) ve İstatistik şubeleri kurulmuştur.⁴⁵

Tanzimat'tan itibaren eğitim kurumlarında da gelişmeler olmuştur. Tanzimat öncesi kızlar sadece Sıbyan Mektebine kadar eğitim görebiliyorlardı.

Sıbyan Okullarını modern ilkokullar haline getirmek için girişilen çalışmalar Tanzimat hareketini izler. 1845'te toplanan eğitim kurulu kararlarında ve 1868 tarihli “ Maarif - i Umumiye Nizamnamesi'nde “ , Tanzimat Eğitimcilerinin ilk eğitim için neler tasarlamış olduklarını görmek mümkündür. Onların hedefleri, ilköğretimi mecburi yapmak, İmparatorluk'un köylerine kadar yaymak idi.⁴⁶

Tanzimat'a kadar sıbyan mekteplerinde yazı öğretilmesi nadir bir olaydı. 1847 Talimatı ise, okuma yanında yazının da öğretilmesini bu mekteplerin amaçları

⁴³ Faik Reşit Unat, **a. g. e.** ,s.23; Hasan Ali Koçer, **a. g. e.** ,s. 91.

⁴⁴ F. Reşit Unat, **a. g. e.** ,s.25.

⁴⁵ F. Reşit Unat, **a. g. e.** ,s.25; Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.5, Ankara, 1988, s. 67.

⁴⁶ İlhan Başgöz, H. E. Wilson, **a. g. e.** , s.39.

arasında göstermiştir ki, bu çok önemli bir gelişmedir. Öğrenciler, bilgi düzeylerine göre gruplara ayrılacaktır. Yedi yaşına giren çocukların sıbyan mekteplerine devamı zorunludur. Okulların öğretim süresi 4 yıldır. Fakat gerekli bilgileri öğrenmemiş çocuklar 3 yıl daha fazla okulda tutulabilir.⁴⁷

İlköğretimde daha önemli adımlar, dönemin sonlarında çıkarılan (1869) Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile atılmıştır.

Madde 3. Her mahalle ve köyde en az bir mektep, Müslüman – Hıristiyan karışık yerlerde her toplum için ayrı bir mektep bulunacaktır.

Madde 4. Sıbyan mekteplerinin inşa, tamir ve öğretmen masrafları ilgili toplum tarafından karşılanacaktır.

Madde 5. Öğretmenler (yapılacak) nizamnameye göre seçilip atanacaktır.

Madde 6. Sıbyan mekteplerinin süresi 4 yıldır ve program şöyledir: Usul-i Cedide veçhile Elifba, Kur'an-ı Kerim, Tecvid, Ahlâk risaleleri, İlmihal, Yazı talimi, Muhtasar Fenn-i Hesap, Muhtasar Tarih-i Osmanî, Muhtasar Coğrafya, Malumat-ı Nafia risaleleri.

Madde 9. Kızların 6 -10, erkeklerin 7 -11 yaşları arasında mektebe devamları zorunludur.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde sözü edilen İlköğretim zorunluluğu 1876 tarihli Kanun-i Esasî'de (Anayasa) yer almış, bundan böyle Anayasalara da geçmiştir.⁴⁸

İlköğretim alanındaki ilk girişimlerden biri Nisan 1847 tarihli olarak çıkarılan ve Eftâlin Talim ve Tedris ve Terbiyelerini ne veçhile İcra Eylemeleri Lâzım geleceğine Dair Sıbyan Mekâtibi Hâceleri Efendilere İta Olunacak Talimat başlığını taşıyan belgedir.⁴⁹

⁴⁷Yahya Akyüz, **a. g. e.** , s.149.

⁴⁸Yahya Akyüz, **a. g. e.** , s 150.

⁴⁹Yahya Akyüz, **a. g. e.** , s 148.

Bu dönemde:

1. Medrese dışındaki örgün eğitimde ilk, orta, yüksek şeklinde bir derecelemeye gidilmiş ve kısmen kâğıt üzerinde kalsa da kapsamlı düzenlemeler düşünülmüştür. (1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi) Eğitim yönetiminde yeni bir örgütlenmeye gidilmiştir. (Maarif-i Umumiye Nezareti)

2. Medreselerin düzeltilmesine gidilmemiş, bazı meslek medreseleri açılmıştır.

3. Öğretim kurumlarında birlik olmadığı için uzun yıllar “ medrese” , “ Tanzimat mektepleri “ , “ askeri mektepler “ , “ Azınlık “ ve “ yabancı “ mektepler... gibi çeşitli kaynaklardan çok farklı bilgi, düşünce, ideal ve dünya görüşüne sahip insanlar yetişmiştir.

4. Mesleki ve teknik eğitimin temelleri atılmaya başlanmıştır.

5. İlk kez, öğretmen yetiştiren meslek okulları açılmıştır.

6. İlk kez, kızlar için orta dereceli okullar açılmıştır.

7. Disiplin aracı olarak falaka – yasal olarak kaldırılmıştır.⁵⁰

1848’de Darülmualimin, 1870’de Darülmualimat gibi okullar açılmıştır. Tanzimat döneminde yeni açılan okullarla birlikte eski okullarda işlevlerini sürdürmeye devam etmiştir. Bu durum da ülkede ikili bir eğitimin doğmasına neden olmuştur.

Tanzimat Dönemi’nde meslek okullarına ve idadilere önem verilmiş ve birçok meslek okulu ve idadi açılmıştır. İdadiler, yükseköğretime öğrenci hazırlamak amacıyla kurulmuştur.

Cumhuriyet devrinde İlk öğretmen okul programları yeni esaslar devresinde ıslah edildi. Bilhassa Meslek Dersleri ihtiyacı karşılayacak bir seviyeye çıkarıldı.⁵¹

Öğretmen Okulları’nda yetişen öğretmenlerle ilkokulların öğretmen kadrolarının az zamanda doldurulmasına imkân görmeyen bakanlık lise mezunları için tatil

⁵⁰ Yahya Akyüz, a. g. e. , s.145 – 147.

⁵¹ Osman Ergin, a. g. e. , İstanbul, 1977, C.5. , s.1779.

devrelerinde (A) kursu adı altında kurslar açtı. Bu kurslarda lise mezunları Psikoloji, Pedagoji, Tedris Usulü ve Tatbikat dersleri görerek kendileri mesleğe hazırlandı.⁵²

Osmanlılarda genel olarak eğitimin özellikleri şunlardır:⁵³

1. Medreseler, çok yaygın ve güçlü örgün eğitim kurumları haline gelmiş, toplumu derinden etkilemişlerdir. Öyle ki, eğitim açısından, tüm Osmanlı dönemine medrese dönemi denebilir. Ancak, Osmanlı Devleti'nin sonuna ve kapatılmalarına kadar (1924) kendilerini yenilemeye gitmemişlerdir.

2. Azınlık çocuklarının üst düzeyde yönetici yetiştirildikleri Enderun adında önemli bir örgün eğitim kurumu ortaya çıkmıştır.

3. İlköğretim, 19. yüzyılın sonlarına kadar çok basit bir düzeyde kalmıştır.

4. Osmanlıların son dönemlerine kadar ilkokul üstü örgün eğitim kurumlarında yalnızca erkekler okumuştur.

5. Eğitim – öğretimin temel amacı dinidir ve “ âlim “ denince esas olarak din bilginini anlaşılmalıdır. Müspet bilimlere ilgi ferdî, istisnâî ve süreksizdir.

6. Eğitim- öğretim yöntemi, esas olarak nakilci (aktarmacı) ve ezbercidir.

7. Tanzimat dönemine kadar eğitim her düzeyde ücretsizdir. Ancak, vakıf geliri bulunmayan bazı ilköğretim kurumlarında öğrencilerden az bir ücret alınmaktadır.

8. Azınlık ve yabancılara öğretim hakkı tanınmış, fakat bu faaliyetleri denetlenmediğinden Devlet için siyasi, ekonomik olumsuz sonuçlar görülmüştür.

9. “ Osmanlıca “ denen Türkçe, Arapça Farsça karışımı suni (yapay) bir dil geliştirilmiştir. Böylece, aydınlarla halkın dili arasında uçurum derinleşmiş, eğitimin ve bilginin toplumda yaygınlaşması güçleşmiştir.

10. Yaygın eğitim, din adamları, ahlâkçılar, edipler... tarafından yapılmıştır.

11. Eğitimde yenileşmelere, 1776'lardan itibaren önce askerî okullar açılarak girişilmiştir.

⁵² Osman Ergin, a. g. e. ,s. 1780.

⁵³ Yahya Akyüz, a. g. e. ,s. 55 – 56.

12. Medrese, 1776'lardan sonra, kendisi dışında açılan askerî okullarda kısmen, sivil okullarda daha geniş ölçüde, etkisi sürdürmüştür.

Ayrıca bu dönemde Mülkiye, Hukuk ve Ticaret Okulları açılmıştır. Kız ve erkek öğretmen okullarıyla yine kız ve erkek sanat okullarının sayısı artırılmış, Güzel Sanat Okulu (Sanayi Nefise) ile Şehzadegân ve Aşiret Mektepleri kurulmuştur.⁵⁴

İstibdat Dönemi'nde (1876 -1908) okulların sayısı artmış, ancak eğitimin niteliğinde bir artma görülmemiş ve dönemin etkisinde kalmıştır.

1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilânıyla eğitim daha özgür bir yapıya kavuşmuş ve eğitimde gelişmeler görülmüştür.

1913'te kabul edilen “ Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu Muvakkatı “ ile Sıbyan Mektepleri ve Rüştüyeler , “ Mekâtib-i İptidaiye “ adı altında birleştirilmiştir. Öğretim süresi altı yıl olan “ İptidai Mektepleri”ne çevrilmiştir.

İlköğretimin birinci kademesi olan Mekteb-i İptidai'de okuma –yazma, hesap, din bilgisi gibi temel bilgiler veriliyordu.⁵⁵ İlköğretimin ikinci kademesi olan Mekteb-i Rüştüye'de Kur'an, Okuma, Din Bilgisi, Türkçe, Arapça, Hesap, Coğrafya, Türk ve İslâm Tarihi, Güzel Yazı gibi dersler okutuluyordu.⁵⁶

II. Meşrutiyet döneminde öğretmen okulları açılmasına, teknik ve yüksek öğretime önem verilmiştir. Bu okulların hem sayısı hem de niteliği artırılmaya çalışılmıştır.

Yüksek öğretim alanında da Dini İlimler, Fen Tıp, Edebiyat ve Hukuk olmak üzere beş bölümden oluşan Darülfünun'a “ İlmî Özerklik “ tanınmıştır.⁵⁷ Bu dönemde, ülkede birçok azınlık okulu vardı. Bu okullar, her türlü devlet denetiminden uzak bir şekilde diledikleri programı uygulayarak istedikleri gibi bir öğretim uyguluyorlardı.

⁵⁴E. Ziya Karal, **a. g. e.** , C.8. ,s 395 -400.

⁵⁵ Osman Ergin, **a. g. e.** , C.IV. ,s. 1409.

⁵⁶ Osman Ergin, **a. g. e.** ,C. II. , s. 581.

⁵⁷ Mehmet Ali Ayni, **Darülfünun Tarihi**, İstanbul, 1927,s. 35; Cemil Bilsel, **İstanbul Üniversitesi Tarihi**, İstanbul, 1943, s. 24; Unat, **a. g. e.** , s. 54.

II. Meşrutiyet döneminde Maarif Nezareti, bu okulları denetim altına almak ve teftiş etmek, programlarını düzenlemek, öğretmenlerini tayin etmek, Türkçe derslerini zorunlu kılmak istemiş ise de başarılı olamamıştır. Azınlıklar, kapitülasyonlara dayanarak, bu müdahaleye karşı çıkmışlardır.⁵⁸

Ancak daha sonra 1915 tarihli “Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi “ ile Türkçe, Türkiye Tarih ve Coğrafyası derslerinin Türkçe olarak ve Türk öğretmenler tarafından okutulması zorunluluğu getirilerek azınlık okullarında devletin gözetimi kısmen de olsa sağlanabilmiştir.

Meşrutiyet’in ilânından sonra Maarif’in merkez teşkilâtında da bazı değişiklikler yapılarak “Meclis-i Kebir-i Maarif“, bir başkan ve beş üyeden kurulu daimi bir kurul haline getirilmiştir.

Nazırlık daireleri şu şekilde adlandırılmıştır:

1. Tedrisat-ı İbtidaiye (ilköğretim)
2. Tedrisat-ı Taliye (ortaöğretim)
3. Mekâtib-i Hususiye (özel öğretim)
4. Tahrirat
5. Muhasebat (saymanlık)
6. Sicil işleri
7. İstatistik
8. Donatım
9. Evrak

9 Mart 1912’de çıkarılan bir yönetmelikle Maarif Nezareti’nin merkez kuruluşu yeni baştan belirlenmiş ve 28 kişilik bir Daimi Meclis-i Maarif oluşturulmuştur. Öğretim daireleri de üçe indirilmiştir:

⁵⁸ Osman Ergin, a.g. e. , C. IV, İstanbul, 1977, s. 1455 -1478.

1. Âliye
2. Taliye
3. İbtidaiye

Meclis-i Kebir-i Maarif, 1914 yılında Maarif Nazırı Şükrü Bey'in zamanında ortadan kaldırılmıştır. Eğitim teşkilâtına bir İstatistik Bürosu, Mimarlık Şubesi ve bir Okul Sağlık Dairesi eklenmiştir. Mütareke sırasında, Te'lif ve Tercüme Heyeti kaldırılmış ve Meclis-i Kebir-i Maarif küçük bir kadro ile yeniden kurulmuştur.

İstanbul'daki Maarif Nezareti varlığını sürdürürken, diğer tarafta 23 Nisan 1920'de BMM'nin Ankara'da toplanmasından sonra 2 Mayıs 1920'de yeni Türkiye Devleti'nin Maarif Vekâleti kurulmuştur.

Böylece, eğitim ile uğraşan biri İstanbul'da" Maarif-i Umumiye Nezareti " , diğeri Ankara'da " Maarif Vekâleti " olmak üzere iki idari teşkilât ortaya çıkmıştır.⁵⁹

Ankara'da Maarif Vekâleti'nin kurulmasıyla İstanbul'daki Maarif Nezareti'nin İstanbul dışındaki okullarda pek etkinliği kalmamıştır. Ancak zaman zaman Anadolu'daki okullara genelgeler, okul programları ve araç-gereç göndermeye devam etmiştir.

Sonuçta 1922 yılı sonlarında, İstanbul'daki eski Osmanlı yönetimine ait bütün Nezaretlerin kaldırılmasıyla birlikte Maarif Vekâleti tüm ülkenin eğitiminden sorumlu bir vekâlet olmuştur.

Maarif Vekâleti'nin ilk merkez örgütü dört genel müdürlük halinde kurulmuştur. Bunlar bir genel müdür ve iki kâtipten meydana gelen İlköğrenim, Orta öğrenim, Hars ve İstatistik Genel Müdürlükleri'dir. Merkez örgütü üç müfettişli bir teftiş heyeti ve yedi kişilik bir program komisyonu ile tamamlanmaktadır. Ama Vekâlet taşra örgütü hakkında hiçbir bilgiye sahip değildir.⁶⁰

⁵⁹ Muallim Aydoğdu ,“Maarif Siyaseti- Muallimlik Meselesi“,**HM**, 3 Ocak1923; Akyüz, **a. g. e.** ,s. 201.

⁶⁰ İlhan Başgöz, H. E. Wilson, **a. g. e.** , s. 60.

Maarif Vekâleti'nin yapısı, zafer kazanıldıktan ve İstanbul'daki Maarif Nezareti kapandıktan sonra genişletilmiştir.

Böylece Maarif Vekâleti'nin yapısı şu şekli almıştır:⁶¹

- a) Müsteşarlık
- b) Yükseköğretim Müdürlüğü
- c) Ortaöğretim Müdürlüğü
- d) İlköğretim Müdürlüğü
- e) Vekâlet Müfettişlikleri
- f) Sicil Müdürlüğü
- g) İhsaiyat Müdürlüğü
- h) Hars Müdürlüğü,
- i) Hususi Kalem Müdürlüğü
- j) Telif ve Tercüme Heyeti.

⁶¹ Nevzad Ayas, **a. g. e.** ,s. 120.

I. BÖLÜM

KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİ VE EĞİTİM (1920 -1923)

1.1. GENEL DURUM

1920’de BMM kurulduğunda ülke topraklarının 2/3’ü savaş alanı olmuş, halk yoksul ve yorgun düşmüştü. Bu durum karşısında, bir taraftan Bağımsızlık Savaşı verilmeye çalışılırken, diğer taraftan da eğitimde gelişme sağlanmaya çalışılıyordu. Çünkü Ankara Hükümeti, cehalete karşı da bir savaş başlatmıştı ve bu eğitim savaşında da zafer kazanmayı hedefliyordu.

23 Nisan 1920’de BMM’nin kurulması ve Hükümetin oluşturulmasından sonra Maarif Vekili ataması yapılmış, ancak teşkilatlanması yapılamamıştır. Çünkü Maarife ait binalar, arşivler, dosyalar ve Maarif çalışanları İstanbul’da idi ve bu durumda, her şeyi yeni baştan kurmak gerekiyordu.

Bu nedenle, Maarif Vekâleti yapılacak çalışmalarını bir program dâhilinde belirlemeyi ve bu doğrultuda çalışmayı hedeflemiştir. İlk Maarif Vekili Rıza Nur Bey, 9 Mayıs 1920’de Hükümetin, BMM’nde okunan programında eğitimin hedeflerini ve yapılacak çalışmaları şöyle açıklamıştır:⁶²

“ Maarif işlerinde amacımız, çocuklarımıza verilecek eğitimi her anlamı ile dini ve milli bir hale koymak ve onları hayat savaşında başarılı kılacak, dayanaklarını kendi benliklerinde bulunduracak teşebbüs kudreti ve kendine inanma gibi karakter verecek, üretici bir fikir ve şuur uyandıracak bir seviyeye ulaştırmak; bütün okullarımızı en bilimsel ve en modern olan bu temel ile sağlık kurallarına göre yeniden düzenlemek ve programlarını ıslah etmek; milletin karakterine, coğrafi şartlara, tarihi geleneklerimize, sosyal bünyemize uygun bilimsel ders kitapları meydana getirmek; halk kütlesinin sözcüklerini toplayarak dilimizin kamusunu yapmak, milli şuurunu geliştirici tarihi, edebi ve sosyal eserleri, uzmanlarına yazdırmak; eski eserleri kütüğe geçirmek ve korumak; Batı’nın ve Doğu’nun bilimsel ve teknik

⁶² TBMMZC, Dev. : I, İkt. :1, C.1, Ankara, 1959, s. 241; İlhan Başgöz, a. g. e. , s.54.

kitaplarını dilimize çevirmek; kısaca bir milletin hayat ve varlığını korumak için en önemli etken olan eğitim işlerinde dikkat ve özel bir gayretle çalışmaktır. Bugün ise, ilk işimiz mevcut okulları iyi bir şekilde idare etmektir.”

Maarif Vekili Rıza Nur, programını açıklarken şunu da sözlerine eklemiştir:⁶³

“ Tabii şimdilik hiçbir şey yapamayacağız. Bu vartadan kurtulana dek eldekini korumak için, iyi idare için çalışacağız .”

Maarif Vekâleti, bu şekilde bir yandan yapılacak çalışmaları planlarken, diğer taraftan da Vekâlet’in ilk merkez örgütü dört genel müdürlük halinde kurulmuştur. Bunlar bir genel müdür ve iki kâtipten meydana gelen İlköğretim, Orta öğrenim, Hars ve İstatistik Genel Müdürlükleri’dir. Merkez örgütü üç müfettişli bir teftiş heyeti ve yedi kişilik bir program komisyonu ile tamamlanmaktadır. Ancak taşra örgütü hakkında hiçbir bilgiye sahip olmayan Vekâlet, emri altındaki okulların ve öğretmenlerin gerçek durumunu da bilmiyordu.⁶⁴

1920’de Büyük Millet Meclisi Hükümeti’ne bağlı illerde (o zaman İstanbul Padişaha ve O’nun hükümetine bağlı, İzmir ve çevresi de Yunan işgalinde idi.) 3495 ilkokul (682’si kapalı), 3316 ilkokul öğretmeni (1511’i demek ki, yarısı öğretmen okulu çıkışlı değil, çoğu birkaç yıl medresede okumuş olanlardı.) ,beş tam devreli (12 yıllık) Sultanî, otuz iki Sultanî ve İdadî (dokuz yıllık) on üç öğretmen okulu (dört yıllık),öğrenci sayısı: 422, dört kız öğretmen okulu (beş yıllık) , öğrenci sayısı 314 bulunuyordu.⁶⁵

Ankara Hükümeti’ne bağlı 38 il ve sancakta 2345 ilkokul vardır. Bu okullardan 581 tanesi kapalıdır. İlkokulların öğretmen sayısı 2384 ‘ü erkek, 677’si kız olmak üzere 3061’dir. Bunlardan ancak 875’i öğretmen okulu mezunudur. Geri kalanlar çeşitli kaynaklardan öğretmenlik yapmak için derlenip toplanmıştır. Orta

⁶³ Nevzat Ayas, **a. g. e. s.** ,122.

⁶⁴ İlhan Başgöz, Howard E. Wilson, **a. g. e.** , s. 60.

⁶⁵ M. Rauf İnan, **Cumhuriyet Dönemi’nde Eğitim**, “ 1920’lerde Türk Milli Eğitimi”, İstanbul, 1983, s. 55.

öğretimde 28 sultani 50- 60 kadar idadi ve 18 kadar öğretmen okulu vardır.⁶⁶ Savaş yıllarında Anadolu köylerinin % 98 'i okulsuzdur.⁶⁷

Mustafa Kemal eğitime ilkin, Sivas Kongresi'nde Amerikalı gazeteci Mr. Brown'la konuşurken değinir. Bu görüşmede O, pek genel çizgilerle köylünün okutulması gereğinden söz eder:⁶⁸

Eğitim, okul demektir. Türk halkı iyi bir eğitim görmeli, iyi bir hükümete sahip olmalıdır. Türk köylüsünün pek azı okur- yazardır. Ama köylüler, tekâmüle isteklidir, çocuklarının iyi eğitim almasını ve Müslümanlığın değerler sistemi ile donanmasını isterler. “

İşte Maarif Vekâleti, bu olumsuz ve zor şartlar içindeki eğitimi devir alırken, Anadolu'ya egemen olabilmek için büyük çaba sarf etmek zorunda kalmıştır.⁶⁹ Çünkü bu dönemde, Anadolu öğretmenleri ve okulları üzerinde, üç değişik yönetim hâkimiyet kurmak istiyordu:⁷⁰

1. TBMM Hükümeti'nin Maarif Vekâleti,
2. Osmanlı Devleti'nin Maarif-i Umumiye Nezareti,
3. Yunanlıların işgali altındaki bölgelerde Yunanlıların Anadolu Eğitim Genel Müdürlüğü.

İstanbul Maarif Nezareti'nin okullar ve öğretmenler üzerinde pek etkinliği bulunmamaktadır. Sadece genelgeler, okul programları ve öğretim gereçleri gönderiyordu. Maarif-i Umumiye Nezareti ile Maarif Vekâleti arasında Anadolu'daki eğitime hakîm olma rekabeti yaşanırken Yunanistan Anadolu'daki eğitimi takip edecek bir Eğitim Genel Müdürü atamıştır. Bu Genel Müdür, verdiği bir emirle ,“ şimdilik yalnız Dil dersleriyle Tarih öğretimini değiştiriyoruz. Rumca, resmi dil

⁶⁶ İlhan Başgöz, **Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk**, a. g. e. , s.55.

⁶⁷ İlhan Başgöz, Howard E. Wilson, a. g. e. , s.59.

⁶⁸ İlhan Başgöz, **Eğitim Çıkmazı ve Atatürk**, a. g. e. , s. 274.

⁶⁹ Muallim Aydoğdu, a.g.m. , s. 2.

⁷⁰ Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ankara, 1982, s. 15.

olacaktır. Bundan sonra özel ve resmi okullar yoktur; hepsi bir idare altında toplanmıştır .“diyerek bütün okulları Yunan hükümetine bağlanmayı amaçlanmıştır.⁷¹

İşgalciler, kendi bölgelerinde kapatmadıkları okullarda kendi dillerini ve tarihlerini öğretme çabası içine girmişlerdir. Ayrıca İstanbul’daki Maarif-i Umumiye Nezareti de Anadolu’daki okullar ve öğretmenler üzerinde etkili olmak istiyordu. Maarif Vekâleti ise, Ankara’da Anadolu öğretmenlerini örgütleyerek Anadolu eğitimini Ankara’ya yöneltme çabası içindeydi.

Kurtuluş Savaşı döneminde, ilköğretimde bazı temel gelişmeler sağlanmıştır. Milli uyanış, öğretmenler, kongreler ve TBMM’nin açılışı milli örgütlenmeye katkıda bulunmuştur. Anadolu’daki TBMM yönetimi altındaki okullarda milli birlik ve kurtuluş bilinci hakîm olmuş ve milli bilincin uyanmasında katkıda bulunmuşlardır.

Bu durum karşısında Maarif Vekâleti, daha örgütlü çalışmak zorunda kalmış ve Anadolu öğretmenlerini örgütleyerek, toplantılar yaparak onları kendi ilkeleri doğrultusunda birleştirmeye gayret etmiştir.⁷²

Bu nedenle, 1920 Temmuz’unda Ankara’da “ Muallime ve Muallimler Cemiyeti” kurulmuş, ⁷³ 7 Mayıs 1921’de bu örgütün adı “Türkiye Muallime ve Muallimler Birliği” olarak değiştirilmiştir. ⁷⁴

İşte Maarif Vekâleti, kurulduğu dönemde pek çok sorunla karşılaşmıştır. Bu dönemde, İstanbul’daki Maarif-i Umumiye Nezareti’nin Maarif Vekâleti’ne karşı çalışmaları, okul ve öğretmen yetersizliği ve öğretmenlere maaş ödenmemesi gibi sorunlar yaşanmıştır.

Bu kadar zor koşullar altında eğitimi devir alan Maarif Vekâleti, mevcut okulların en iyi şekilde idare edilmesini sağlamaya çalışmış ve eğitimi daha iyi, bir duruma getirmek için çalışmalar yapmıştır.

⁷¹ “ Türkiye Mektepleri “ , **HM**, 7 Kasım 1920.

⁷² Yahya Akyüz, **Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri**

(1848- 1940), Ankara, 1978, s. 178.

⁷³ **TBMMZC**, Dev. İçt: I, C.1, Ankara, 21.7.1336, s.343.

⁷⁴ “**HM**, 9.5.1922.

1.1.1. OKULLARIN DURUMU

1.1.1.1. İlköğretimdeki Sorunlar

Maarif Vekâleti kurulduğunda, Osmanlı Devleti'nin eğitim sorunlarını ve mevcut eğitim sistemini olduğu gibi devralmıştır. Okul ve öğretmen yetersizliği, mali sıkıntılar ve eğitim sisteminin çağın gerisinde olması çözüm bekleyen konular arasında bulunmaktaydı. Eğitim, geniş halk kütlelerine ulaşmış değildi. Çok az köyde okul vardı ve halkın %90'ı okuma- yazma bilmiyordu.

İmparatorlukta 1913 tarihli İlköğretim Kanunu ve yine aynı yıl kabul edilmiş İl İdare Kanunu'na göre, ilkokulların yönetimi ve masrafının karşılanması, Özel İdarelere (İdare-i Hususiye) bırakılmıştı. İlkokulların idaresi ile İlk Öğrenim Kurulları görevli olup, bu kurulları da İl İdare Kurulları kontrol etmekteydi. İl İdare Kurulları, Valinin başkanlığında genellikle medrese mezunları veya eşraftan oluşmaktaydı. İlkokulların yapımı, idaresi, öğretmenlerin tayini, maaşlarının miktarı, okulların teftişi, İl Eğitim bütçelerinin hazırlanması gibi konularda bu kurullar, tam yetkiliydi.⁷⁵ Hazırlanan eğitim bütçeleri, Dâhiliye Vekâleti tarafından denetlenmekteydi. Dolayısıyla, Maarif Vekâleti'nin kendi bütçesini bile kontrol etme yetkisi yoktu.

Bu okulların öğretim ve yönetimi ise Maarif Vekâleti'ne bağlı idi. Bu yüzden bazen vali ve vilâyet meclisleri, bazen da halk, harcamalarını karşılayamayacakları okulları kapatıyorlardı.⁷⁶ Gerçi 1913 tarihli Geçici İlköğretim Kanunu'nun bazı maddeleri değiştirilmiş ve halkın ödemekte olduğu “ Mesarifi Mecbure “nin (Zorunlu Giderler) yükü hafifletilmek istenmiştir. Fakat bu, mali güçlükleri halledecek ciddi bir değişiklik değildir. Ağır eğitim giderlerini karşılayacak bir kaynak bulunamamıştır. Maarif Vekâleti'nin ayrı bir bütçesi de yoktur. Savaş bitene kadar eğitim giderleri genel bütçeden alınan avanslarla karşılanmıştır. Genel hesaplara göre, savaş yıllarında eğitime ayrılan para, bütçe giderlerinin % 6 'sı

⁷⁵ İlhan Başgöz, Howard E. Wilson, a. g. e. s.78.

⁷⁶ TBMMZC, Dev. : I, İçt.: I, C.1, Ankara , 14.7.1336,s. 282- 285.

kadardır. Her şeyin memleket savunmasına ayrıldığı bu yokluklar yılında Maarif Vekili elbette “ eldeki okulları iyi idare etmek “ ten ibaret bulunan programında bile güçlüklerle karşılaşır. Yeni okullar açılmadığı gibi eldekiler de üst üste kapanmaktadır.⁷⁷

İller, ilköğretimin ve 1914 yılından itibaren öğretmen okullarının masraflarını Aşar Vergisi’nden ve halktan toplanan özel eğitim vergisinden “ Mesarif-i Mecbure”den sağlıyordu. Ayrıca, liva idarelerinin masrafları da bu yolla karşılanıyordu.

Ülkenin içinde bulunduğu ağır koşullar nedeniyle Aşar vergisi toplanamamaktaydı. Toplanan miktar ise, dış borç ödemesine ayrıldığı için Aşardan eğitime yeterli pay ayrılamıyordu. Bu açık “ Mesarif-i Mecbure “ adı altında toplanan vergiden karşılanmaya çalışılıyordu.

Mesarif-i Mecbure, her bölgedeki okulun giderlerini, yine o bölgenin halkı tarafından ödenmesi için alınan bir vergi olup bu vergiyi herkesin vermesi gerekiyordu. Bu verginin miktarı, bölgedeki okulun yıllık masrafı ve öğretmenin aylığı hesaplanıp o bölgenin nüfusuna bölünerek İl İdare Kurulları’nca hesaplanıyordu. Eğer köy kalabalıkta, kişi başına daha az vergi, kalabalık değilse daha fazla vergi düşüyor, bu da haksızlıklara ve şikâyetlere sebep oluyordu.⁷⁸

Hamdullah Suphi konuyla ilgili olarak görüşünü şöyle belirtmiştir:⁷⁹

“ Memleketimiz çok uzun savaşlar nedeniyle sefalet içinde olduğundan, bu vergiyi köylülerden almak zordur. Bu vergiyi köylülerden alabilmek için ya halkın malı satılacak ya da zor kullanılacaktır. Mesarif-i Mecbure’yi tahsil eden Maliye tahsildarları, ikinci işleri olduğu için buna önem vermemektedirler .“

Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey, Muhasebe-i Hususiye’de bazı düzenlemeler yapılmasının uygun olacağını bu verginin kaldırılmasının imkânsız olduğunu belirtmiştir.

⁷⁷ İlhan Başgöz, Türkiye’nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk, a. g. e. ,s. 56.

⁷⁸ İlhan Başgöz, Howard E. Wilson, a. g. e. , .79.

⁷⁹ TBMMZC, Dev: I, İct. : I, C. 8, Ankara,1945, s. 168.

Maarif Vekili, her yerde ilkokul açmanın olanağı olmadığını, yeterli öğretmen bulunmadığını, herhangi bir köy, okul açmak isterse ve bu Meclisi Umumiye tarafından uygun görülürse açıldığını ve okulun masrafının, bu köy tarafından karşılanacağını belirterek bu verginin o köyün ahalisine yükleneceğini, bundan başka çıkar yol olmadığını belirtmiştir.⁸⁰

Tedrisat-ı İptidaiye'nin 15.maddesinin kaldırılması konusu sık sık meclis gündemine gelmiştir. Bazı vekiller, belirlenen miktarın çok olması nedeniyle köylülerin zor durumda kaldığını, bu nedenle bu maddenin kaldırılmasının uygun olacağını belirtmişlerdir.

1337/1921 Maarif bütçesi görüşülürken “ Mesarif-i Mecbure “ sorunu yine gündeme gelmiştir. Ankara Vekili Hacı Atıf Efendi, Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu'na göre, her köyden vergi alındığını, bu verginin diğer vergilerin iki misli, en aşağı bir misli olduğunu, köylünün bu vergiden başka 310 lira Tedrisatı İptidaiye parası, 9600 kuruş Ağnam parası, Tedrisatı İptidaiye için yeniden 30 lira vermek zorunda olduğunu ifade etmiştir.⁸¹ 1921'de Devletin genel bütçesi 57.128.833 lira, eğitime ayrılan ödenek 390.421 liradır. 1922'de genel bütçe 74.975.848 ve Maarif Vekâleti'nin bütçesi ise 1.136.046 lira olmuştur.⁸²

Maarif Vekili Hamdullah Suphi'de; Tedrisatı İptidaiye'nin sadece Müslümanlardan değil, gayri Müslimlerden de alınarak, Müslümanların yükünün hafifletilmeye çalışıldığını belirtmiştir.⁸³

⁸⁰ TBMMZC, Dev: I, İçt. : II, C.15, Ankara,1958, s. 30.

⁸¹ TBMMZC, Dev: I, İçt. :I,C. 8, Ankara, 1945, s. 167.

⁸² M. Rauf İnan, **a. g. m.**, s. 65.

⁸³ TBMMZC, Dev: 1, İçt. :I, C. 8, Ankara, 1945, s. 167.

Masarif-i Mecbure, Meclis'in 23.09.1338 tarihli toplantısında da ele alınmıştır:

“Masarif-i Mecbure ile idare edilmekte olan iki bin küsur zükur iptidaisi ve üç yüz yirmi dört kız iptidaisi, otuz bir ana mektebi vardır. Binaenaleyh evvel emirde memleketimizde mevcut beş bin mektebin karşılığı bulunduktan sonra bu maddenin Mevzu bahsedilmesi icap eder ...” diyerek Masarif-i Mecbure'nin alınmak zorunda olduğunu belirtmiştir.⁸⁴ 1923'te genel bütçe 105.929.911, Maarif Vekâleti'nin bütçesi 3.033.033 lira olmuştur.⁸⁵ Maarif Vekâleti, sorunu halletmek amacıyla, Tedrisatı İptidaiye Kanunu'nun 15. maddesine göre, Mesarif-i Mecbure'nin kaldırılması kararını almıştır. Bundan doğacak maddi açığın kapatılması için, Darülmualimin ve Darülmualimatlarla Mekâtibi Taliye maaşlarının Maarif Vekâleti bütçesine alınması ve Maarif Hissei İanesi'nin ve diğer varidatın tamamen Tedrisatı İptidaiye'ye ayrılması için 12 maddelik bir kanun layihası hazırlanmıştır.

Mesarif-i Mecbure'nin tamamen kaldırılmasının sakıncalı olacağı ve ihtiyaçların karşılanmasında sorunların yaşanacağı, ortaya çıkan açığın yine halk tarafından kapatılacağı düşünülerek, bu verginin şehirlerde % 50 ve % 75'e kadar çıkarılması teklif edilmiştir.

Bu nedenle, İdare-i Vilâyet Kanunu ile Tedrisatı İptidaiye Kararnamesi'nin Tadili için bir kanun hazırlanmış ve mecliste görüşülmüştür. Bu kanuna göre, kasaba ve köyler, bu vergiyi ödemek açısından nüfusuna göre bölümlere ayrılmıştır.⁸⁶

Halktan gelirine göre vergi alınması karara bağlanmıştır. Okulu olmayan köylerden vergi alınmayacaktır. İdare-i Hususiye bütçelerinin maarife ait kısmının Maarif Vekâleti'nce incelenmesi kararlaştırılmıştır. Darülmualimin, Darülmualimatların ve Mekâtibi Tâliye'nin maaşları ve masrafları Maarif Vekâleti'ne alınmıştır.

⁸⁴ TBMMZC, Dev: I, İct. :III, C.23,Ankara,1960, s. 156.

⁸⁵ M. Rauf İnan, **a. g. m.** , s. 65.

⁸⁶ TBMMZC, Dev: I, İct. : IV, C.28, Ankara, 1961, s. 397.

Yapılan bu değişikliklerle halkın üzerindeki vergi yükü hafifletilmeye ve İptidai Mekteplerinin (ilkokul) durumu düzeltilmeye çalışılmıştır. ⁸⁷ Her ne kadar çözümler bulunmaya çalışılsa da, Milli Mücadele'nin devam etmesi, halkın ekonomik sıkıntı içinde olması vb. etkenler nedeniyle soruna köklü bir çözüm bulunamamıştır.

Bu masraflar, savaş bitinceye kadar genel bütçeden alınan avanslarla karşılanmıştır. Maarif Vekâleti, merkezde ve tüm yurttan sağlam bir teşkilât kuramadığından, önemli bocalamalar içindeydi. ⁸⁸ Mali sorunların yanı sıra okul ve öğretmen açığı da Maarif Vekâleti'ni ilgilendiren önemli sorunlar arasındaydı.

9 Aralık 1920, III. I. Oturumda Bitlis Vekili Ziya Bey, okul yetersizliği ile ilgili görüşünü şöyle ifade etmiştir:

“Doğu illerinin Bitlis, Van illerinde bugün okul adına bir şey yoktur...”

19 Ekim 1920, 86.toplantı, 2. oturumda Maarif Vekili Dr. Rıza Nur Bey de öğretmen yetersizliği ile ilgili görüşlerini şöyle ifade etmiştir: ⁸⁹

“Bugün iptidaî mektepleri (ilkokullar) en az 40 000 öğretmen istiyor...”

Öğretmenlerle ilgili diğer önemli bir sıkıntı da Milli Mücadele'nin devam etmesi nedeniyle öğretmenlerin askere alınmasıdır. Bu nedenle az olan öğretmen sayısı daha da azalmıştır.

Sorun sık sık Meclise taşınmış ve öğretmenlerin askere alınmaması ve alınanların tecil edilmesi önerilmiştir. Konu ile ilgili olarak Karesi Milletvekili Vehbi Bey:

“Memlekette düşmanla nasıl çarpışılıyorsa, cahillikle de öyle mücadele etmek gerektiğini, öğretmenlik mesleğinin henüz gelişmeye başladığını, ihtiyaç olmadan öğretmenlerin askere çağrılarak sayılarının azaltılmaması gerektiğini belirtmiştir. ⁹⁰

⁸⁸ TBMMZC, Dev: I, İçt.: I, C. 6, Ankara, 4.12.1336, s.203 -221.

⁸⁹ M. Rauf İnan, **a.g. m.** , s. 55- 56.

⁹⁰ TBMMZC, Dev : I, İçt: I, C. 6, Ankara, 1943, s. 27 -31.

Öğretmenlerin askere alınması da öğretmen açığının ortaya çıkmasında önemli bir etken olmuştur. Bu nedenle, 7 Mart 1337 (1921) tarihli “Muallimin ve Talebenin Askerlikten Tecilleri Hakkında Kanun ile öğretmenlerin askerlik görevleri tecil edilmiştir.⁹¹ Ancak, ihtiyaç nedeniyle bir süre sonra öğretmenler yine askere alınmıştır. Bu durum çok sayıda okulun kapanmasına neden olmuş ve eğitimi olumsuz yönde etkilemiştir.

3 Kânunusani (Ocak) 1338 (1922) tarihinde çıkarılan bir genelge ile öğretmenlerin terhis edilecekleri belirtilmiştir. Genelgeye göre:

“Öğretmenler, hastanelerde, muayeneden sonra derhal okullarına iade edilecektir, askere alınacakların askerliği tehir edilecektir. Bunların 1338 senesi Temmuz sonuna kadar tecillerine izin verilmiştir.⁹²

Eğitimle ilgili olarak okul yetersizliğinin yanı sıra, eğitim programı sorunu da yaşanmıştır. Tutucu ve dinci kanada göre Maarif Vekâleti'nin uyguladığı eğitim programı kabul görmemiş ve eleştiriye maruz kalmıştır. Tutucu ve dinci kesim Maarif Vekâleti'nin çalışmalarını şu şekilde ifade etmektedir:

“ Halk diyor ki bizden okullar için on bin lira istiyorsunuz. Biz yirmi bin lira vereceğiz. Ama okullarda hiçbir öğrenci namaz kılmazsa o öğretimden millet bir hayır görmez. Bu yüzden bizim eğitimimiz milletin yüreğinde yer tutmuyor. Okullarımız halkın gözünde aşağılıktır. Çünkü dinin temeli ilkelerine ve memleketin geleneklerine okullar saygı göstermiyor.⁹³

Bu gibi sorunlar, 3 Mart 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile halledilmeye çalışılmış, eğitimde demokrasi ve laiklik sağlanmıştır.

⁹¹ **Maarif Mecmuası**, sayı: 3, Temmuz 1341, s. 58- 61.

⁹² **TBMMZC**, Dev. : I, İct: III, C.22, Ankara,1959, s. 440- 441.

⁹³ **Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri**, C.I. , Ankara, 1946, s. 57.

1.1.1.2. Orta Öğretimdeki Sorunlar

İlköğretimdeki sorunlar, orta öğretimde de yaşanmaktaydı. Okulların ve öğretmen mevcudunun yetersizliği, maddi sıkıntılar orta öğretimin başlıca sorunlarını oluşturuyordu. Bu nedenle yeni okul açmak imkânsızlaşırken, mevcut okulların varlığı da korunamıyordu. Ayrıca eğitim sistemine özellikle de ortaöğretime özelliklerini veren yönlendirme çalışmalarının dışında temel sorun, her kademede eğitim olanak ve fırsatlarının yaygınlaştırılmasında olmuştur.

Ülkenin içinde bulunduğu durum hakkında (19 Ekim 1920, 86.toplantı, 2.oturum) Maarif Vekili Dr. Rıza Nur Bey şunları söylemiştir:⁹⁴

“ Bugün elimde bulunan sayılamalara göre yirmi sekiz Sultanî (lise) vardır, bunların birkaçı da işgal altında bulunuyor. Yatılı öğrenci 340, gündüzlü 2591’dir. Öğretmen ve memur 587’dir, her öğretmene yirmi öğrenci düşüyor. Her Sultanîye yılda 6 000 lira harcanıyor. Galatasaray Sultanisi’nin yıllık gideri 40 000 lira ile 50 000 lira arasındadır. 50 – 60 kadar da idadî (ortaokul) var.”

1920 Aralığında, gerek TBMM’de gerekse basında en çok tartışılan konulardan biri, sultanilerin lağvedilip yerine İdadilerin kurulması şeklinde, ta İkinci Meşrutiyet yıllarından beri tartışıla gelmekte olan bir sorun ve ortaöğretim süresinin iki yıl kısaltılıp kısaltılmaması sorunudur.⁹⁵

Aralık 1920,108. toplantı,1.oturumda Tokat Vekili Mustafa Bey ili ile ilgili öğretim sorununu şöyle belirtmektedir :⁹⁶

“ ... Benim ilimin nüfusu 100 000 küsurdur. Burada aydın olarak iki kişi bile yoktur. Neden okulları Bursa’ya, İstanbul’a yaptılar da bizimkileri öğretim ve eğitimden yoksun bıraktılar?”

⁹⁴ M. Rauf İnan, **a. g. e.** , s. 55 -56.

⁹⁵ Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ankara, 1997, s. 8.

⁹⁶ M. Rauf İnan, **a. g. e.** , s. 55- 56.

Bütçenin kısıtlı olması nedeniyle, orta öğretim kurumlarındaki bu sorunların çözülmesi için Sultanilerin İdadi haline getirilmesi önerilmiştir.⁹⁷ Bu nedenle, idadilerin ilk tedrisat kısmını Mekâtib-i İptidai'ye bırakacağını, buradan yetişecek öğrencinin idadiye, oradan da Darülfünunlar'a gidebileceğini belirterek Darümuallimler'in de idadiye verilmesiyle bu okulda bir öğretmen sınıfı açılacağını, derslerin aynı olup, öğretmenlerin mesleki dersler görerek staj yapacağını söylemiş, bu üç okulun masrafının bir okulda toplanacağını, böylece hem para, hem öğretmen hem de binanın yeterli gelerek iyi bir eğitim verileceğini belirtmiştir.⁹⁸

Güçlükler, finansman sorununda toplanmaktaydı. Ağır ekonomik sıkıntılar ve dış borçlar uzun savaş yıllarının yükü ve yıkıntıları vardı. Okul sayısının yetersizliğinin yanı sıra mevcut olan okulların bazıları da ihtiyaç üzerine amaç dışı kullanılmaktaydı. Öğretmen sayısının yetersizliği de diğer önemli bir sorunu teşkil ediyordu.

⁹⁷ TBMMZC, Dev: I, İçt. :I, C.4, Ankara, 1981, s. 359.

⁹⁸ TBMMZC, Dev: I, İçt. :I, C.5, Ankara, 1942, s. 99.

1.1.1.3. Yükseköğretimdeki Sorunlar

Cumhuriyet, İmparatorluktan Darülfünun adını taşıyan tek bir üniversite devralmıştı. ... Darülfünun 1863'ten başlayarak üç kez açılıp kapanmış ve ancak 1900'de sürekli öğretime geçebilmişti.⁹⁹ Ülkedeki yüksek öğretim istenen düzeyde değildi. Milli mücadelenin devam etmesi, ekonomik sıkıntılar ve üniversitelerin yetersizliği yüksek öğretimin en önemli sorunlarını teşkil ediyordu. Ayrıca, üniversitelerde yeterli öğretim görevlisi de yoktu.

Osmanlı Devleti zamanında, öğretim görevlisi sıkıntı çekildiğinden yabancı bilim adamlarından yararlanılmıştır. Nitekim 20 Alman bilim adamı 1915 -1918 yılları arasında Darülfünunda öğretim üyesi olarak çalıştırılmışlardır.¹⁰⁰ Maarif Vekâleti, İstanbul'un işgali süresince Darülfünun ile ilgilenememiştir. Ancak bu arada Ankara'da yüksek öğretimle ilgili çalışmalara başlanmıştır.

Yeni Türk üniversitesinin esaslarını hazırlamak amacıyla kurulması planlanan "Serbest Âli Dersler", ilmî bir kuruluş olarak düşünülüyordu. Bu kuruluşun üç amacı vardı: Bunlar; Milliyetçilik, halkçılık ve aydınlık¹⁰¹ ilkeleri idi. Bu nedenle, Ankara Sultanisi'nde " Âli Dersler " açılmıştır .(1921) Bu dersler, her gün bir saat sürecek ve ders programları da haftalık olarak yayınlanacaktı.¹⁰²

Serbest Âli Derslerin ilk dönemi, Aralık 1921'de başlayıp 25 Mayıs 1922'de bitmiştir. İkinci öğretim yılı ise, 1922 Ekim'inde başlamıştır. Ayrıca, 1922'de "Şark Medresesi "adı altında ayrı bir okulun açılması da tasarlanmıştır.

Bazı öğretim üyeleri, TBMM'nin aldığı kararlara karşı olumsuz tavır takınmış ve bu davranışları tepkilere yol açmıştır. Bu durum, öğrenci eylemlerine neden olmuş ve Nisan 1922'de bir kısım öğrenci, Anadolu hareketini desteklemeyen öğretim görevlilerini protesto ederek görevden alınmalarını istemişlerdir.

Bu olayların ardından Darülfünun geçici olarak tatil edilmiş ve söz konusu olan öğretim üyelerinin (müderris) kadro dışı bırakılmaları ile öğretime yeniden

⁹⁹ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, (Yeni Türkiye'nin Oluşumu), 3. Kitap, İstanbul, 1996, s. 71.

¹⁰⁰ Ersoy Taşdemirci, **Belgelerle 1933 Üniversite Reformunda Yabancı Bilim Adamları**, Ankara, 1992, s. 1.

¹⁰¹ "Serbest Âli Dersler", **HM**, 20.3.1922.

¹⁰² "Âli Dersler ", **HM**, 30.11.1921.

başlanmıştır. İşte, İstanbul Darülfünunu Ankara Hükümeti'nce devir alındığında böylesi ciddi bir sarsıntı da geçirmişti.¹⁰³

İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi(Medresesi) Kurulu, 19 Eylül 1923'te Yahya Kemal Beyatlı'nın önerisi üzerine Gazi Mustafa Kemal'e onursal profesörlük sanını vermiştir. 21 Nisan 1924'te Darülfünun'a tüzel kişilik verilmiştir.

1.1.1.4. Halk Eğitimindeki Sorunlar

Kurtuluş Savaşı döneminde TBMM Hükümeti, öğretmenlere, aydınlara, bazı isyan bölgelerinde, isyancıları doğru yola getirmek için kurulan nasihat heyetlerinde ve daha genel olarak, halkı Millî Mücadele'nin amaçları hakkında aydınlatmaları amacıyla görevler vermiştir.¹⁰⁴

Aralık 1921'den itibaren, halkın ve memurların bilgilendirilmesi için, Ankara'da önde gelen aydınlar tarafından Serbest Âli Dersler adıyla, Tarih, Türk ve Batı Edebiyatı, Eğitim, Hukuk, İktisat, Sosyoloji alanlarında herkese açık ders ve konferanslar verilmiştir.¹⁰⁵

İsmail Safa'nın Maarif Vekilliği sırasında, memleketin çeşitli yerlerinde (40 - 50 yerde) gece okulları açılmış, bu okullara 100,150, 200 kişi devam etmiştir. Bu okullara maddi destek de sağlanmıştır. Ancak kitap ve öğretmen gönderilememesi yüzünden, bu okullar da fazla gelişmemiştir.¹⁰⁶

Maarif Vekili İsmail Safa Bey, bakan olduktan sonra vilayet ve sancaklara bir genelge göndererek halk eğitimine önem verilmesinin önemine değinmiş ve

¹⁰³ Şerafettin Turan, a. g. e. , s. 72.

¹⁰⁴ Yahya Akyüz, **Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri,(1848 -1940)**, a. g. e. , s.203.

¹⁰⁵ Cemil Öztürk, **Milli Mücadele Ankara'sında Serbest Âli Dersler**, Atatürk Yolu, Mayıs, 1994, Sayı:13, s. 55.

¹⁰⁶ **Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri**, C. I, a. g. e. , s.250.

genelgede halk eğitimine ilgi ve fedakârlığın artırılmasını, eğitimi her sınıf halkın arasında yayma çalışmalarının başlatılmasını istemiştir.

1.1.1.5. Azınlık ve Yabancı Okullarındaki Sorunlar

Ülkede pek çok sayıda azınlık ve yabancı okulları bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren azınlıklara da okul kurma ve idare etme hakkı vermişti. Okulların programlarıyla bile ilgilenilmiyordu. Azınlık okulları da Türk okulları gibi vakıflar tarafından idare ediliyordu. Türk ve İslâm okullarında her caminin yanında bir okul veya medrese olduğu gibi, her kilisenin yanında eğitimi papazlarca yürütülen okullar bulunuyordu. Bu haklardan ülkedeki Rum, Ermeni ve Musevi cemaatleri yararlanıyordu.

Yabancılar da bu nedenle, kapitülasyonlara dayanarak ülkede birçok okullar açmışlardır.¹⁰⁷ II. Meşrutiyet döneminde, 1915 tarihli “Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi “ ile azınlık okulları üzerinde bir denetim kurulmaya çalışılmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin savaştan yenik olarak çıkması ve İstanbul'un İtilâf Devletleri tarafından işgal edilmesi, azınlıklara cesaret vermiş, azınlık ve yabancı okulları kendi propagandalarını yapmaya başlamışlardır.

Azınlık okulları, özellikle Milli Mücadele yıllarında propagandalarını daha da artırmışlar; bu tür faaliyetlerini daha rahat yapabilmek amacıyla yeni okullar açmışlardır. BMM Hükümeti, azınlık ve yabancı okullarına karşı tedbirli olmuş ve bu okulların faaliyetleri yakından takip edilmiştir. Bu nedenle, Anadolu'da bulunan yabancı okulları kapatılmış, bunlardan sadece Amerikan okulları kapatılmamıştır.

Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey, azınlık okullarının yaptığı yıkıcı faaliyetlere yönelik olarak şunları söylemiştir:¹⁰⁸

“Tüm bunlar, bizim mekteplere gelmelidir. Ülkemizde böyle siyasi, ayrılıkçı cereyanlara izin veremeyiz .“

Yabancı okullar meselesi, Hükümet tarafından çok ciddiye alınmış ve bu konuda taviz verilmemiştir. Lozan Barış görüşmelerinin yapıldığı dönemde, Türkiye'deki yabancı okulları Avrupa kamuoyunda ve basınında çok tartışılan bir

¹⁰⁷ Osman Ergin, **a.g. e.** , C. III. , s.725.

¹⁰⁸ **TBMMZC**, Dev. : I, İçt: I, C. 8, Ankara, 1945, s. 169.

konu olmuştur. Bu dönemde bakan olan Safa Bey, bu konuyla ilgili olarak görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir:¹⁰⁹

“Memleketi ihtilâlâ sevk eden, muhtelif yerlerde şûriş ve isyan çıkararak unsurların çoğunu, bu mekteplerin yetiştirdiği insanlar teşkil etmektedir ve denilebilir ki bu müesses at en çok bununla uğraşmış ve Türkiye devletini tahrip etmek için bir gün mesaisinden geri kalmamıştır.”

Maarif Vekili Safa Bey, Türkiye'nin konuyla ilgili kararlılığını da şöyle ifade etmiştir:¹¹⁰

“Bütün dünyaya ve bilhassa bu müesses atla alâkadar olanlara kat'i suretle bildirmek istiyoruz ki artık eski oyunların tekrar edilmesi imkânsızdır. Onun için memleketimizde yaşamak isteyen her ecnebi müessesesi kanunlarımıza ve mektepler hakkında koymuş olduğumuz ve koyacağımız esasa ta harfiyen riayet edeceklerdir.”

Maarif Vekâleti, yayınladığı bir genelge ile Türkçeden başka dilde öğretim yapan özel okullarda Türkçe, Türk Tarih ve Coğrafyası derslerinin Türk öğretmenler tarafından okutulacağını ve bu derslere yeteri kadar ders saati ayrılacağını bildirmiştir.

Bütün yabancı okullarda haftada beş saat Türk Dili, Türk Tarih ve Coğrafyası okutulacaktır. Bu dersleri okutan öğretmenler Türk olacak ve Maarif Vekâleti tarafından seçilecektir. Okullarda her türlü dini propaganda yasaktır. Dini semboller ancak okulların kiliselerinde bulunabilir. Okul kitaplarının hiçbirisinde dini telkinler yapan semboller bulunmayacaktır.

İstanbul vilayetinde bu dönemde İlk, Orta ve Lise dereceli Ermeni, Musevi ve Rum Azınlık Okulları vardır. Azınlık Okulları'nda talebeler, kültür derslerini (Türkçe, Tarih, Coğrafya, Yurt Bilgisi, Sosyoloji ve Askerlik) Türkçe olarak okumaya ve bu derslerden mümeyyizler huzurunda imtihan vermeye mecburdurlar. İstanbul vilayetinde 34 İlkokul, 1 Ortaokul ile 3 Ermeni Lisesi bulunmaktadır.¹¹¹

¹⁰⁹ “Mülkümüzdeki ecnebi mektepler”, **HM**,21.11.1922.

¹¹⁰ “Ekalliyetler hakkında projemiz”,**HM**,28.12.1922.

¹¹¹ Osman Ergin, **a. g. e.** ,C. 5, s. 2079.

Yabancı okul sorunu, Lozan Barışı ile çözüme kavuşturulmuştur. Böylece yabancı devletlerin iç işlerimize karışması önlenmiştir. Maarif Vekâleti, yabancı okulların denetimine büyük önem vermiş ve Vekâlet'in emirlerine uymayan okullar derhal kapatılmıştır. Böylece Maarif Vekâleti, gösterdiği kararlılıkla ülkedeki tüm yabancı okulları denetimi altına almayı başarmıştır.

1.1.2. ÖĞRETMENLERİN DURUMU

1.1.2.1. Maaş Sorunu

Savaş yıllarının en zor eğitim sorunlarından biri, ilkokul öğretmenlerine maaş verebilmek olmuştur. Bu dönemde, öğretmenlerin durumu çok kötüydü. Maaşları çok azdı. Öğretmenler, zorunlu ihtiyaçlarını bile karşılamakta zorluk çekiyorlardı. Ayrıca, maaşlarını zamanında alamıyorlardı.

Maaşlarını İl Özel İdareleri'nden alan ilkokul liva idadileri ve öğretmen okulu öğretmenleri bir türlü maaşlarını düzgün alamamışlardır.¹¹² Eskiden de doğru dürüst yürümeyen bu işlem, savaş dolayısıyla hepten durma noktasına gelmiştir. Öyle ki, 1920 Türkiye'sinin en önemli sorunu, bu öğretmenlerin maaşı olmuştur. Öğretmenler, dört-beş ay, hatta daha fazla süre maaş alamamışlar, geçinmek için ev eşyalarını satmak zorunda kalmışlardır. Borç içinde bunalan öğretmenlerin birçoğu meslekten ayrılıp polis, jandarma, kâtip olmuştur. Okullar ya öğretmenlerin grevi yüzünden ya da Vilâyet İdare Meclisleri'nce kapatılır duruma gelmiştir.¹¹³

Bazı okulların öğretmenlerinin maaşları, eskiden beri "Muhasebe-i Hususiye Kanunu'na" göre toplanmaktaydı. İdare-i Hususiye-i Vilâyet Kanunu içinde çalışan memurlara maaşları buradan ödeniyordu. Ayrıca, toplanan vergiler arasında "Hisse-i Maarif" denilen vergi geliri ile de ilkokul, öğretmen okulu ve idadi öğretmenlerinin maaşları verilmekteydi.

¹¹² İlhan Başgöz, a. g. e. ,s. 55.

¹¹³ Yahya Akyüz, **Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri**, (1848 -1940), Ankara, 1978, s. 172- 177.

Birçok milletvekili, bölgelerindeki öğretmenlerin aylarca maaş alamadıklarını ve kapalı okulların açılmasını¹¹⁴ talep ediyorlardı. Milletvekilleri, öğretmenlerin maaşlarının Devlet genel bütçesinden verilmesini talep ediyorlardı.¹¹⁵

Bu nedenle, Maarif Vekâleti'nin öncelikle ele aldığı konu bu olmuştur. Talepler ve öneriler üzerine açıklama yapan Maarif Vekili Rıza Nur, bu sorunun bütçe yetersizliğinden ve bazen de Özel İdare memurlarının kasıtlı davranışlarından doğduğunu, bu nedenle öğretmenlerin maaşlarını alamamaları yüzünden pek çok okulun kapandığını belirtmiştir. Bakan olarak Maarif Müdürlükleri'nden, öğretmen maaşlarını vermeyen memurların belirlenip Maarif Vekâleti'ne bildirilmesini istediğini ve bu öğretmenlerin de maaşlarını genel bütçeden almaları için 8 maddelik bir yasa tasarısının hazırlandığını açıklamıştır.¹¹⁶

Maarif Vekili, konunun Mecliste konuşulduğu gündemde öğretmenlerden aldığı bazı telgrafları okumuştur :¹¹⁷

“ On aydır maaş alamıyoruz. Yoksulluğun maddi ve manevi sıkıntılarına daha fazla dayanamayacağız. Bu yüzden arkadaşlarımız meslekten ayrılıyor. Fakat biz çok sevdiğimiz mesleğimizi bırakamıyoruz. Yıllarca didinerek satın aldığımız bakır, kilim, yorgan gibi ev eşyalarımızı sattık, yoksulluğa dayandık. Fakat gene de biriken borçlarımızı ödeyemediğimiz için, kimsenin yanında haysiyetimiz kalmadı. Diğer memurlar maaşlarını ayın 22 'sinde alabiliyorlar. Bu aç bırakılmamızın sebebi nedir? “

İptidai (ilkokul) öğretmenleri içinde 3 hatta 6 aydır maaş alamayanlar bile vardı. Bu yüzden gençler, Darülmualimin ve Darülmualimatlara girmemeye başlamışlardı.¹¹⁸

Bu olumsuz ekonomik şartlar içinde, birçok öğretmen, boş zamanlarında, kendilerini meslekî yönden geliştirmek yerine, çeşitli işlerde çalışmak zorunda

¹¹⁴ **TBMMZC, Dev:** İçt.: I,C: 1, Ankara, 22.5.1336, s. 6; 5.6.1336, s. 80 -81; 12.7.1336, s. 236; 15.7.1336, s. 308.

¹¹⁵ **TBMMZC, Dev:** I, İçt.: I, C: 2, Ankara,14.7.1336, s. 302.

¹¹⁶ **TBMMZC,Dev:** I, İçt.: I, C.2 ,17.7.1336, s. 316 -320.

¹¹⁷ **Cumhurbaşkanlar, ... , a. g. e. , C. I. ,** Ankara, s.159.

¹¹⁸ “ Muallim Maaşları “ , **Muallimler Mecmuası**, Sene:1, sayı: 12,31 Ağustos 1923, s. 244 -245.

kalmıştır. Meslekten ayrılmalar da az değildir ve her düzeyde öğretmen açığı giderek büyümektedir.¹¹⁹

Bu konuda Zile’de 10, Niğde’de 2, Sivas’ta 4, Amasya’da 7 aydır öğretmenlerin maaş alamadıklarına dair meclise şikâyetler gelmiştir. Hatta bu yüzden bazı okullar kapanma tehlikesi ile karşılaşmıştır.¹²⁰ Öğretmenlerin maaş sorunu mecliste tartışılmış ve değişik çözüm yolları önerilmiştir.

Her geçen gün parasızlık yüzünden okulların kapanması sonucunda, İdare-i Hususiyelerin elinde olan Darülmualimin, Darülmualimat ve İdadilerin Muvazene-i Umumiye'den maaş almaları düşünülmüştür. İdare-i Hususiyeler, okulların masraflarını karşılayamayacak durumda idiler.¹²¹ Öğretmenlerin maaş sorununun görüşüldüğü 04.11.1336 tarihli meclis toplantısında Kütahya milletvekili Ragıp Bey, öğretmenlere maaş verilmemesinin sebebinin Muhasebe-i Hususiyeye yeterli para verilmemesinden kaynaklandığını, bu nedenle maarife daha çok önem verilerek gereken paranın Muvazene-i Umumiye’den Muvazene-i Hususiyeye verilmesi gerektiğini belirtmiştir.¹²²

Mecliste birçok defa görüşülen bu konuda tam bir fikir birliği sağlanamamış ve çözüme kavuşturulamamıştır. Öğretmenlerin maaş alamaması nedeniyle bazı yerlerde okullar kapanmıştır. Ankara, Yozgat ve Tokat gibi illerde öğretmenler grev yapmışlar ve derslere girmemişlerdir. (Kasım 1920). İstanbul’da da 1921 yılında bir grev yapılmıştır.

Geçici İlk Öğretim Kanunu’nun 15. maddesinden çıkan bu güçlüğün asıl nedeni memleketin ekonomik durumunun bozuk olmasından kaynaklanmaktadır. Halk, okul ve öğretmen maaşları için kendisinden istenen vergiyi ödeyememekte, bu yüzden öğretmenler maaşsız kalmaktadır.¹²³

¹¹⁹ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, a. g. e. ,s. 368.

¹²⁰ **TBMMZC**, Dev. : I, İçt: I, C. 6, Ankara,1943, s. 203.

¹²¹ **TBMMZC**, Dev. : I, İçt: I, C. 6, Ankara,1943, s. 205 -207.

¹²² **TBMMZC**, Dev. : I, İçt: I, C. 5, Ankara,1942, s. 250 -253.

¹²³ İlhan Başgöz, a. g. e. , s. 57-58.

İmkânlar elverdiğince öğretmenlerin özlük haklarında bazı düzenlemeler yapılmaya çalışılmış ve meslek cazip hale getirilmeye çalışılmıştır, ancak ülkenin içinde bulunduğu malî koşullar yeterli olmadığından öğretmenlere yeterli ekonomik güç sağlanamamıştır.

Ağustos 1923'te, bir öğretmen dergisi, "Gençleri öğretmen okullarına girmeye teşvik edemiyoruz, çünkü bedbaht olacaklardır." diye yazıyordu. Gerçekten, öğretmenlerimiz hemen her zaman asgarî yaşama düzeyinin altında maaş almışlardır. Bunun da kaçınılmaz sonucu, pek az gencin mesleğe isteyerek girmesi ve yetenekli öğretmenlerin ilk fırsatta meslekten ayrılması olmuştur.¹²⁴

MEB Bütçesi ve Özel İdarelerin Harcamaları (1921- 1923)¹²⁵

Yıl	Devlet Bütçesi	MEB Bütçesi	Özel İdarelerin Eğitim Harcamaları
1921	57.128.833	390.412	-
1922	74.957.848	1.136.064	-
1923	105.936.936	3.033.003	2.070.000

Görüldüğü gibi, 1921 ve 1922 yıllarında Özel İdarelerin eğitim için bir harcamaları olmamıştır. Ancak 1923'ten sonra eğitim için ödenek ayrılabilmiştir. 8 Nisan 1923 (1339) de çıkarılan bir kanunla ilkokul öğretmenleri için bir maaş tabanı belirlenmiş ve İl İdare Kurulları'nın bundan aşağı maaşla öğretmen ataması yasaklanmıştır.¹²⁶ Ancak 8 Nisan 1923'te kabul edilen bir kanunla Öğretmen Okullarının ve Orta Öğretim kuruluşlarının masrafları, genel bütçeden ödenmeye başlanmıştır. Yine aynı yıl kabul edilen 326 sayılı kanunla eğitim masraflarının bir

¹²⁴ Yahya Akyüz , a.g.e., s. 332.

¹²⁵ İlhan Başgöz, H. E. Wilson, a.g. e. ,s. 97.

¹²⁶ İlhan Başgöz, a. g. e. , s.87.

kısmı, eğitim vergisi ile vatandaşlardan alınmaya başlanmıştır.¹²⁷ Öğretmenlerin maaş sorunu, alınan önlemlere rağmen çözülememiş ve sorun olmaya devam etmiştir.

1.1.2.2. Öğretmen Yetiştirme Sorunu

Mektepli Muallim yetiştirme girişimi 1848'e dayanırken, Cumhuriyet'e gelinceye kadar 75 yıllık uzun zaman sonunda nitelik ve nicelikçe yeterli bir kadro sağlanamamıştır. 1923'te bir kısım sözde açık 20 Muallim Mektebi mevcuttur. Bu okullarda uygulanan programın ise, %80'i genel kültür derslerine, ancak %20'si mesleğe dönüktür.¹²⁸

Milli Mücadele döneminde ülkedeki öğretmen sayısı oldukça yetersizdir. Bu sorunun çözümü için öncelikle Darü'lmualliminlerin sayılarının artırılması ve eğitim kalitesinin yükseltilmesi gerekmektedir. Maarif Vekâleti bu nedenle, bütçenin elverdiği oranda öğretmen sayısını artırmaya yönelik çalışmalar yapmıştır. Çorum'da ve Kırşehir'de nehari (gündüzlü) Darü'lmuallimin kurularak daha az masrafla öğretmen yetiştirme hedeflenmiştir.

Maarif Vekili Rıza Nur öğretmen ihtiyacını şöyle ifade etmektedir :¹²⁹

“ Ülkemizin 40.000 yeni öğretmene ihtiyacı vardır. “

Maarif Vekili Rıza Nur da, öğretmen ihtiyacını karşılanması amacıyla yapılacak çalışmalar hakkında şunları söylemiştir :¹³⁰

Vilayat Kanunu'nun 78. maddesinin dokuzuncu fıkrasında , “tahsili iptidai'nin sağlanması için İdadi, Rüştîye ve Darülmualimini İptidai, gece mektepleri, İdare-i Umumiye-i vilayet tarafından yapılır denmesine rağmen, bu Darülmualiminlerin sadece vilâyet merkezinde açılacağı anlamına gelmez. Gerekli görüldüğü takdirde çeşitli mahallelerde, Leyli Darülmualimatlar açılabilir. Kanuna göre, her vilâyet merkezinde bir Darülmualimin olacaktır. “

¹²⁷ İlhan Başgöz, H. E. Wilson, a. g. e. ,s. 94.

¹²⁸ Necdet Sakaoğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul, 2003, s. 224.

¹²⁹ TBMMZC, Dev. : I, İçt: I, C. 5, Ankara, 19.10.1920, s.100.

¹³⁰ **Cumhurbaşkanları, ... , C.I. , s. 151 -157.**

Ekonomik sıkıntı, öğretmen yetersizliği ve hizmet verecek binaların yetersiz olması eğitimin en önemli sorunlarından. Bu nedenlerden dolayı, yeni okul açmak mümkün olmuyor, aksine mevcut okullar da kapanıyordu. Soruna çözüm olarak Sultanilerin İdadiye dönüştürülmesi düşünülmüştür. Böylece, bu okullarda hem öğretmen yetişecek hem de daha az masraflı olacaktı.

Maarif Vekili Rıza Nur, her İdadi mektebine senelik 6000 lira masraf yapıldığını, buna karşılık Sultani Mekteplerinin en iyi örneği olan Galatasaray Sultanisi'ne ise, senelik 40 -50 bin lira masraf yapıldığından, 6000 lira ile bir Sultani Mektebinin idare edilemeyeceğini belirtmiştir. Bu nedenle, İdadilerin ilk tedrisat kısmını Mekâtibi İptidaiye bırakacağını, buradan yetişecek öğrencinin İdadiye oradan da Darülfünunlara gidebileceğini belirterek Darümualliminlerin de İdadiye verilmesiyle bu okulda bir öğretmen sınıfı açılacağını, derslerin aynı olup öğretmenlerin mesleki dersler görerek staj yapacağını söylemiş, bu şekilde üç okulun masrafının bir okulda toplanacağını, böylece hem para, hem öğretmen hem de binanın yeterli gelerek, iyi bir eğitim verileceğini belirtmiştir.¹³¹

Maarif Vekili Vehbi Bey ise öğretmen ihtiyacı ile ilgili olarak şunları söylemiştir:¹³²

“Yalnız Ankara'nın 1050 köyü vardır. Bu köylerin yalnız 200 'ünde okul açılrsa ve Darümuallimin (Ankara Öğretmen Okulu) de yılda 20 öğrenci yetiştirecek olsa, bu 200 köye öğretmen gönderebilmek için 10 yıl beklemek gereklidir .“

Maarif Vekili İsmail Safa da öğretmen yetiştirmek için Darümuallimlerin ıslah edilmesinin gerektiğini düşünmüştür. İdare-i Hususiyeler, yeterli hizmeti verecek ve memleketin ihtiyacı olan öğretmenleri yetiştirecek durumda değildi. Bu nedenle, Darümuallimin ve Darümuallimat açma yetkisini Maarif Vekâleti üzerine almıştır.

Bu dönemde köy ve kasabaların % 90'ında okullar kapalı durumda idi. Açık olanlarda ise öğretmen bulunmuyordu. Yeni açılacak Darümuallimlerin her türlü

¹³¹ TBMMZC, Dev: I, İçt: I, C. 5, Ankara, 1942, s. 96.

¹³² HM, 5 Kanuni evvel 1921, s. 2.

eğitim-öğretim kadrosu tam ve araç –gereç yönünden eksiğinin olmaması düşünülmüştür.

Atatürk'ün ilkelerini gerçekleştirmede en büyük yardımcısı Türk öğretmenleri olacaktır. Bu beklentilerin çekirdeğini, Türk halkının kendine özgü eğitimi oluşturacaktır. Atatürk, 1922 yılında Meclis'in üçüncü toplanma yılını açış konuşması söylevinde bu gerçeği Meclis kürsüsünden duyurmaktaydı: ¹³³

“Asırlardan beri milletimizi idare eden hükümetler tamim-i maarif arzusunu izhar ede gelmişlerdir. Ancak bu arzularına vusul için şarkı ve garbı taklitten kurtulamadıklarından netice milletin cehilden kurtulamamasına müncer olmuştur. Bu hazin hakikat karşısında, bizim takibe mecbur olduğumuz maarif siyasetimizin hududu esas iyisi şöyle olmalıdır: Demiştik ki; bu memleketin sahibi -i aslisi ve heyeti içtima iyemizin unsur-u esasisi köylüdür. İşte bu köylüdür ki bugüne kadar nur-u

Maariften mahrum bırakılmıştır. ... Bizim takip edeceğimiz maarif siyasetinin temeli evvela mevcut cehli izale etmektir. ...umum köylüye okumak, yazmak ve vatanını, milletini, dinini, dünyasını tanıtacak kadar coğrafi, tarihi, dini ve ahlâki malûmat vermek ve amal-i erbaayı öğretmek maarif programımızın ilk hedefidir.”

27. X.1922 tarihinde Mustafa Kemal'in büyük zaferini kutlamaya İstanbul'dan Bursa'ya giden kalabalık bir öğretmen gurubu ile Bursa Öğretmenlerine Mustafa Kemal şöyle söylemiştir:¹³⁴

“ Hanımlar, Beyler!

Görülüyor ki, en mühim ve feyizli vazifelerimiz maarif işleridir. Maarif işlerinde behemehal muzaffer olmak lazımdır. Bir milletin halâsı hakikisi ancak bu suretle olur. Bu zaferin temini için hepimizin yekcan ve yekfikir olarak esaslı bir program üzerinde çalışması lazımdır. Bence bu programın esaslı noktaları ikidir:

¹³³ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. I, a. g. e. , s. 244 -245; Seçil Akgün, a. g. e. ,s. 39.

¹³⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. I, a. g. e. , s. 48 -49.

“1. Hayatı içtimaiyemizin ihtiyaca tetabuk etmesi,

2. İcabatı asriyeye tevafuk etmesidir.

... Kat’iyen bilmeliyiz ki, iki parça halinde yaşayan, milletler zayıftır, marizdir. Çocuklarımıza ve gençlerimize vereceğimiz tahsilin hududu ne olursa olsun, onlara esaslı olarak şunları öğreteceğiz:

1. Milletine,

2. Türkiye devletine,

3. Türkiye Büyük Millet Meclisine,

Düşman olanlarla mücadele esbap ve vasaitiyle mücehhez olmayan milletler için hakkı beka yoktur. Mücadele lazımdır."

Ülkede savaş durumunun devam etmesi, eğitimin sorunlarını halletmeyi güçleştirmiştir. Güçlükler içinde eksikleri giderme yönünde çalışmalar yapılırken, öğretmenlerin de cepheye alınmaları ve mali sıkıntılar nedeniyle eldeki öğretmenleri bile muhafaza etmek zor olmuştur.

1.1.3. EĞİTİMDE ÇAĞDAŞ SİSTEM ARAYIŞLARI

1.1.3.1. Maarif Kongresi

Eğitim sistemimizde, eğitim kurum ve programlarında reform çalışmaları Maarif Kongresi ile başlamıştır. Hükümet programında yer alan ve yapılması öncelikle gerekli işler üzerinde çalışmalar sürdürülürken, eğitim sistemimizde örgütlenme, eğitim kurumlarında ve programında reform yapılması için ilk planlama teşebbüsüne girişilmiş ve bu maksatla Ankara’da Maarif Kongresi toplanmıştır.

23 Nisan 1920’de kurulan Büyük Millet Meclisi’nin ilk kurduğu hükümette Rıza Nur Bey “ Umur-u Maarif Vekili “ seçildi. Ülkenin belirli bir eğitim programından yoksun olması, bunun ivedilikle saptanması gerektiğinden, Sakarya Savaşı’nın hemen öncesi olmasına karşın ,¹³⁵ Kongre, Ankara 16 Temmuz 1921’de¹³⁶, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa’nın bir söylevi ile açıldı, 21 Temmuz’a dek altı gün sürdü.¹³⁷ 180’e yakın üyenin katıldığı bu kongrede,¹³⁸ Mustafa Kemal Paşa’nın kongreyi açış konuşması, eğitim tarihimizin önemli bir belgesidir.¹³⁹

Bu Kongre, Türk Milleti için bir ölüm kalım savaşı olan Sakarya Savaşı yapılırken toplanmıştır. Mustafa Kemal, Kongre’ye cepheden gelerek katılmış; eğitimin önemi ve hedefleri hakkında şu konuşmayı yapmıştır:¹⁴⁰

¹³⁵ Seçil Akgün, **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, İstanbul, 1983, s. 38; Yahya Akyüz ,“Atatürk ve 1921 Eğitim Kongresi “,**Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, İstanbul,1983, s. 89- 104.

¹³⁶ Durmuş Yalçın vd. , **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Ankara, 2002, s. 106.

¹³⁷ M. Rauf İnan, **a.g. m.** , s. 62; Necdet Sakaoğlu, **a. g. e.** ,160.

¹³⁸ “Maarif Kongresi”, **HM**, 17.7.1921.

¹³⁹ Necdet Sakaoğlu, **a.g. e.** , s.160.

¹⁴⁰ Y.Akyüz, “Atatürk ve 1921 Eğitim Kongresi”, **Cumhuriyet Dönemi’nde Eğitim**, İstanbul, 1983, s. 89- 103; Y. Akyüz,” Atatürk’ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 10, 1987, s.71 -90.

“Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin, tarih-i tedenni yatımızda en mühim bir amil olduğu kanaatindeyim. Millî terbiye programından bahsederken eski devrin hurafelerinden sıyrılmış, Şarktan ve Garptan gelen ecnebi tesirlerden uzak ve seciye-i milliyemizle mütenasip bir kültür kastediyorum. Dehayı milliyemizin inkişafı ancak böyle bir kültür ile kabildir.

Yaratacağımız kültür, herâis-i milliye zemini ile o zemin ise milletin seciyesi ile mütenasip olmalıdır. Çocuklarımızı ve gençlerimizi yetiştiren gençlerimizi yetiştirirken, birliğimize taarruz eden her kuvvete karşı müdafaa kabiliyetiyle mücehhez bir nesil yetiştirmeye muhtaç olduğumuzu unutmayalım.”

Mustafa Kemal, bu toplantıda Maarif işlerinin yeniden düzenlenmesi için alınacak tedbirlere işaret etmiş ve yeni Türk Devleti'nin eğitim ilkelerini belirtmiştir.¹⁴¹

1. Birinci Dünya Harbi'ndeki yenilgi sebebiyle düşmanların milletimizi tamamen yok etmek istediklerini, yaşamak hakkımızı savunmak için BMM'nin Ankara'da toplandığını, Milli Türkiye'nin eğitimini kuracak Türkiye Öğretmenler Kongresi'nin Ankara'da yapılmasından büyük kıvanç duyduğunu,

2. Yüzyıllarca süren ihmalin devlet bünyesinde meydana getirdiği yaraların tedavisinin eğitim yoluyla olabileceğinin gösterilmesi gerektiğini,

3. Millî bir eğitim programı getirmek ve mevcut eğitim teşkilâtımızı bugünden daha yararlı bir düzeye çıkarmak için hazırlık çalışmaları yapılması gerektiğini,

4. Şimdiye kadar izlenen eğitim ve öğretim yöntemlerinin milletimizin gerilemesinde en önemli etken olduğuna kani bulunduğunu,

5. Millî bir eğitim programından söz ederken eski devrin boş inançlarından ve yaradılış niteliklerimizle hiç de ilgisi bulunmayan yabancı fikirlerden, Doğu'dan ve Batı'dan gelen bütün etkenlerden büsbütün uzak millî karakterimize ve tarihimize orantılı bir kültür kastettiğini, çünkü millî davamızın gelişmesinin ancak böyle bir kültürle sağlanabileceğini,

¹⁴¹ Reşat Özalp, Aydoğan Ataüinal, **Türk Millî Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilâtı** , (Talim ve Terbiye Kurulu – Milli Eğitim Şûrası) ,a. g. e. ,s.31;Cumhurbaşkanları, ... ,C. I. , a. g. e. , s. 3- 4.

6. Bu kongreden, çizilmiş eski yollarda alelâde yürümenin şekli hakkında düşünceleri birbirimize söylemeyi değil, bildirdiği şartları kapsayan yeni bir sanat ve marifet yolu bulup millete göstermek ve o yolda yeni nesli yürütmek için rehber olmak gibi mukaddes bir hizmet beklendiğini,

7. Gelecek için hazırlanan çocuklarımıza hiçbir engel karşısında baş eğmeyecek sabır ve metanetle çalışmalarını ve öğrenim yapan çocuklarımızın velilerine de yavrularının öğrenimlerini tamamlamak için her fedakârlıktan çekinmemelerini tavsiye ettiğini,

8. Silâhla olduğu gibi dimağı ile de mücadele mecburiyetinde olan milletimizin birincisinde gösterdiği kudreti ikincisinde de göstereceğine şüphesi bulunmadığını belirtmiştir.

18 Temmuz 1921 tarihinde Hamdullah Suphi de Kongre hakkında İstanbul Muallimler Cemiyeti'ne şu açıklamalarda bulunmuştur:¹⁴²

“...harp cephesinde milli varlığın halâsı için kahramanlarımız kanlarını mebzul bir surette akıtırken arkada muallimler aynı maksat için diğer bir sahada mücadele ediyorlar. Bu mücadelede, bir kere aziz İstanbul’umuzda çalışan kardeşlerimizin daima bizimle beraber olmalarından bir saniye şüphe etmedik. Sizi bizden ayıran sebepler sizin ve bizim ihtiyarımızdan hariç olan sebeplerdir ve bu ayrılış yalnız şeklidir, daima hür insanlar olarak yaşamalarına çalıştığımız yavrularımızı terbiye eder, yetiştirirken, uzak, yakın memleketin her köşesinde muallimi sevk eden ana kuvvet birdir: Milli imanımız ve aşk-ı istihlâgımız (kurtuluş aşkımız).

Onlara özellikle varlığı ile hakkı ile birliği ile çatışan tüm yabancı unsurlarla mücadele lüzumu ve millî fikirleri kendinden geçerek her zıt fikre şiddetle ve özveri ile koruma gereği telkin edilmelidir.”

Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey, Maarif Kongresi'nin hedeflerini şu sözlerle açıklamıştır:¹⁴³

“Maarif siyasetimiz, milletin kitle-i esasiyesini teşkil eden çiftçi ve işçi sınıfının her şeyden evvel nazar-ı dikkat önünde tutulmasına ve yeni istikamet bu

¹⁴² **Muallimler Mec.** , 23 Mart 1923, Sayı: 7, 133 -134.

¹⁴³ **HM**, “Maarif Kongresi”, 22. 7. 1921.

umdeye dayanmasına bağlıdır. Anadolu gene bir siyaset merkezi olacaktır. Halkın geçimini yükseltecek ve ıslah edecek nazarî ve amelî bilgiyi vermek hedeftir.”

Hamdullah Suphi, konuşmasında, bu Kongre'nin daha sonraki yıllarda toplanacak kongrelere başlangıç olacağını söylemiş ve kongreye sunulan raporların İstanbul Darülfünunu Müderrislerinden İsmail Hakkı, Mehmet Emin Bey, İlk Tedrisat Müdürü Ahmet Edip, Orta Tedrisat Müdürü Kazım Nami, Ankara Darülmuallimat Terbiye ve Ruhیات Muallimi Nafi Atuf Beylerden oluşan bir komisyonda incelenmesini önermiştir.¹⁴⁴

Maarif Kongresi, gazetelerde de üzerinde önemle durulan bir konu olmuştur.3 Haziran 1921 tarihli Hâkimiyeti Milliye'de “ Maarif Kongresi “ adlı başyazıda Maarif Kongresi şöyle değerlendirilmiştir: ¹⁴⁵

“ Anadolu'da irfan faaliyetinin şayan-ı dikkat bir hadisesi olan Maarif Kongresi'ne fevkalâde ehemmiyet atfediyoruz. Bu kongre, Türk hayat-ı hükümetinde ilk defa olarak mektep ve tahsil namına mevcudumuzun neden ibaret olduğunu öğretecek, mektep ve tahsil için mesaimizin istikametini tayin edecektir... Maarif Kongresi, Anadolu irfanı için adeta bir pusula vazifesini görecektir.”

İstanbul Muallimler Cemiyeti de Kongreye gönderdiği “ Türk harikalarının doğup yayıldığı Ankara'mızda toplanarak maarif siyasetinde bir devrin açılışını müjdeleyen heyetinizi hürmetle ve hasretle selamlarız.” ifadeli mesaj heyecan uyandırmıştır.¹⁴⁶

Düşmanın Bursa ve Uşak üzerinden saldırıya geçtiği; Bursa, Uşak, Gediz, Emet, Tavşanlı, Afyon, Kütahya ve Eskişehir'in işgale uğradığı günlerdeki bu toplantı çok anlamlıdır.¹⁴⁷ 16 Temmuz 1921 günü başlayan kongreye, işgal altında

¹⁴⁴ Yahya Akyüz , “a. g. e. , s.94.

¹⁴⁵ HM,3 Haziran 1921.

¹⁴⁶ Necdet Sakaoğlu, a. g. e. ,s.160.

¹⁴⁷ a. g. e. , s.160.

olmayan illerin maarif müdürleri, okul müdürleri, öğretmenler, Vekâlet daire müdürleri ve Telif Tercüme Dairesi üyeleri katılmıştır.¹⁴⁸

1921 Temmuz ayında Hamdullah Suphi Bey'in Bakanlığı döneminde,¹⁴⁹ Anadolu'nun her tarafından gelen 250 dolayında kadın, erkek öğretmenin de katıldığı bu kongrenin gündemi iki ana konuyu içeriyordu:¹⁵⁰

1. İlkokulların öğretim izlenceleri (programları) ve öğretim süreleri,
2. Orta basamaktaki okulların (orta öğretimin) izlenceleri ve dersleri.

18 Temmuz 1921'deki ikinci toplantısında Kongre Maarif Vekâleti tarafından halk mektepleri konusunda hazırlanan projeyi tartışmıştır. Bu projeye göre, İlköğrenim dört seneden beş seneye çıkarılacaktır.¹⁵¹ 19 Temmuz günü üçüncü toplantısını yapan Maarif Kongresi, bu toplantıda Ortaöğretim konusunu ele almıştır. Ele alınan başlıca konular arasında köy öğretmeni yetiştirilmesi de vardır.

Kongre, 21 Temmuz Perşembe günü son toplantısını yapmıştır. Maarif Kongresi, Savaş nedeniyle kararlaştırıldığı süre kadar çalışmamıştır. Bu nedenle, gündeme aldığı konuların hepsi incelenememiş, incelenen konular ise yeterli derinliğe inilemeden geçilmiştir.

Hâkimiyet-i Milliye, Maarif Kongresi'ni şöyle değerlendirmiştir:¹⁵²

“Her iki derecede tedrisatın hedefi, programı hakkında vaki olan müzakerelerde bir görüş birliği olmuştur. Bütün müderrislerin ve muallimlerin Vekâlet'in tedrisatı sadeleştirmek, amelileştirmek ve mahallileştirmek hususundaki düşüncesiyle tam bir beraberlik içinde oldukları ortaya çıkmıştır.”

Önceki eğitim gelişmelerinde bir takım çağdaş yöntem, ilke ve okul düzenlerine gidilmeye çalışılmış ancak eğitimde bütünlük sağlanamamıştır. Eskinin yanına yeni düzen getirilmeye çalışılmış ve iki düzenin kurumları arasında

¹⁴⁸ Reşat Özalp, Aydoğan Ataüinal, “ Milli Eğitimde Kongreler ve Şuralar “, **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, İstanbul, 1983,s.106.

¹⁴⁹ M.Rauf İnan, **a. g.m.** , s. 62;Reşat Özalp, Aydoğan Ataüinal, **a. g. e.** ,s.106.

¹⁵⁰ Necdet Sakaoğlu, **a.g.e.** , s.160; M. Rauf İnan, **a.g. e.** ,s.62; Reşat Özalp, Aydoğan Ataüinal, **a. g. e.** ,s.106.

¹⁵¹ **HM**, 18 Temmuz1921,s. 2; Necdet Sakaoğlu **a. g. e.** , 160.

¹⁵²“Maarif Kongresi”; **HM**, 22 Temmuz 1921, s. 2.

uyumsuzluklar yaşanmıştır. Yeni-eski çatışması, düzenlemelerin yerleşmesini ve gelişmesini engellemiştir.

Mustafa Kemal, Türkiye’de bir devrim gerçekleştiriyordu. Dolayısıyla, eylemin ilkesi gereği, eski kurumlar ve örgütlerle ilgiyi kesip yeniyi tanıtmak, ereğiydi. Milli eğitim için de başlıca amacı, yeni, çağdaş eğitim kurum ve yöntemlerinin çevresinden eskiyi kaldırmaktı. İnkılap kalkınca ulusal birlik daha kolay gerçekleşebilecek, yetişecek kuşaklar ulusal görüş ve beraberlik çerçevesinde köhne, devrini tamamlamış medrese eğitiminin hasta bilgilerinden arınabileceklerdi.¹⁵³

Kongre hakkında olumlu değerlendirmeler yapıldığı gibi olumsuz bazı değerlendirmeler de yapılmıştır. Bitlis mebusu Yusuf Ziya Bey, kongre hakkında şunları söylemiştir:¹⁵⁴

“Harbin en hâd (yoğun) bir devrinde, top tarakkaları (gürültüleri) içinde Vekil-i muhterem bir Muallimler Kongresi toplamışlar. Bu muallimler ve muallimeler kongresi, bu mahlût (karışık) kongre on bin lira masrafa mal olmuş. Bir on bin lira da gelenlerin zararlarını hesap edersek yirmi bin lira masrafa mal olmuştur. Rica ederim bunun temin ettiği fayda nedir?”

Ayrıca meclisteki medreseli mebuslar, kadın ve erkek öğretmenler bir arada oturdukları için Maarif Vekâleti’ne yardımcı olan Türkiye Muallime ve Muallim Dernekleri Birliğini Mustafa Kemal’e şikâyet etmişlerdir.

Kongre’nin kapanış konuşmasını yapan Hamdullah Suphi Bey:” Ürettiğiyle hem kendi ailesini geçindiren hem memleket ekonomisine temel oluşturan Türk çiftçi ve işçi sınıfına mensup insanların çocuklarının, aile geçimlerine göre bir eğitim almaları ve geçim yollarını ilerletecek bilgi ve becerileri kazanmaları, programların hedefinin, öğretmenlerin de çalışmalarının bu yolda olması gerektiği; ayrıca öğretmenlere, ardı arkası kesilmeyen savaşlarda babaları ölmüş yüz binlerce yetime babalık etmek, onları kimseye muhtaç olmayacakları tarzda yetiştirmek görevinin de düştüğü “hususlarına temas etmiştir.¹⁵⁵

¹⁵³ Seçil Akgün, **a. g. e.** , s.39.

¹⁵⁴ **TBMMZC**,Dev: I, İçt.: I, C.14, Ankara, 10. 11.1921, s. 165.

¹⁵⁵ Necdet Sakaoğlu, **a. g. e.** s. ,162.

Maarif Kongresi'nin önemi, bir ölüm kalım savaşı olan Milli Mücadele'nin ortasında Ankara'da öğretmenlerin bir araya gelerek eğitimin sorunlarını ve çözüm yollarını tartışmış olmasıdır.

Mustafa Kemal'in konuşması, yeni kurulmakta olan devletin eğitim ilkelerini ortaya atması umutlulara güç, karamsarlara umut ve düşmanlara şaşkınlık verecek bir olay teşkil etmiştir. ... Bu konuşma, Atatürk'ün eğitimsizlikle mücadeleyi düşmanla çarpışmaktan farksız gördüğünü de kanıtlamaktadır.¹⁵⁶

1.1.3.2. Birinci Heyet-i İlmiye

Birinci Heyet-i İlmiye, çeşitli eğitim sorunlarını tartışmak ve gerekli kararları almak üzere, 15 Temmuz -15 Ağustos 1923 tarihleri arasında Ankara'da toplanmıştır.¹⁵⁷ Birinci Heyet-i İlmiye toplantısı, hazırlık dönemi Cumhuriyet eğitiminin en olumlu çalışması, Maarif Şûraları'nın bir çeşit başlangıcıdır. Artık cephe savaşı kazanılmış, eğitim savaşına başlanacaktır. Burada, Türkiye'nin bütün eğitim sorunları inceden inceye konuşulmuştur.¹⁵⁸ Maarif Kongresi, Sakarya Savaşı nedeniyle yarıda kalmış ve bu nedenle istenilen düzeyde verimli bir çalışma yapılamamıştır.

15 Temmuz 1923'te Ankara'da toplanan Birinci Heyet-i İlmiye, eğitim işlerinin bütün yönleriyle ele alındığı, sorunların tartışıldığı ilk ciddi çalışma olarak bilinir. 15 Ağustos'a kadar süren bu çalışmalara, Maarif Vekili İsmail Safa, Müsteşar Samih Rifat, Matbuat Müdürü Ağaoğlu Ahmed öteki bakanlıkların üst düzey temsilcileri Maarif Vekâleti daire müdürleri, Telif ve Tercüme Encümeni Reisi Ziya Gökalp, Darülfünun temsilcileri, Darülmuallimin, Sanayi-i Nefise, Vilayet Maarif ve Hars müdürleri, öğretmenler katılmışlardır.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Y. Akyüz, Cumhuriyet Dönemi'nde Atatürk, **a. g. m.** , s. 100 -101.

¹⁵⁷ M. G. Gülcan, vd. , **Türkiye'de İlköğretim** (Dünü, Bugünü, Yarını), **a. g. e.** ,s.69;Necdet Sakaoğlu, **a. g. e.** ,162.

¹⁵⁸ Mustafa Ergün, **a. g. e.** , s. 26.

¹⁵⁹ Necdet Sakaoğlu, **a.g. e.** ,162.

Birinci Heyet-i İlmiye üyelerinin seçimi şu şekilde yapılmıştı:¹⁶⁰

Seçildiği veya Temsil Ettiği Kurum	Üye Sayısı
Telif ve Tercüme Encümeni	3
İlk, Orta ve Yüksek Tedrisat Müdürlüğü	3
Teftiş Heyeti	3
Hars Müdürlüğü	1
İhsaiyat Müdürlüğü	1
Darülfünun Müderrisleri	4
Serbest Âli Dersler Müderrisi	1
Darülmuallimin ve Darülmuallimat-ı Âliyeden	2
Sanayi-i Nefiseden	1
Galatasaray Lisesi'nden	1
Ortaöğretim Mensuplarından	2
İlköğretim Mensuplarından	2
Bakanlığın Seçeceği Uzmanlar	6
İlgili Bakanlıklardan	6
Basın Mensubu	2
Türk Ocağı'ndan	1
Büyük İzci Ortasından	1
Toplam	40

¹⁶⁰ Mustafa Ergün, a. g. e. , 1997, 30.

Birinci Heyet-i İlmiye, isimleri aşağıda yazılı 40 zattan müteşekkildir.¹⁶¹

1. Maarif Vekili İsmail Safa (reis)
2. Müsteşar Samih Rıfat,
3. Matbuat Müdürü Ağaoğlu Ahmet,
4. Müdafai Milliye Vekâleti Mümessili Naci Paşa,
5. Dâhiliye Vekâleti Mümessili Abdülmuttalip,
6. Sıhhiye Vekâleti Mümessili Dr. Ziya,
7. Türk Ocağı Mümessili İzzet Ulvi,
8. Nafia Vekâleti Mümessili Hamdi,
9. İktisat Vekâleti Mümessili Cemal Hüsni,
10. İlk Tedrisat Müdürü Refet,
11. Orta Tedrisat Müdürü Nafi Atuf,
12. Yüksek Tedrisat Müdürü Şefik,
13. Heyet-i Teftişye Müdürü Addülfeyyaz Tevfik,
14. Telif Tercüme Encümeni Reisi Ziya Gökalp,
15. Azadan Veled Çelebi,
16. Azadan Mustafa Rahmi,
17. Âli Dersler Mümessili Vehbi,
18. Darülfünun Terbiye Müderrisi İsmail Hakkı,
19. Darülfünun Fen Fakültesi muallimlerinden Hüsni Hamit,
20. Darülfünun ve Darülmualimat muallimlerinden Haydar,
21. Darülfünun İktisat Müderrisi Zühtü,
22. Darülfünun Ruhiyat Müderrisi Şekip,
23. Darülfünun Müderrislerinden Köprülü Zade Fuat,
24. Tıp Fakültesi'nden Dr. Vasfi,
25. Sabık İlk Tedrisat Müdürü Edip,
26. Sanayi Nefise Mektebi Müdürü Cemil,

¹⁶¹ MEB. ,Cumhuriyet'in 50. Yılında Milli Eğitimimiz, İstanbul, 1973, s. 22.

27. , 28. , 29., 30. Heyet-i Teftiſhiye'den Hasan Fehmi, Sabri Cemil, Hilmi Celâl Esat,
31. İstanbul Darülmuallemi Müdürü İhsan,
32. Antalya Darülmuallemi Müdürü Hulusi,
33. Galatasaray Lisesi Müdürü Faik,
34. İhsaiyat Müdürü Avni,
35. Maarif Hars Müdürü Mübarek,
36. Ali Sami,
37. Terbiye-i Bedeniye Muallimi Selim Sırrı,
38. İstanbul Darülmuallemi Muallimlerinden İbrahim Alâaddin,
39. Kastamonu Sultanisi Edebiyat Muallimi Ali Rıza
40. İstanbul Sultanisi kısmi iptidaisinden Recep Nuri.

Birinci Heyet-i İlmiye, Maarif Vekili İsmail Safa'nın başkanlığında toplanmıştır.¹⁶² Maarif Vekili, Heyet-i İlmiye'yi açarken yaptığı konuşmasında:¹⁶³

“ Maarif Vekâleti, memleketimizdeki âlim ve mütefekkirlerin karar ve fikirlerini tatbik edecek bir vasıttan başka bir şey olmadığını, görevlilerin değişebileceğini ancak, alınan kararların ve hazırlanan programın devam ettirilmesi gerektiğini, buradan çıkacak kararların yeni Türkiye'ye yön vereceğini belirtmiştir.

Birinci Heyet-i İlmiye'nin gündeminde ſu konular ele alınmıştır:¹⁶⁴

1. Milli Eğitim yürütme programı,
2. Milli hars,
3. Üstün değerde müracaat kitaplarının dilimize çevrilmesinde takip olunacak esaslar,

¹⁶² MEB. ,Cumhuriyet'in 50. Yılında Milli Eğitimimiz, a. g. e. , s. 22.

¹⁶³ “Heyet-i İlmiye'nin İlk İçtimai”;HM,16.7.1923.

¹⁶⁴ HM, 28.6.1923; Faik Reſit Unat, a. g. e. , s. 29; Hasan Ali Yücel; Türkiye'de Orta Öğretim; İstanbul, 1938, s. 21; Reſat Özalp; Aydoğan Ataünal; “ Milli Eğitimde Kongreler ve ſurular “, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, a. g. e. , s.109; MEB. ,Cumhuriyet'in 50. Yılında Milli Eğitimimiz, a. g. e. , s. 22.

4. İstatistik Genel Müdürlüğü teşkilâtı,
5. Milli büyük sözlük, dilbilgisi,
6. Milli müzik, milli dil ve edebiyat,
7. Milli tarih kitaplığı,
8. Milli hazine evrakı,
9. Milli tarih ve coğrafya enstitüleri,
10. Etnografya müzesi,
11. Milli müze,
12. Okul müzesi
13. Ankara'da yüksek seviyede dersler,
14. İlkokul programlarında değişiklikler,
15. İlköğretimden sonra hayati öğretim programı,
16. İlköğretim kararnamesinin değiştirilmesi teklifi,
17. Kız ve erkek öğretmen okulları tüzük ve programları,
18. Sultanîlerde teşkilât ve öğretim süresi ve sultanî adının değiştirilmesi,
19. Lise izcilik esas teşkilâtı,
20. Teftiş Kurulu teklifi,
21. Eski eserler tüzüğü,
22. İstanbul Kız ve Erkek Öğretmen Okulları'nda orta kısmın teşkili,
23. Galatasaray Lisesi'nin teşkilât ve programları,
24. Yüksek Öğretmen Okulu öğrencilerine mesleki bilgi verilmesi.

Toplantıda: ¹⁶⁵

1. Milli ve İlmi Teşkilât,
2. İlköğretim,
3. Orta Öğretim,
4. İzcilik ve Beden Eğitimi,
5. İcraat Encümenleri kurularak çalışmalara devam etmiştir.

¹⁶⁵ MEB. ,Cumhuriyet'in 50. Yılında Milli Eğitimimiz, a. g. e. , s.23.

Toplantıda altı komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyonlar şunlardır:¹⁶⁶

1. Milli ve İlmî Komisyon,
2. İstatistik Müdüriyeti Teşkilâtı Komisyonu,
3. İlköğretim Komisyonu,
4. Öğretmen Okulları, izcilik, eğiticilik komisyonu,
5. Ortaöğretim Komisyonu,
6. Bakanlığın genel çalışmaları ve programı komisyonu

Sonuçta her konu için gerekli kanun lâihaları, nizamname projeleri ve faaliyet programları hazırlanmıştır.¹⁶⁷

Heyet-i İlmiye bünyesinde oluşturulan komisyonlar, bu konuları bir ay boyunca inceleyerek genel kurula getirmişler; hazırlanan raporların tartışılmasından sonra alınan kararlar uygulamaya konmuştur. Bu açıdan, Birinci Heyet-i İlmiye, iki yıl önceki Maarif Kongresi'nden daha önemlidir. Çalışmaların tamamlanmasından bir gün önce, 14 Ağustos 1923'te Meclis'te okunan hükümet programında, eğitime uzun bir bölüm ayrıldığı görülmektedir.¹⁶⁸

Heyet-i İlmiye Heyeti, çalışmaları sonucunda şu kararları almıştır:¹⁶⁹

1. Darüleytamlar, askeri okullar, mesleki öğretim veren idadiler ve ilköğretim sonrası tamamlama sınıfları, Maarif Vekâleti'ne bağlanacaktır.
2. Bütün özel okullar (yabancı dâhil) Maarif Vekâleti'ne bağlanacaktır.
3. Genel ilköğretim okulları ancak Maarif Vekâleti'nce açılabilir.
4. Küçük köyler için , “ Leyli Köy Mektepleri “ (Yatılı Bölge Okulları gibi) açılacak, hatta gezici öğretmenler de kullanılacaktır.
5. İlköğretim altı yıldır. Öğretim zorunluluğu 7- 14 yaşları arasındadır. Birinci ve ikinci sınıf mevcudu 30'u, diğerleri 40'ı aşamaz; öğrenci çok olursa şubelere ayrılır. Zorunlu eğitim yaşında bulunan çocukların yabancı okullara devamları yasaktır.¹⁷⁰

¹⁶⁶ a. g. e. , s.23; Mustafa Ergün, a. g. e. , s.28; Reşit Unat, a. g. e. , s.28.

¹⁶⁷ M. E.B. Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz; a. g. e. ,s.23; Faik Reşit Unat, a. g. e. , s.28.

¹⁶⁸ Necdet Sakaoğlu, a. g. e. , s.163.

¹⁶⁹ Murat G. Gülcan, vd. , a. g. e. , s.70.

¹⁷⁰ “İlk Tedrisat Encümeninin mühim kararları”, **HM**, 22.7.1923;Murat G. Gülcan, a. g. e. ,s.70.

6. İlköğretimden sonra Ortaöğretime devam edemeyecekler için, zorunlu öğretim iki yıl daha devam eder. Bunlara iki yıllık “ İhzari Mektepler “ de hayati ve mesleki eğitim yaptırılır.¹⁷¹

Zorunlu eğitim yaşında bulunan çocukların yabancı okullara devamları yasaktır. Maarif Vekâleti’nden başka bakanlıklar ilköğretim yaptıramaz. Bu bakanlıkların elinde var olanlar Maarife devredilecektir. Yabancılar dâhil, bütün özel okullar Maarif Vekâleti’nin denetimi altındadır. Yasa ve yönetmeliklere uymayan ve başka amaçlarla açıldığı anlaşılanlar, derhal kapatılacaktır.¹⁷²

7. Sultani adının lise olmasına karar verilmiştir. Liselerin 4+4+3=11 yıl olmasına; fen ve edebiyat şubelerinin lise son sınıfta ayrılmasına karar verilmiştir.¹⁷³

8. Din dersi öğretmenlerinin seçiminde de diğer öğretmenlerde aranan şartlar aranacak. Din Dersi programları, bir komisyon tarafından yapılacaktır.

9. Kadınlar da Heyet-i İlmiye’ye girebilecek ve İlköğretim müfettişi olabileceklerdir.¹⁷⁴

Birinci Heyet-i İlmiye’nin gündeminde ilköğretimle ilgili, ilkokul programlarında değişiklikler, ilköğretimden sonra hayatî öğretim programı, ilköğretim kararnamesinin değiştirilmesi teklifi gibi konular yer almıştır.¹⁷⁵ Bunların dışında ele alınan ve üzerinde önemle durulan bir konu da Beden Eğitimi alanı olmuştur. Selim Sırrı (Tarcan), toplantıda bir tasarı sunmuş ve bazı bu alanda bazı taleplerde bulunmuştur. Tasarıda:¹⁷⁶

“Beden Eğitimi Öğretmen Okulu ve genel müfettişliğinin kurulmasını, Beden Eğitimi öğretmenlerine diğer öğretmenler kadar maaş verilmesini, her okulda birer

¹⁷¹ “ İlk Tedrisat ve Muallim Hakkında “, **HM**,9.8.1923.

¹⁷² Murat G. Gülcan, vd. , **a. g. e.** ,s.70.

¹⁷³ Hasan Ali Yücel, **a. g. e.** , s.192.

¹⁷⁴ **HM**,10.8.1923, “Heyet-i İlmiye’nin Mühim İctimalarından “; MEB Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz, **a. g. e.** ,s. 24 -25.

¹⁷⁵ Murat G. Gülcan, vd. , **a. g. e.** , s. 69.

¹⁷⁶ **HM** “Terbiye-i bedeniye hakkında mühim bir lâyiha”, ,7.8.1923.

jimnastik salonu kurularak okullarda ilmî bir şekilde spor ve jimnastik yapılmasını” teklif etmiştir.

Heyette Darülmualimin ve Darülmualimat Nizamname ve programları, İstanbul Darülmualimin ve Darülmualimatında Birer Kısmı Tali Teşkili, Darülmualimini Aliye’de öğrencilere mesleki bilgi verilmesi gibi konuları da tartışılmış, ancak bu konuda sultanilerin liseye çevrilmesi ve 11 seneye indirilmesinden başka karara varılmamıştır.¹⁷⁷ Birinci Heyet-i İlmiye’de ilköğretimin 6 yıl olması ve zorunlu eğitim yaşındaki çocukların yabancı okullara gidemeyecekleri gibi önemli kararlar alınmıştır.

Milli Mücadele’nin devam ettiği bir zamanda toplanan Maarif Kongresi’nin devamı sayılabilecek bir nitelik taşıyan “Birinci Heyet-i İlmiye“, eğitim sorunlarını tüm yönleriyle ele almış ve eğitim alanında yapılacak çalışmalarını bir programa bağlamıştır. Böylece eğitim alanında yapılacak çalışmalar netlik kazanmış ve bir bütünlük sağlanmıştır.

Belirlenen hedefler, bir anda gerçekleştirilemese bile, ümmetçi eğitim düşüncesinden hızla sıyrılıp milli eğitime, hayata, işe ve pratiğe dönük çağdaş öğretime geçiş süreci başlamış bulunuyordu.

¹⁷⁷ Hasan Ali Yücel, **a. g. e.** , s. 21.

II. BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE ÇAĞDAŞ EĞİTİMİN KURULMASI (1923 -1928)

2.1. EĞİTİM SİSTEMİNDE YASAL DÜZENLEMELER

Osmanlı İmparatorluğu'nun Şeriat üzerinde yükselmiş olan düzeninden ulusal egemenliğe, Ümmet anlayışından ulusallığa geçerken Cumhuriyetin gerektirdiği düzenlemelerden biri de, dinsellikle başlayan ve giderek parçalanan ve amaç birliğini yitirmiş olan öğretimin birleştirilmesi idi.¹⁷⁸

Osmanlı İmparatorluğu'nda bir takım reformlar yapılmış ve yeni düzende okullar açılmıştı. Ancak Osmanlı devlet adamları, bilimlerin ve eğitim sistemlerinin gelişmesine uygun olarak medreselerde köklü düzenlemeler yapma yerine, devlete eleman ihtiyacını karşılamayı hedefleyen yeni öğretim kurumları açmayı tercih etmişlerdi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun reform yılları boyunca süren lâiklik kıpırdanmaları, din okullarında medrese ve evkaf ilkokulları – hiçbir değişiklik yapmaya cesaret edememiştir. Yeni kurulan okullar ve ordu, din makamlarının etkisi dışına çıkarılırken hiçbir reformcu, din okullarına dokunmayı düşünmemiştir.¹⁷⁹

Tanzimat'ın ilânıyla medreseler dışında ilköğretimden yükseköğretime kadar her aşamada batılı tarzda yeni okullar açma ilkesi kabul edilmiştir, ancak bunun yanında eski tarzda eğitim- öğretim veren okullara da dokunulmamıştır. Bu durum farklı eğitim kurumlarına ve farklı düşünce tarzına sahip iki kuşağın yetişmesine neden olmuştur.

Reform hareketlerinin başarılı olmaması karşısında medresenin tesiri devam etmiştir. Bu tür uygulama ile öğretimde ikilik yaratılmıştır. Eskiye korumak ve onun yanında yeniye yönelmek, batıdan esinlenerek yeni kurumlar oluşturmak olan Tanzimat düşüncesi sonuçta amaç ve içerik ayrılığına neden olmuştur. Dolayısıyla bu

¹⁷⁸ Şerafettin Turan, a. g. e. , I. Bölüm, 1995, s. 62.

¹⁷⁹ İlhan Başgöz, a. g. e. , s. 76.

okullarda eğitim görenleri “medreseli ve mektepli“ diye karşı karşıya getirmiştir. Ayrıca, Müslüman olmayan tebaaya inanç ve ibadet özgürlüğü verilirken onlara kendi dilleriyle öğretim yapma olanağı da verilmiştir.

Ancak Azınlık Okulları denen bu okullar dışında, kimi yabancı devletler kapitülasyonların ayrıcalıklarını genişleterek imparatorluk topraklarında kendilerine bağlı okullar açmak yoluna gitmişlerdi.¹⁸⁰

Bunun sonucunda değişik amaç ve hedeflere yönelmişler, bu da sosyal barışa ve birlik-beraberliğe darbe vurmuştur. Osmanlı Devleti’ndeki isyanlar ve bağımsızlık hareketlerinde okullar büyük rol oynamıştır.

Eğitimdeki bu reform ve yeni uygulamalar, eğitimde yeni teşkilatlanmalara neden olmuştur. Bu durum da eğitimde çok merkezli bir yönetimin doğmasını beraberinde getirmiştir.

XX. yüzyılın başında Osmanlı eğitim teşkilâtına baktığımızda yönetim genel hatlarıyla şu şekilde idi :¹⁸¹

Yeni tarz okullar Maarif Nezareti’ne
Medreseler, Meşihat makamına,
Sıbyan Okulları, Evkaf Nezaretine

Bu dönemde, yabancı devlet okulları ve azınlık cemaat okulları kendi dernek ve kuruluşlarına bağlı olarak faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Batıya ayak uydurmak amacıyla açılan okullarda da önemli farklılıklar göze çarpıyordu. Tıbbiye ve Harbiye’de batılı bir öğretim sistemi uygulanırken Rüştiye ve İdadi gibi orta öğretim kurumlarında dini ağırlıklı öğretim yapılıyordu.

Ayrıca batı örneğine göre kurulmuş okullar arasında da birlik yoktu. İl önce yüksek askeri okullar kendi liselerini (askeri idadiler) ve ortaokullarını (askeri rüştiyeler) kurmuşlardı. Bunun dışında her bakanlık kendi ihtiyacı olan kalifiye elemanlarını, kendi kurdukları okullarda yetiştiriyorlardı. Ülkedeki eğitim kurumları, Harbiye Nezareti, Maarif-i Umumîye Nezareti, Evkaf Nezareti, Şer’iye Nezareti(

¹⁸⁰ Şerafettin Turan, a. g. e. , s. 63 -64.

¹⁸¹ Yaşar Akbıyık, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, Atatürk Araştırma Merkezi**, Ankara, 2002, s.108.

Ders Nezareti), Ziraat, Ticaret, Orman ve Maadin vs. nezaretler tarafından idare ediliyordu.¹⁸²

İkinci Meşrutiyet döneminde askeri rüştiyeler, Maarif Nezareti'ne bağlanmıştı. Bu durum medrese ve sıbyan mektepleri vakıflarının Maarife devredilmesi gibi Tevhid-i Tedrisat'ın bir adımı sayılabilir, ancak mektep-medrese ikiliğinin ve eğitim kurumlarının işlerinin düzenli yürümesini sağlayacak bir gelişme değildi.

Osmanlı yönetimi bu bölünmelerden sonra Birinci Dünya Savaşı öncesinde 29 Eylül 1914'te bir tüzük çıkararak medreseleri düzenlemeye çalışmıştı. Ancak düzenleme medrese-mektep ikiliğini ortadan kaldırmaya yetmemiştir. Bu farklı eğitim kurumlarını birleştirmek ve ikiliği ortadan kaldırmak için ilk hareket “ İttihat ve Terakki Partisi “ tarafından yapılmıştır. Girişim Ziya Gökalp'in fikirlerine dayanmaktadır.¹⁸³

Ziya Gökalp'in konu ile ilgili görüşü şöyledir:¹⁸⁴

“Memleketimizde iki bakanlık var ki, birbiriyle işbirliği yapmadan eğitimle uğraşılıyor. Evkaf ve Eğitim Bakanlıkları. Oysa idarede ve eğitimde birlik ilkeleri Evkaf Bakanı'nın kendisine has okulları olmasına engeldir. Evkaf'ın idaresindeki okulları teftiş ve denetlemeye imkân yoktur. Çünkü devlet örgütü Eğitim Bakanlığı'na bu salâhiyeti vermemiştir.”

Medreselerin ve okulların dışında, her türlü devlet denetiminden uzak, fakat çeşitli dinsel ve siyasal emellere ve akımlara açık bulunan yabancı okulların çoğalması, Osmanlı Eğitim kurumlarını Ziya Gökalp'in deyimiyle “ kozmopolit” bir hale sokmuştu. Bu nedenle İttihat ve Terakki Partisi'nin 1916'daki kurultayına sunulan raporda, öğretim kurumlarının yeniden düzenlenmeleri gereği üzerinde durulmuştu.¹⁸⁵

¹⁸² Mustafa Ergün, **a. g. e.** ,s. 46.

¹⁸³ İlhan Başgöz, **a. g. e.** ,1995, s. 76.

¹⁸⁴ Osman Ergin, **a. g. e.** ,C.IV, s.1065.

¹⁸⁵ Şerafettin Turan, **a. g. e.** , s. 64.

Raporda, Yabancı Okulların, azınlıkları imparatorluktan kopmaları gibi olumsuz yönde etkiledikleri belirtilmiştir. Asıl önemlisi, ilköğretimde birliğin “ en doğal bir kaide “ olduğu vurgulanarak vakıf okullarının Eğitim (Maarif) Bakanlığı’na bağlanması önerilmişti. Ne var ki, o savaş döneminde bu öneri uygulamaya geçirilememişti.¹⁸⁶

1916 yılında toplanan İttihat ve Terakki Genel Kongresi, Evkaf’ın elindeki ilkokulları Maarif Nezareti’ne devretmiştir. Medreselerin idaresi “Bâb-Meşihat “a bırakılmıştır.

Mustafa Kemal, Osmanlı Devleti’nin yıkılmasında eğitimdeki çarpıklıkların önemli rolü olduğunu ve bu nedenle Türk eğitim sisteminin akılcı çağdaş esaslara uygun köklü bir sisteme oturtulması gerektiğini düşünüyordu. Mustafa Kemal, Milli Mücadele’nin daha başlangıç zamanlarında bu farklılığa dikkat çekiyor, mektepli-medreseli çekişmesinin bir an önce ortadan kaldırılmasını istiyordu.¹⁸⁷

Kurtuluş Savaşı yıllarında gerek Mustafa Kemal’in eğitimle ilgili konuşmalarında, gerek bazı konuşmaların sözleri arasında eğitim kurumlarının birleştirilmesi “Tevhid-i Tedrisat “ hakkında belirsiz ve ürkek bazı ifadelere rastlanır.¹⁸⁸ Bu dönemde medreselere ve okullardaki din eğitimine karşı çıkılmamış, ancak Kurtuluş Savaşı sonrasında eğitimin birleştirilmesinin zorunluluğundan söz edilmeye başlanmıştır.

Mustafa Kemal, konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir :¹⁸⁹

“ Medreseler, ne olacak, Evkaf ne olacak dediğimiz zaman hemen bir karşı koymayla karşılaşırız. Bu karşı koyanlardan, hemen ne hak ve yetki ile yaptıklarını sormak gerekir. Milletimizin ve memleketimizin“darülirfan”ları (irfan yuvaları) bir olmalıdır. Bütün memleket evlâdı, kadın-erkek aynı şekilde oralardan çıkmalıdır.”

Öğretim kurumlarının birleştirilmesi ve ulusal bir eğitim sisteminin uygulanması Cumhuriyet devri, Türk eğitim sisteminde yüzyıllar boyunca Batı eğitim sistemine ulaşmak için yapılan çabaların gerçekleşmesini sağlayan bir dönem

¹⁸⁶ Şerafettin Turan, **a. g. e.** ,s. 64.

¹⁸⁷ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C. II, **a. g. e.** , s. 19 -21.

¹⁸⁸ İhsan Sungu,“ Tevhid-i Tedrisat”, Türk Tarih Kurumu, **Bellekten**,1938, sayı 7 -8, s. 409.

¹⁸⁹ Cumhurbaşkanları, ... C. I, **a. g. e.** ,s. 10.

olmuştur. Bunların başında ise, Eğitimin Birleştirilmesi Kanunu'nun (Tevhid-i Tedrisat Kanunu) uygulamaya konması gelmektedir.1923'ten sonra, ülkede o zamana dek görülenlerle karşılaştırılmayacak kadar önemli siyasal, ekonomik, hukuki, kültürel değişmeler gerçekleştirilmiştir.¹⁹⁰

Mustafa Kemal, 1 Mart1923 yılında TBMM'nin dördüncü yılını açarken yaptığı konuşmada konuyla ilgili fikrini şöyle beyan etmiştir:¹⁹¹

“ Efendiler, evlâd-ı memleketin müştereken ve mütesaviyen iktisaba mecbur oldukları ulûm ve fûnun vardır. Âli meslek ve ihtisas erbabının tefrik olunabileceği derecatı tahsile kadar, terbiye ve tedriste vahdet, heyeti içtimaiyemizin terakki ve talisi nokta-i nazarından çok mühimdir. Bu sebeple Şer'îye Vekâleti'yle Maarif Vekâleti'nin bu hususta tevhid-i fikir ve mesai eylemesi temenniye şayandır.”

Mustafa Kemal, Öğretimin Birleştirilmesi Kanunu'nun önemini şöyle dile getirmiştir:¹⁹²

“Cihan medeni ailesinde sayılır bir mevki sahibi olmak isteyen Türk ulusu, evlâtlarına vereceği eğitimi, mektep ve medrese adında birbirinden büsbütün başka iki tür kuruma teslim etmeye hâlâ katlanabilir miydi? Eğitim ve öğretimi birleştirmedikçe aynı düşüncede, aynı anlayışta bireylerden oluşan bir ulus yapmaya olanak aramak olmayacak bir şeyle uğraşmak olmaz mıydı? “

1923 yılında İzmir'de yaptığı bir konuşmada ise, eğitimde birlik ile ilgili görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

“ Milletimizin, memleketimizin eğitimi bir olmalıdır, Bütün memleket evladı, kadın- erkek oradan çıkmalıdır.¹⁹³

¹⁹⁰ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara, 1999, s. 283.

¹⁹¹ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C. 1, 1997, s. 318.

¹⁹² Şerafettin Turan, **a. g. e.** , s.70.

¹⁹³ HM, 5 Şubat 1923; İhsan Sungu, “Tevhid-i Tedrisat”, **Bellekten**, dergi. , II / 7 -8(1938), s. 423.

Mustafa Kemal, Dinişleri ve Evkaf Nezareti bütçesinin görüşüldüğü 1 Mart 1924'te TBMM'nin 5. çalışma yılı dolayısıyla yaptığı konuşmada şunları söylemiştir:¹⁹⁴

“Kamuoyunun eğitim ve öğretimin birleştirilmesinden yana olduğu saptanmış bulunduğundan, bunun hiç zaman geçirilmeden uygulanmasını gerekli görüyoruz.”

O, eğitim ve öğretim birliğinin sağlanması hususunda gecikmenin meydana getireceği zararın büyük olacağına inanıyordu. Dolayısıyla konuya yönelik önceden bir plan yapmıştı. Bu plan çerçevesinde, zamanın Maarif Vekili Vasıf Çınar ve elli arkadaşı tarafından Tevhid-i Tedrisat (Eğitim ve Öğretimin Birleştirilmesi) hakkında bir önerge hazırlanarak TBMM'ye sunulmuştur.¹⁹⁵

Tevhid-i Tedrisat Hakkında Saruhan Mebusu Vasıf Bey ve Rûfekasının Teklif-i Kanuniyesi şöyledir :¹⁹⁶ Bir devletin irfan ve maarif-i umumiye siyasetinde milletin fikir ve his itibariyle vahdetini temin için Tevhid-i Tedrisat en doğru en ilmi, en asri ve her yerde fevaid ve muhasenatı görülmüş bir umdedir. 1255 Gülhane Hattı Hümayunu'ndan sonra açılan Tanzimat-ı Hayriye Devri'nde Saltanat-ı Munderiyeyi Osmaniye Tevhid-i Tedrisatı'na başlamak istemiş ise de buna muvaffak olamamış ve bilakis bu hususta bir ikilik bile vücuda gelmiştir. Bu ikilik vahdet-i terbiye ve tedris nokta-i nazarında birçok muzır neticeler tevliid etti. Bir millet efradı ancak bir terbiye görebilir. İki türlü terbiye bir memlekette iki tür insan yetiştirir. Tekâlif-i kanunimizin kabulü takdirinde Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde ve bilimüm irfan müessesatının merci-i umumiyesi Maarif Vekâleti olacaktır. Bu suretle bilcümle mekatib de bundan böyle Cumhuriyetin irfan siyasetinden mesul ve irfaniyatına ve vahdet-i his ve fikir dairesinde ilerlemeye memur olan Maarif Vekâleti müsbet ve müttehid bir maarif siyaseti tesbit edecektir. Tekâlifimizin bugün derkab ve müstacelen müzakeresiyle kanuniyet kesb etmesini Heyet-i Celile'den rica ederiz.

¹⁹⁴ Nutuk, II. Cilt, Ankara, 1972, s. 620.

¹⁹⁵ Refik Turan, Mustafa Safran, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, Ankara, 1999, s.240.

¹⁹⁶ Seçil Akgün, **a. g. e.** , s. 45.

2.1.1. Tevhid-i Tedrisat ve Millî-Lâik Eğitime Geçiş

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk Maarifi'nde görülen en önemli gelişmelerin başında 3 Mart 1924 tarih ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabul edilmesi gelmektedir.¹⁹⁷ 2 Mart günü Cumhuriyet Halk Fırkası grubunda tartışılıp onanan üç önemli yasa tasarısı, 3 Mart'ta Meclise getirilerek kesinlik kazanmıştır. Tasarılar şunlardır :¹⁹⁸

1. Halifeliğin kaldırılmasına ve Osmanlı Hanedanı'nın yurt dışına çıkarılmasına ilişkin Urfa Mebusu Şeyh Saffet Efendi ve elli üç arkadaşının yasa önerisi,

2. Şer'iyeye ve Evkaf Bakanlıkları'nın kaldırılmasına ilişkin Siirt Mebusu Halil Hulki Efendi ve elli yedi arkadaşının yasa önerisi,

3. Tevhid -i Tedrisat hakkında Saruhan Mebusu Vasıf Bey ve elli yedi arkadaşının yasa önerileriydi.

Mustafa Kemal, o günkü oturumla ilgili olarak şunları söylemiştir:¹⁹⁹

“ İlk karşı çıkışı Kastamonu Milletvekili Halit Bey yaptı. Görüşmeler sırasında Halit Bey'e bir iki kişi daha katıldı. ...Görüşme ve tartışma beş saate yakın sürdü. ...TBMM 429, 430 ve 431. yasaları çıkarmış bulunuyordu.”

Tevhid-i Tedrisat Yasası:²⁰⁰

Madde: 1. Türkiye dâhilindeki bütün müessesat-ı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekâletine merbuttur.

Madde: 2. Şer'iyeye ve Evkaf Vek'aleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekâletine devru rabt edilmiştir.

Madde: 3. Şer'iyeye ve Evkaf Vekâleti bütçesinde mekâtîp ve medârîse tahsis olunan mebâliğ maarif bütçesine nakil edilecektir.

¹⁹⁷ Kemal Güçlüol, **a. g. m.**, s.147.

¹⁹⁸ **Nutuk, a.g. e.** , s.620;Seçil Akgün, a. g. e. , s.37.

¹⁹⁹ **Nutuk, a.g. e.** ,s. 620; İ. Sungu, a. g. m., s.425 -428.

²⁰⁰ **Nutuk, a.g. e.** ,s. 620 -621;TBMMZC, Dev: II, İçt.:II, C. 4, Ankara, 3. 3.1924, s.27; **Millî Eğitim Vekâleti**, “Millî Eğitimle İlgili Kanunlar I, Ankara,1953, s. 647 -648.

Madde: 4. Maarif Vekâleti Yüksek dini yat mütehassısları yetiştirmek üzere darülfünunda bir ilâhiyat fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hizmet-i diniyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi içinde ayrı mektepler küşat edilecektir.

Madde: 5. Bu kanunun neşir tarihinden itibaren Terbiye-i Müdafaa-i Milliye ye merbut olan askeri rüştiye ve idadilerle Sıhhiye Vekâleti'ne merbut olan darüleytamlar bütçeleri ve heyet-i talimiyeleri ile beraber Maarif Vekâleti'ne rabt olunmuştur. Mezkûr rüştiye ve idadilerde bulunan heyeti talimiyelerin ciheti irtibatları ati yen ait olacağı vekâletler arasında tahvil ve tanzim edilecek ve o zamana kadar orduya mensup olan muallimler orduya münasebetlerini muhafaza edeceklerdi.

Madde: 6. İşbu kanun tarih-i neşirinden itibaren muteberdir.

Madde: 7. İşbu kanun icra-i ahkâmına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

Yasanın Meclis'ten çıkmasından sonra, yasanın uygulanmasıyla ilgili olarak Maarif Vekili Vasıf Bey görevlendirilmiştir. Maarif Vekili konuyla ilgili beyanını şu sözlerle ifade etmiştir:²⁰¹

“Türkiye’de bundan sonra bir tek terbiye, bir tek mektep, bir tek tedris olacaktır.”

3 Mart 1924’te Türk tarihinde çok büyük bir aşama kaydedilmiş ve Halifelik kaldırılmıştır.²⁰²

1924 yılında Hilâfet’in kaldırılması karar veren (Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Çakmak Paşa, İsmet Paşa, Milli Savunma Bakanı Kâzım Paşa) “Evkaf ve Şeriyye“ Bakanlığı’nın ve medreselerin de kaldırılmasını uygun görmüşlerdir. Alınan bu karar 24 Temmuz 1924 tarihinde Meclis tarafından kabul edilerek kanunlaşmıştır.

Kurtuluş Savaşı, Türklerin milliyetçi duygularını uyandırmış, millet olduklarını öğretmiştir. Dil ve kültür birliğinin önemi anlaşılmıştır. Maarif Vekili Vasıf Bey, bütçe görüşmelerinde Medreselerin ilk sınıfları da kapsadığını, dünyada hiçbir yerde ilk sınıflardaki çocuklara meslek esasına göre ders verilmediğini de işaret

²⁰¹ “Maarif Vekili Vasıf Bey’in beyanatı”,HM, 9.3.1924.

²⁰² TBMMZC, Dev: II, İçt: II, C. 4, Ankara, 3. 3. 1924, (431 No’ lu yasa), s. 92.

etmiş ve Maarif Vekâleti emrine verilen medreseleri kapatmıştır.²⁰³ Kapatılan medreselerin sayısı 479'u bulmaktaydı.²⁰⁴

Eğitim alanında köklü yasal devrim 3 Mart 1924'te (Öğretim Birliği-Tevhidi Tedrisat Kanunu) ile başladı.²⁰⁵ Yine 3 Mart 1924 tarihinde, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'ndan önce kabul edilen 429 sayılı kanunla Şer'îye ve Evkaf Vekâleti kaldırılmış, yine aynı gün 431 sayılı kanunla da Hilâfet (Halifelik) kaldırılarak Osmanlı hanedanı mensupları yurt dışına çıkarılmıştır.²⁰⁶

Bu kanun hükümlerine göre, üniversiteler dışındaki eğitim kurumları ve bu arada özel vakıflarla Şeriye ve Evkaf Vekâleti'ne bağlı tüm medrese ve okullar Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmiştir. Böylece medreseler kaldırılmış ve eğitim kurumları arasında yönetim, uygulama ve denetim birliği sağlanmıştır.²⁰⁷

Türkiye'de medreselerin kaldırılması ve okullarda dini etkilerin uzaklaştırılması rejimin lâiklik anlayışının en önemli bölümünü meydana getirmiştir. Böylece teolojik kuruluşları besleyen eğitim kuruluşları tarihe karışmıştır. Cumhuriyet, dini kanunlar sistemini de kaldırıp aileyi, kurumlarının dinin emir ve baskısı altında tutan kurumları yalnız kanunlardan değil, hayattan da temizlemiştir. Cumhuriyetin ilk on yılı içinde bu alanda yapılan reformların hemen hepsinde rejim tam bir başarı elde edilmiştir.²⁰⁸

Öğretimin Birleştirilmesi Yasası ile elde edilen sonuçlar şöyle özetlenebilir:

1. Öğretim kurumlarının “ Medrese, okul, yabancı okul “ diye içerikte ve amaçta birbirine zıt üçlü bölünmüşlüğüne son verilmiştir.
2. Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasına koşul olarak eğitim-öğretimin laikleşmesinin temelleri atılmıştır.

²⁰³ İhsan Sungu, Tevhid-i Tedrisat, **Bellekten**, Cilt II. , s. 430.

²⁰⁴ İlhan Başgöz, E.Howard Wilson, **a.g.e.** , s. 82.

²⁰⁵ Rauf İnan, **a.g.e.** , s.7;Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara,1999, s. 285.

²⁰⁶ Seçil Akgün, **Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik** (1924 -1928), Ankara 1987, 280; İlhan Başgöz, **a.g.e.** , s. 78.

²⁰⁷ Kemal Güçlüol, **a.g.m.**, s. 147.

²⁰⁸ İlhan Başgöz, E. Howard Wilson, **a.g.e.** , s.83.

3. Cumhuriyet kuşaklarının hurafe denen boş inançlardan ve ulusal yararlarla bağdaşmayan yabancı çıkarlardan uzak ulusal bir eğitimle yetiştirilmeleri ve bir “ ulusal kültür birliği”nin gerçekleşmesi için gerekli ortam hazırlanmıştır.

Şeriye Vekâleti tarafından yönetilen Darülhilâfe medreseleri, Maarif Vekâleti’ne devredilmiş ve din görevlilerini yetiştirmek üzere İmam-Hatip Okulları haline getirilmiştir. Türk eğitim tarihinde en uzun süre yaşamış öğretim kurumları olan medreseler Maarif Vekili Vasıf Çınar’ın 11 Mart 1924 tarihli bir genelgesi kapatılmıştır.

Medreselerin kapatıldığı bu dönemde 16 bin civarında medrese bulunmaktadır. Medreseler kapatıldıktan sonra, Medrese-i Süleymaniye yerine İstanbul Darülfünü’nda bir İlahiyat Fakültesi kurulmuştur.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu’na göre askeri idadiler liseye çevrilmiş, buradaki öğretmen subaylardan bazılarının da lise öğretmeni olarak istihdamları gerçekleştirilmiştir. Ama askeri okullar 22 Nisan 1925 tarih ve 637 sayılı bir kanunla tekrar Milli Savunma Bakanlığı’na bağlanmıştır.²⁰⁹

Bu yasa ile Darüleytamlar, Maarif Vekâleti ’ne bağlanmıştır. 1924’te Telif ve Tercüme Heyeti’nin kuruluş ve görevlerine ilişkin “Telif ve Tercüme Heyeti Yönetmeliği”, bir yıl sonra da “Telif ve Tercüme Edilecek Aşar”a ve ayrıca “Okul Kitapları”na ilişkin birer yönetmelik yayımlanmıştır.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu:

Tevhid – i Tedrisat Kanunu : (3 Mart 1340, (1924), No: 430)

Tevhid – i Tedrisat Kanunu, Cumhuriyetin , - Teşkilâtı Esasiye Kanunun’unun bazı mevaddının tanzihan tadiline dair olan 29 Teşrinievvel 1339 (1923) tarihli ve (364) sayılı kanunla ilânından bir müddet sonra TBMM ince özdeş tarihte kabul olunan üç önemli inkılâp kanunundan biridir. Öteki iki kanun da “ Şeriye ve Evkaf ve Erkânı Harbiye Umumiye Vekâletlerinin İlgasına “ dair 3 Mart 1340 (1924) tarihli ve (429) sayılı kanunla “ Hilâfetin İlgasına ve Hanedanına Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti memaliki haricine çıkarılmasına “ dair olan 3 Mart 1340 (1924) tarihli ve (431) sayılı kanundur.²¹⁰

²⁰⁹ Mustafa Ergün, **a. g. e.** ,s. 54.

²¹⁰ Nevzad Ayas, **a. g. e.** , s.127- 128.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile ilgili çıkarılan diğer kanunlar da şunlardır:²¹¹

1. Maarif Teşkilâtı'na Dair Kanun (Tarih:1926 No:789)

Bu kanunun 1. , 2. maddeleri Maarif Vekâleti merkez teşkilâtı ile 3.ve 4. maddeleri Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile ilgilidir. Bundan başka özdeş kanun; ilk ve orta derecede okulların türleri, ilk, orta öğretim öğretmenlerinin maaşları, Maarif eminlikleri gibi çeşitli maarif hizmetleriyle ilgili hükümleri içine almış bulunmaktadır.

2. Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun (Tarih:1928.No.1353)

Bu kanunun birinci maddesiyle “ ... Arap harfleri yerine Lâtin esasından alınan ve merbut cetvelde şekilleri gösterilen harfler (Türk harfleri) unvan ve hukuku ile kabul edilmiştir .”²¹² Kapatılan medreselerin sayısı 479’u bulmaktaydı. “Türkiye’nin Maarif Siyasetini, her basamakta tam bir açıklıkla ve hiçbir duraksamaya yer vermeyen bir aydınlıkla belirtmek ve uygulamak gerekir.”diyen Mustafa Kemal’in eğitimi geliştirme faaliyetlerinde, gerçekten bilim ve tekniğe önem verdiği, sadece mevcut birimlerle yetinmediği bir gerçektir.

2.1.2.Yabancı ve Azınlık Okullarının Denetim Altına Alınması

İmparatorluğun kuruluşunda büyük bir hoşgörünün ve siyasanın etkisiyle, Müslüman olmayan tebaaya inanç ve ibadet özgürlüğü verilirken, onlara kendi dilleriyle öğretim yapma olanağı da verilmiştir. Bazı yabancı devletler, kapitülasyonların ayrıcalıklarını genişleterek imparatorluk topraklarında kendilerine bağlı okullar açmışlardı. Böylece, ülkede “ Yabancı Okullar “ adı verilen öğretim kurumları oluşmaya başlamıştır. Tanzimat döneminde yabancı okulların sayısında önemli bir artış görülmüştür. Zühtü Paşa’nın 1894 tarihli raporuna göre imparatorluk düzeyindeki Protestan okullarının sayısı “ 398” idi. Misyoner okullarının sayısı da1907’de “465”yükselmişti. Fransız okullarının sayısı, 37 kentte 72’yi, ABD okullarının sayısı da 19 ilde 27’yi bulmuştu.

²¹¹ İlhan Başgöz, E.H. Wilson, a. g. e. , s. 82.

²¹² Nevzad Ayas, a. g. e. , s.133.

İngilizlere ait yalnız İstanbul'da 83 öğretim kurumu bulunuyordu.(1917).Rus okullarının sayısı 44, İtalyanlarınki 24, Almanların ve Avusturyalıların ise 7'şer idi. Başkent dışında yabancı okulların kümelenedikleri başlıca iller de dikkati çekiyordu. Beyrut'ta 89, Elazığ'da 83, Erzurum'da 24, Van'da 8 yabancı okul bulunuyordu.²¹³

Mustafa Kemal,1923 yılında İzmir'de yaptığı bir konuşmada eğitimde birlik ile ilgili görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

“ Milletimizin, memleketimizin eğitimi bir olmalıdır. Bütün memleket evladı, kadın – erkek oradan çıkmalıdır.”²¹⁴ Böylece, 3 Mart 1924 de Türk tarihinde çok büyük bir aşama yapılmış ve Halifelik kaldırılmıştır. Laik esasların uygulanması, Türk okulları ile birlikte azınlık okullarında da söz konusu olacaktı. ²¹⁵ Tevhid-i Tedrisat, yani öğretimin birleştirilmesi yasa tasarısı Saruhan Mebusu Vasıf (Çınar) Bey ve elli yedi arkadaşının imzasıyla gündeme getirilmiştir.²¹⁶

Tevhid-i Tedrisat Hakkında Saruhan Mebusu Vasıf Bey ve Rûfekasının Teklif-i Kanunîyesi şöyledir.²¹⁷

Bir devletin irfan ve maarif-i umumiye siyasetinde milletin fikir ve his itibariyle vahdetini temin için Tevhid-i Tedrisat en doğru en ilmi, en asri ve her yerde fevaid ve muhasenatı görülmüş bir umdedir. 1255 Gülhane Hattı Hümayunu'ndan sonra açılan Tanzimat-ı Hayriye Devri'nde Saltanat-ı Munderiyeyi Osmaniye Tevhid-i Tedrisatı'na başlamak istemiş ise de buna muvaffak olamamış ve bilakis bu hususta bir ikilik bile vücuda gelmiştir. Bu ikilik vahdet-i terbiye ve tedris nokta-i nazarında birçok muzır neticeler tevlid etti. Bir millet efradı ancak bir terbiye görebilir. İki türlü terbiye bir memlekette iki tür insan yetiştirir.

Tekalif-i kanunimizin kabulü takdirinde Türkiye Cumhuriyeti dahilinde ve bilimum irfan müessesatının merci-i umumiyesi Maarif Vekaleti olacaktır. Bu suretle bilcümle mekatib de bundan böyle Cumhuriyetin irfan siyasetinden mesul ve

²¹³ Şerafettin Turan, **a. g e.** ,s.64.

²¹⁴ **HM**, 5 Şubat 1923.

²¹⁵ **TBMMZC**,Dev: II, İçt.:II, C. 4, Ankara, 3.3.1924, (431 No' lu yasa), s. 92.

²¹⁶ **TBMMZC**, Dev: II, İçt.:II, C.4, Ankara, 3. 3.1924, s. 24.

²¹⁷ Seçil Akgün, **a. g. e.** , s. 45.

irfanîyatına ve vahdet-i his ve fikir dairesinde ilerlemeye memur olan Maarif Vekâleti müsbet ve müttehid bir maarif siyaseti tesbit edecektir. Tekâlifimizin bugün derkab ve müstacelen müzakeresiyle kanunîyet kesb etmesini Heyet-i Celile'den rica ederiz. Tevhid-i Tedrisat Yasası'nın bazı maddeleri ise şunlardır :²¹⁸

Madde: 1. Türkiye dâhilindeki bütün müessesat-ı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekâletine merbuttur.

Madde: 6. İşbu kanun tarih-i neşrinden itibaren muteberdir.

Madde: 7. İşbu kanun icra-i ahkâmına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

Maarif Vekili Vasıf Bey, bütçe görüşmelerinde Medreselerin ilk sınıfları da kapsadığını, dünyada hiçbir yerde ilk sınıflardaki çocuklara meslek esasına göre ders verilmediğini de işaret etmiş ve Vekâlet emrine verilen medreseleri kapatmıştı.²¹⁹ Kapatılan medreselerin sayısı 479'u bulmaktaydı.²²⁰

Kurtuluş Savaşı, Türklerin milliyetçi duygularını uyandırmış, millet olduklarını öğretmiştir. Dil ve kültür birliğinin önemi anlaşılmıştı. 1926'da Maarif Vekâleti, yabancı okullarla ilgili yeni bir tüzük hazırlamıştır. Valiliklere de bu tüzük esaslarına uymayan yabancı okulları kapatma yetkisini vermiştir. Bu tüzüğe göre :²²¹

“ Hiçbir okul kitabında Türklerin aleyhinde bir kelime ve ifade bulunmayacak, Türklerin dününü ve bugününü kötüleyen cümlelere rastlanmayacaktır. Hiçbir okul kitabında Türk tarihine ve coğrafyasına dair ufak bir yanlış görülmeyecektir. Türk toprakları hiçbir memleketin parçası olarak gösterilmeyecektir. Kitaplarda hiçbir yabancı devletin propagandası bulunmayacaktır.

Bütün yabancı okullarda haftada beş saat Türk Dili, Türk Tarih ve Coğrafyası okutulacaktır. Bu dersleri okutan öğretmenler Türk olacak ve Maarif Vekâleti tarafından seçilecektir. Okullarda her türlü dini propaganda yasaktır. Dini semboller ancak okulların kiliselerinde bulunabilir. Okul kitaplarının hiçbirisinde dini telkinler yapan semboller bulunmayacaktır.”

²¹⁸ TBMMZC, Dev: II, İct.:II, C.4 , Ankara, 3. 3.1924, s. 27.

²¹⁹ İhsan Sungu, Tevhid-i Tedrisat, **Belleten**, Cilt II, s. 430.

²²⁰ İlhan Başgöz, E.H. Wilson, **a. g. e.** , s.82.

²²¹ İlhan Başgöz, H. E. Wilson, **a. g. e.** , s.84; Muallim, Mart 1926, sayı 10.

Türkiye kendi sınırları içinde hiçbir dinin ve mezhebin propagandasının yapılmasını istemiyordu. Okullar bu yönlerden tarafsız olmalı ve millî hislerle uygar görevlere yer verilmeliydi.²²² Bu nedenle, Maarif Vekâleti, 7 Şubat 1926'da, yabancı okulların daha iyi denetlenmesi için Maarif Müdürlükleri'ne bir genelge göndermiştir.

Buna göre, yabancı okulların ruhsatnameleri iyi incelenecek, bu okullardaki Türkçe, Türk Tarih ve Coğrafya öğretmenlerinin öz Türk olmalarına çok dikkat edilecek, bu okulların gerekli ders araç-gereçlerine sahip olup olmadıkları kontrol edilecektir. Bu okullarda kayıtlar Türkçe tutulacak, Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi ve Türkiye Reis-i Cumhuri'nun resmi bulunacak, bu okulların kiliselerine dışarıdan hiç kimse ibadet için giremeyecek, kitaplar arasında dini propaganda yapmak için azize resimleri bulunması önlenecektir. Kapatıldığı halde faaliyetlerini sürdüren yabancı okulların bulunduğu yerin maarif müdürü ve memurları meslekten çıkartılacaktır.²²³

Yabancı okul sorunu, Lozan Barışı ile çözüme kavuşturulmuştur. Böylece yabancı devletlerin iç işlerimize karışması önlenmiştir. Maarif Vekâleti, yabancı okulların denetimine büyük önem vermiş ve Vekâlet'in emirlerine uymayan okullar derhal kapatılmıştır. Maarif Vekâleti, gösterdiği bu kararlılıkla ülkedeki tüm yabancı okulları denetimi altına almayı başarmıştır.²²⁴

Bu dönemde, Lozan Barışı'na rağmen Fransa ile bir sorun yaşanmıştır. 1925 yılı başlarında yeni açacakları kurumlara ruhsatlar, Lozan Barışı'nın imzalanma tarihinde mevcut Fransız müdür ve öğretmenleri diplomalarına bakılmaksızın tanımak, Fransız okullarına atanacak Türk öğretmenlerini, Fransızların göstereceği listeden seçmek, teftişi yalnızca yönetim, sağlık, Türkçe öğretim gibi sınırlı alanlarda yapmak gibi isteklerde bulunmuşlardır.²²⁵

²²² Mustafa Ergün, **a. g. e.** ,s. 55.

²²³ **Maarif Vekâleti Tebliğler Mecmuası**, Sayı 2, Mart 1926, s. 23 -26; **Muallimler Birliği**, Sene: 1, Sayı: 9, Mart 1926, s. 427 -428.

²²⁴ Necdet Sakaoğlu, **a. g. e.** ,s.183 -184.

²²⁵ Nevzad Ayas, **a. g. e.** ,1946, s. 671.

Türk Hükümeti'nin taviz vermemesi neticesinde Fransa 1924'te Türkiye'ye bir nota vermiştir. Türkiye, Fransa'ya verdiği cevapta papaz okullarının laik bir Cumhuriyet ile uyuşamayacağını, bu nedenle dini okulların laik bir tarzda eğitim yapmaları gerektiğini aksi takdirde kapatılacağını bildirmiştir.

Bakanlık Ocak 1924'te bir genelge yayınlamış ve bu okullar için bir de öğretim programı göndermiştir. Şubat 1924'te ise, bir genelge daha yayınlayarak bu okulları uymaları gereken emir ve yasaları göndermiştir. Genelgede, bazı yabancı okulların dini ibadet ve ayinlere fazla yer ayırdığı; öğrencilerin ibadete zorlandığı, ayrıca okullara dini resimler asıldığı belirtilerek, bu tür faaliyetlerin hoş görülmeceği bildirilmiştir.

Genelgede okul yönetimlerinin şu maddelere uyması istenmiştir:²²⁶

1. Yabancı okullar dini öğretim ve özel bir yerde ibadet de yaptırabilirler. Mabetlerin dışında heykel, tasvir ve haç bulundurmamak yasaktır.

2. Müslümanların ve başka mezhepten öğrencilerin okullardaki dini ayinlere katılmaları yasaktır. Bunun için sık sık denetlemeler yapılacak ve suçlular cezalandırılacaktır.

Fransa, bu genelgeyi dikkate almak istememiş ve İzmir'deki Fransız okulları bu nedenle kapatılmıştır. Museviler de Türkçe öğretim yapma konusunda uyum sorunu çıkarmışlar ve ancak 1926'da Türkçe öğretim yapmayı kabul etmişlerdir.

Bakanlık, genelgeye uymayan okulları kapatmıştır. Bu okullar, Zapyon Mektebi ile görevlendirilen Türkçe öğretmenlerini istemedikleri için St. Paul Chéri

Fransız Okulu kapatılmıştır. Maarif Vekâleti'nde 1928'de tespit edilen gerçeklere bakıldığında, "Milletin maarif ihtiyacı had safhadadır." İstanbul ile bazı illerdeki azınlık, özel, yabancı okullarla fazla ilgilenmeyen ve esasen bu gibi okulların, çok iyi şartlarda çalıştıklarını bilen bakanlık, söz konusu kurumları ideolojik yönden sıkı bir denetim ve gözetim altında tutmakla birlikte yenilerinin açılmasına sıcak bakmamakta, azınlık ve yabancı okulları ise, Lozan Antlaşması (1923) ile dondurulmuş bulunmaktadır.²²⁷

²²⁶ "Ecnebi Mektepleri", **HM**, 5.2.1924.

²²⁷ Necdet Sakaoğlu, **a. g. e.**, s.183 -184.

2.2. HEYET-İ İLMİYE VE HALK EĞİTİMİ

2.2.1. İkinci Heyet-i İlmiye Toplantısı

İlk Maarif Kongresi, Anadolu'da Milli Mücadele'nin ölüm- kalım savaşına dönüştüğü günlerde yapılmıştır. Savaşın olanca hızıyla devam etmesi nedeniyle önemli bir karara varamadan dağılmıştır. Bu kongre, öğretmen derneği tarafından düzenlenmiştir. 15 Temmuz -15 Ağustos 1923 tarihinde toplanan Birinci Heyet-i İlmiye'de, eğitim ile ilgili önemli kararlar alınmış ve eğitim alanında önemli değişiklikler yapılmıştır. 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılarak medreseler ve dini okullar kapatılmış, tüm okullarda laik bir eğitim sistemine başlanılmıştır.

İkinci Heyet-i İlmiye ise, Türk eğitim sistemini yeni devlet düzenine uydurmak, eğitim binasını yeniden kurmak amacıyla toplanmıştır. Çünkü Tevhid-i Tedrisat Yasası, Maarif Vekâleti'nin elindeki okulların sayısını artırmış, medreseler ve diğer dini okullar kapatılmıştır. Bütün okullarda, laik bir eğitim zihniyeti yerleşmeye çalışılıyordu.²²⁸

Maarif Vekâleti, mevcut okullar ve eğitim sorunları görüşerek çözüme ulaştırmak amacıyla 23 Nisan 1924 tarihinde İkinci Heyet-i İlmiye toplanmıştır. Toplantıya Maarif Vekâleti'nden Müsteşar, öğretim daireleri müdürleri, bazı üniversite profesörleri, kız ve erkek öğretmen okulları ve lise müdürleri katılmıştır. Maarif Vekili Vasıf Bey'in (Çınar) başkanlık yaptığı bu toplantıda gündemde bulunan konular görüşüldükten sonra:²²⁹

1. İlköğretimin altı yıldan beş yıla indirilmesi

2. Ortaokul ve liselerin ayrı ayrı birer bölüm haline getirilmesi ve her ikisinin sürelerinin üçer yıl olarak tespit edilmesi ve ortaöğretimin “ Ortaokul-Lise “ süresinin yedi yıldan altı yıla indirilmesi,

²²⁸ Mustafa Ergün, **a. g. e.** , s.61.

²²⁹ R. Özalp, A. Ataüinal, **a. g. e.** , s. 37; Murat G. Gülcan, vd. , **a. g. e.** , s. 20; R. Özalp, **a. g. e.** , s.37; H. A.Yücel, **a. g. e.** , s. 25;Reşat Özalp; Aydoğan Ataüinal; “ Milli Eğitimde Kongreler ve Şurular “, **Cumhuriyet Döneminde Eğitim, a.g. e.** , s. 37.

3. İlk öğretmen okulları öğretim süresinin dört yıldan beş yıla çıkarılması,
4. Ortaokul, lise ve öğretmen okulları ders programlarının genişletilmesi ve sosyoloji derslerinin eklenmesi,
5. İlkokul öğretim programlarının geliştirilmesi, sosyoloji derslerinin eklenmesi,
6. Ders kitaplarının yazdırılması konularında kararlar alınmıştır.

Mecburi öğretimin bir yıl kısaltılarak beş yıl olması, altı red oyuna karşı 29 oyla kabul edilmiştir. Bakan, bu karar üzerine şunları söylemiştir:²³⁰

“Artık bu dakikadan itibaren mecburiyet-i tahsiliyenin beş sene üzerinden tespiti Vekâletçe tekerrür etmiştir.”

İkinci Heyet-i İlmiye, o tarihe kadar bazıları 7 yıl eğitim yapan ve “ İki Devreli Lise “denen kurumların süresini 6 yıla indirmiş, bu süreyi de ikiye bölerek 3 yıl Ortaokul, 3 yıl Lise olarak belirlemiştir. Karar, iki red oyuna karşılık ve 3+3 olarak kabul edilmiştir. İlk üç sınıfa “kısm-ı evvel”, kalan üç sınıfa da “kısm-ı sâni” denilecekti. Aynı kararlar, kız liselerinin de öğretim süresi bakımından erkek liselerine eşit olması kabul edilmiştir.

Lise programlarında mesleki hayata hazırlayıcı bilgiler verilmesi üzerinde durulmuş, programlara Sosyoloji dersi konulmuş, felsefe ders saatleri artırılarak , “Türk ve Ecnebi Medeniyeti “ dersi eklenmiştir. Ayrıca Hukuk ve İktisat dersleri “İçtimaiyat” adı altında birleştirilmiştir. Liselerin haftalık ders saati 30 olarak belirlenmiştir. Tek devreli liselerde de erkekler için ticaret ve iktisat, kızlar için ev idaresi kısımları açılması kararlaştırılmıştır.²³¹

Liselerde öğretimin parasız olması ama şimdilik zenginlerden biraz para alınması kararlaştırılmıştır.²³² Maarif Vekili Vasıf Bey, ilköğretimi devletleştirmek arzusunda olduğunu söylemiş, eğitimin aşağı tabakalara inebilmesi için “İdare-i Hususiye”nin kaldırılmasının şart olduğunu belirtmiştir.²³³

²³⁰ Mustafa Ergün, **a. g. e.** , s.75.

²³¹ **HM**; 27.4.1924.

²³² **HM**; 27.4.1924.

²³³ Mustafa Ergün, **a. g. e.** , s.77.

İkinci Heyet-i İlmiye’de, ders kitapları, müfredat programları, okulların dereceleri ve okulların süreleri üzerinde de durulmuştur. Özellikle müfredat programları üzerinde durulmuş ve birtakım değişiklikler yapılmıştır.

İlkokul, ortaokul ve liselerin kitaplarının da yarışma usulü ile yazdırılması kararlaştırılmıştır. Öğretmen okulu programlarında da fen bilimlerine ayrılan saatler artırılırken, edebiyat ve sosyal bilimlerin ders saatleri azaltılmıştır.²³⁴

İkinci Heyet-i İlmiye, Maarif Vekâleti'nin daha önce ele aldığı konuların, programların kabul edildiği bir kurul olmuştur. İkinci Heyet-i İlmiye’de alınan kararlar eleştirilmiş olsa da okulların programları ve ders kitapları üzerinde incelemeler yapılmış olması bakımından önemli bir gelişmedir. Ayrıca liselerin de 11 yıl olması daha önce kararlaştırılarak kabul edilmiştir. İlköğretimin zorunlu duruma getirilmesi ve Devlet okullarında parasız olması 1924 Anayasası’nda da yer almıştır. Toplantıda, ilköğretimin İdare-i Hususiye’den ayrılmasını prensip olarak kabul edilmiştir. İlkokul öğretmenlerinin maaşlarını Maarif Vekâleti bütçesinden ödeme ilke olarak kabul edilmiş ancak, diğer giderlerin yörelere bırakılması kararı alınmıştır. İlkokul programı hazırlanarak, ilkokullarda haftalık ders saatinin 26 saat olması esas olarak kabul edilmiştir. İkinci Heyet-i İlmiye’de alınan kararlar üzerinde ciddi eleştiriler de yapılmıştır. Bunlardan bazıları, İkinci Heyet-i İlmiye’nin hazırladığı programların Fransızcadan tercüme olduğu, kısa sürede hazırlandığı ve kamuoyuna bilgi verilmeden gizli yapıldığı, İlkokul Programı’nda ise Kur’ân-ı Kerim ve Malumat-ı Diniyye’nin ihmal edildiği, Türkçe Dilbilgisi’nin çok yetersiz olduğu gibi eleştiriler şeklindedir. Ayrıca, el işi gibi bazı derslerin uygulanamaz olduğu söylenmiştir.

Nisan 1847 Talimatı ile 6 yıl olarak belirlenen ve Ekim 1913 tarihli Geçici İlköğretim Kanunu’nda aynı şekilde yer alan İlköğretim, Cumhuriyet Dönemi’nde 1924’ten itibaren 5 yıla indirilmiştir. Bazı köylerde ise, 3 yıllık bir ilköğretim uygulamasına başlanmıştır. Cumhuriyetin ilk beş yılı içinde ilköğretimle ve genel eğitim sistemimizle ilgili önemli bir gelişmede ABD’li eğitimci John Dewey’in 1924’te Türkiye’ye gelerek “ Türkiye Maarifi Hakkında Rapor “ başlığı altında eğitimle ilgili görüşlerini yetkili mercilere sunmasıdır. Bu raporda Türk Maarifi ile

²³⁴ HM;2.5.1924.

ilgili bazı görüş ve öneriler bulunmaktadır. İkinci Heyet-i İlmiye, önemli oranda, Vekâlet'in daha önce hazırladığı veya tasarladığı projelerin onaylama yeri olmuştur. 1925 yılında hazırlanan “ Maarif-i Umumiye Kanun Lâyihası'nda Vekâlet için tespit edilen üç çeşit görev arasında yer alan “ İlmi Hizmet “ ile görevlendirilmek üzere bir “ Talim ve Terbiye Heyeti “ ve bir de “ Heyeti İlmiye “ kurulması tasarlanmıştır.²³⁵

2.2.2. Üçüncü Heyet-i İlmiye Toplantısı

26 Aralık 1925 – 8 Ocak 1926 tarihleri arasında Maarif Vekili Mustafa Necati Bey başkanlığında, Vekâlet ileri gelenlerinden, önemli liselerin müdürlerinden ve müfettişlerden oluşan 19 kişilik bir heyet halinde toplanmıştır.²³⁶ Üçüncü Heyet-i İlmiye, 12 oturumda tamamlanmıştır. Eğitimin sorunlarını tartışmak ve gerekli kararları almak amacıyla toplanmıştır.

Üçüncü Heyet-i İlmiye Toplantısında görüşülen konular şunlardır:²³⁷

1. Maarife ayrılan paranın en verimli şekilde kullanılmasını sağlamak, okullara başvuran bütün çocukları alabilecek şekilde tedbirler almak.
2. Liselerin düzenlenmesi ve belirli merkezlerde kuvvetli liseler yapılması ve bunların yavaş yavaş çoğaltılması,
3. Öğretmen okullarının belirli merkezlerde çoğaltılması,
4. Meslek okullarının belirli merkezlerde çoğaltılması,
5. Yatılı olmayan ortaokullarda karma eğitime geçilmesi,
6. Stajyer öğretmenlere verilecek meslek terbiyesi,
7. Öğretmenlerin terfileri için kanuni esaslar hazırlanması,
8. Talim ve terbiye işleri ile uğraşmak üzere bir Milli Eğitim Talim ve Terbiye Dairesi oluşturulması.

²³⁵ Murat G. Gülcan vd. , **a. g. e.** , s. 20.

²³⁶ Mustafa Ergün, **a. g. e.** , s.79.

²³⁷ “Hakimiyet-i İlmiye”, **HM**, 28.12.1925; Hasan Ali Yücel, **a. g. e.** , s. 27; **MEB; Cumhuriyet'in 50.Yılında Milli Eğitimimiz**, **a. g. e.** , s.92; Reşat Özalp, Aydoğan Ataünal, **a. g. m.**, s. 39.

Birinci Heyet-i İlmiye'nin gündeminde, ilköğrenimden sonra uygulanacak hayatı öğretim programlarına yer verilmiştir. Üçüncü Heyet-i İlmiye'nin gündeminde ise, meslek okullarının belirli merkezlerde toplanması ve takviye edilmesi bulunmakta idi. Ayrıca vilâyetler tarafından yönetilmekte bulunan ve memleket ihtiyacına göre eğitim uygulayamayan sanat okullarının Maarif Vekâleti Teşkilâtı içine alınması kararı alınmıştır.

Programları ve öğretim süreleri birbirinden farklı olan bu kurumların Maarif Vekâleti içinde teşkilâtlanması için yerli ve yabancı uzmanların görüşlerinin alınması yoluna gidilmiştir. Bu devrede, Türk Maarif sisteminde on yıllık bir gelişmeyi hedef alan “ Maarif Teşkilâtı “ hakkında Lâyiha “ başlığı adı altında yayımlanan bir tasarı bulunmaktadır. Bu tasarı eğitimcilerden ve düşünürlerden istenen projelerden biridir.²³⁸

Tasarıda eğitimin bütün konularına yer verilen kısa bir girişten sonra eğitim sorununun yalnız pedagojik bir konu olmadığı ve on yıllık bir gelişme programına ihtiyaç olduğu belirtilmekte, bu programın nasıl hazırlanacağı ve hazırlayacak ilmi heyetin kimlerden oluşacağı açıklanmaktadır.

Söz konusu tasarıda:²³⁹

1. Okul ile hayat arasındaki Çin Seddi'nin kaldırılması,
2. Tarımsal çevrelerde çiftlik okulları kurulması,
3. Ders konularının çevreden alınması,
4. Okulların hayata bağlanması,
5. Bütün halkın harsi ve iktisadî seviyesinin yükseltilmesi,
6. Ekonomik gelişmenin okuldan beklenmesi,
7. Memleketin hakiki bir hayat ve iş okuluna ihtiyacı bulunduğu,
8. Köy ve kasaba öğretmenlerinin her alanda halkın rehberi olması gerektiği,
9. Okulların memleket envanterini yapmaya katılması,
10. Öğretmenlerin harsî seviyesini yükseltmeleri,
11. Öğretmen – halk işbirliği kurulması,

²³⁸ **Maarif Vekâleti Mecmuası**, sayı:7,1 Mayıs1926, s.135 -246.

²³⁹ **Maarif Vekâleti Mecmuası**, a. g. e. ,s.135 – 246.

12. Okulun sosyal hayatta aydınlatıcı bir merkez olması,
13. Eğitim programlarının başarıya ulaşabilmesi için köylerimizin rasyonel bir surette kurulması,
14. Eğitim sisteminin kökten bir reforma tabi tutulması,
15. Bütün eğitim sisteminde temelden değişiklik yapılması,
16. İki ayrı eğitim sisteminin üzüntü yaratan sonuçları ve memlekete zararları,
17. Okullarda mücerret insan yetiştirildiği,
18. Kızlarımızın öğrenimlerdeki eksiklikler,
19. Gençlerin sosyal ve ahlâki kuruluşları ihmal ettikleri,
20. Doğa ile çocuk arasında kara kitap bulunduğu,
21. Liselerde öğretmenlerin çocukların eğitimi ile meşgul olmadıkları,
22. Okul müdürlerinin görevlerini yapmadıkları,
23. İmtihanların bedenî ve ruhî sağlık üzerine zararlı etkileri,
24. Tek okul sisteminin kurulması,
25. Öğrenimin yalnız parasız olmasının yeterli olmadığı,
26. İlköğrenimin uzmanlık alanı olmadığı,
27. Üretici bir eğitime önem verilmesi gerektiği,
28. Okul hayatının çevrenin ekonomik şartlarına göre düzenlenmesi,
29. Pratik sanat okullarının memleketin şiddetle ihtiyaç duyduğu uzman işçileri yetiştirmesi gerektiği,
30. Her bölgede o bölge ekonomisinin özelliğine göre sanat okulları açılması,
31. Politeknik öğretime ihtiyaç duyulduğu,
32. Fikrî faaliyetlere ve kişisel çalışmalara önem verilmesi,
33. Orta meslek okullarından pratisyen mühendis yetiştirilmesi,
34. Genel ve teknik öğretimin birbirinden ayrılmayacağı,
35. Okul programlarında idari, iktisadi ve ruhi konulara yer verilmesi,
36. Ortaöğretimin yalnız seçkin unsurlarının liselere girmesi,
37. Liselerin ilk iki sınıfının bütün öğrenciler için müşterek olması,
38. Liselerde bilimsel metot, bilimsel zihniyet ve çevrenin yaratılması,
39. Yüksek öğretim için ilmi sınıfının gerekli olduğu,
40. Okullarda pedagojik ıslahat yapılması,
41. Öğretimin ferdileştirilme zorunluluğu,

42. Kızların erkeklerle müşterek eğitim ve öğretim görme zorunluluğu,

43. Öğretmenlerin yetiştirilmesi sorunu gibi önemli konular yer almıştır.

1925 yılında hazırlanan “ Maarif-i Umumiye Kanun Lâyihası’nda Vekâlet için tespit edilen üç çeşit görev arasında yer alan “ İlmi Hizmet “ ile görevlendirilmek üzere bir “ Talim ve Terbiye Heyeti “ ve bir de “ Heyeti İlmiye “ kurulması tasarlandı.²⁴⁰ 22 Mart 1926’da çıkan Maarif Teşkilâtı ile Milli Talim ve Terbiye Dairesi kuruldu.²⁴¹

Heyet-i İlmiyelerin görevlerini Milli Eğitim Şuraları toplanıncaya kadar Milli Talim ve Terbiye Dairesi yapmıştır.

2.2.3. Talim ve Terbiye Kurulu’nun Kuruluşu ve Çalışmaları

Tanzimat’tan bu yana Maarif Vekâleti bünyesinde düzenleme görevini yerine getirmek amacıyla kurulan organlar yanında zaman zaman toplanan bazı organlara da gereksinim duyulmuştur.

Yeni Türk Devleti’nin kurulmasıyla Milli Mücadeleyi izleyen yıllarda eğitimi düzenleme görevi o günün koşulları içinde “Heyet-i İlmiye” adlı kurumlarca yerine getirilmiştir. 1923’te toplanan “Birinci Heyet-i İlmiye”nin çalışmaları arasında, “Tevhid-i Tedrisat Yasası”nın hazırlanması gibi, yeni dönemin önemli çalışmaları yapılmıştır.

1924 yılında toplanan “İkinci Heyet-i İlmiye” ilk ve ortaokulların bugünkü statülerini de saptamış, öğretmen okullarının beş yıla çıkarılması sağlanmıştır. Ayrıca, ders kitaplarının yazdırılması da sağlanmıştır. Üçüncü Heyet-i İlmiye ise, 1925 yılında toplanmış ve büyük merkezlerde liselerin açılması, öğretmen ve meslek okullarının bazı merkezlerde toplanması sağlanmıştır.

Maarif Vekâleti, kurulduktan sonra yabancı eserleri dilimize çevirmek ve yayın işleri gibi işlerle de ilgilenmiştir. Bu işleri, önceleri teşkilât içinde “ Ders Programı Kurulu” , daha sonra da “ Telif ve Tercüme Heyeti “ yapmıştır.

²⁴⁰ Murat G. Gülcan, vd. ,a. g. e. , s. 70.

²⁴¹ TBMMZC, Dev. II, İkt.: III, C. 23, Ankara, tarihsiz, s. 5 -12; MV. Mec. , Sayı:7, Mayıs 1926, s. 1 -5.

Telif ve Tercüme Heyeti'nin görevlerini bir esasa bağlamak için 1924 yılında “ Telif ve Tercüme Yönetmeliği “ yayınlanmıştır. Telif ve Tercüme Heyeti, okul kitaplarının niteliklerini belirlemek için de çeşitli araştırmalar yapmıştır. Bu nedenle, Vekâletçe “ Okul kitapları “ hakkında bir yönetmelik de yayınlanmıştır.²⁴²

Mustafa Necati, 9 Şubat 1926'da şimdiki kadar talim ve terbiye işleri ile uğraşacak bir dairenin olmadığını , “ Maarif Teşkilâtı'nı ilmi esaslar üzerine kurmak, terbiye ve tedris sistemlerini memleketin ihtiyaçlarına ve çağdaş uygarlık gereklerine uygun olarak düzenlemek için “ bir Talim ve Terbiye Dairesi'nin kurulmasının gerektiğini belirtmiştir.²⁴³

22 Mart 1926 tarih ve 789 sayılı “ Maarif Teşkilâtına Dair Kanunla, Talim ve Terbiye Dairesi²⁴⁴ ile Türk Dili ve bütün bilimsel sorunlarla uğraşacak bir “Dil Heyeti”nin kurulması yoluna gidilmiş, böylece Vekâlet içinde devamlı araştırma ve düzenleme organlarının bulundurulması sağlanmıştır.²⁴⁵

28 Mart 1926'da 3393 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Talim ve Terbiye Dairesi için bir yönetmelik yapılmış ve bu yönetmelikle Talim ve Terbiye Dairesi'nin görevleri, teşkilâtlanması ve çalışma şekli hakkındaki hükümler belirlenmiştir.

Bu yönetmeliğin birinci maddesine göre, Talim ve Terbiye Dairesi'nin görevleri şunlardır:²⁴⁶

Madde 1. 22 Mart 1926 tarihli kanuna göre teşkil Milli Talim Terbiye Daire'sinin vazifeleri şunlardır:

A) Milli eğitimle ilgili yönetmelik, tüzük ve kanun tasarı (layiha)larını hazırlamak, incelemek ve mevcut yönetmelik, tüzük ve kanunlarda değişiklik yapılmasına ihtiyaç görülen hususlar hakkında Vekâlet'e teklifte bulunmak,

²⁴² Reşat Özalp, Aydoğan Ataüinal, “ Milli Eğitimde Kongreler ve Şurular “, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, **a. g. e.** , s.36.

²⁴³ **MV. Mec.** , Sayı: 6, Mart 1926, s.134.

²⁴⁴ **MV. Mec.** , Sayı: 7, Mart 1926, s. 1.

²⁴⁵ Ahmet Hamdi Özer, **Cumhuriyet Dönemi'nde Eğitim,**” Talim ve Terbiye Kurulu İşleri”, İstanbul,1983, s.160; R. Özalp, A. Ataüinal, **a. g. m.** ,s. 115.

²⁴⁶ **MV. Mec.** , Sayı: 7, Mayıs 1926, s. 48 -51.

- B) Her derecede genel ve meslek okullarının programlarını doğrudan doğruya veya uzmanlar vasıtasıyla düzenlemek veya değiştirmek,
- C) Darülfünun şubeleri de dâhil olduğu halde yüksek ve orta dereceli her çeşit okulların yeniden kurulması veya lağvedilmesi hususunda görüşlerini bildirmek,
- D) Okullarda kabul ve uygulanacak eğitim ve öğretimin amaçları, sistem ve usulleri hakkında karar almak,
- E) Gençleri Cumhuriyet esasına göre hazırlayacak ve okullarda Milli terbiyeyi kuvvetlendirecek tedbirler almak,
- F) Gelecek yıllarda uygulanacak eğitim programını Genel Müdürlerin görüşleri alınarak tespit etmek ve buna göre her yıl Maarif Bütçe Layihası hazırlanırken tekliflerde bulunmak,
- G) Halkın terbiye ve aydınlatılması için tedbirler düşünmek,
- H) Mevcut öğretmenlerin mesleki bilgi ve güçlerini artırmak için gerekli tedbirleri almak
- İ) Türk öğrencilerinin yabancı ülkelerde öğretim sorunu ile Maarif Vekâleti'nin yabancı ülkelere getireceği her çeşit uzmanlar hakkında fikrini söylemek,
- J) İlk ve orta dereceli okullarda okutulmak üzere yazılan kitapları incelettirmek ve bunlardan öğretim programına uygun ve pedagojik şartları taşıyanları kabul etmek ve onamak
- K) Vekâlet hesabına bastırılması gereken okul kitaplarını tespit etmek
- L) Yabancı dilde yazılmış pedagojik mecmua ve kitapları takip etmek,
- M) Maarif Vekâleti'nin ilmi risale ve mecmualarını yayımlamak,
- N) Vekâlet hesabına bastırılmak üzere dışardan verilip Vekâlet makamınca kurula gönderilen eserleri doğrudan doğruya tetkik ederek veya uzmanlarına tetkik ettirerek kabul veya reddetmek.

İkinci maddeye göre, yalnız talim ve terbiye işleriyle işgal etmek üzere Maarif Vekâleti'nde bir Talim ve Terbiye Dairesi kuruldu. Bir reisin idaresi altında bulunacak olan dairenin şubeleriyle teşkilâtını yönetmek üzere reisten başka en çok on uzman bulunacak ve daireye lüzumu kadar memur tayin edilecektir. Daire reisi

Vekâletin inhası ile Bakanlar Kurulu'nca tayin edilecektir.²⁴⁷ 1926 – 1933 yılları arasında duyulan ihtiyaçlar karşısında “ ilmi danışma ve karar organı olan Talim ve Terbiye Heyeti'nin görevleri 2287 sayılı kanunla daha belirgin bir şekil duruma getirilmiştir.

Eğitimde ilk kez bir kamu görevi, Tanzimat sonu Osmanlı Maarifi'nde Meclis-i Kebir-i Maarif'in bir dairesi olarak “Daire-i İlmiye” adında bir daire tarafından gerçekleştirilmiştir.

Tanzimat sonrası Osmanlı eğitiminde, Meclis-i Kebir-i Maarif'e bağlı Daire-i İlmiye'nin görevleri Milli Mücadele'nin devam ettiği yıllarda Heyet-i İlmiye tarafından yürütülmüştür.

Maarif Teşkilâtı'na dair 789 sayılı Kanun 22 Mart 1926 tarihinde TBMM tarafından kabul edildi ve 3 Nisan 1926 tarihinde yürürlüğe girmiştir.²⁴⁸ Heyet üyelerinin ne şekilde atanacağı ve görev sınırlarının Bakanlar Kurulu'nca yapılacak yönetmelikle tespit edileceği hususları kanunda belirtilmiştir.²⁴⁹

Bakanlığımız teşkilâtının üç ana organından biri olan Talim ve Terbiye Kurulu (diğerleri, yürütme organı olarak Müdürler Komisyonu, denetleme organı olarak da Teftiş Kurulu) Milli Eğitim'in niteliksel gelişmesini düzenleme ve planlama görevini yürütmekle görevli bilimsel bir danışma ve karar organıdır.²⁵⁰ Bu kanun ile Telif ve Tercüme Heyeti kaldırılmış ve yerine Dil Heyeti kurulmuştur. Talim ve Terbiye Kurulu'nun verdiği kararlar Bakanlık makamınca uygulanacak ancak, herhangi bir kararın kabul edilmemesi durumunda sorun yıl içinde toplanacak Milli Eğitim Şûrası'nda ele alınacaktı. Şura yılda bir defadan fazla toplanamayacaktı.

²⁴⁷ **MV. Mec.** , Sayı:7, Mayıs 1926, s.1; R. Özalp, A. Ataüinal, **a. g. e.** , s. 44; H. A. Yücel, **a. g. e.** ,s. 278 -282.

²⁴⁸ R. Özalp, A. Ataüinal, **Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilâtı**, İstanbul, 1977, s. 44.

²⁴⁹R. Özalp, A. Ataüinal, **a. g. e.** , s. 44.

²⁵⁰ Ahmet Hamdi Özer, **a. g. m.**, s. 159.

2.3.HARF DEVRİMİ

2.3.1. Alfabe Değişikliği

Türk dili için Arap harflerinin yetersizliğine ve ıslah edilmesi gerektiğine ilk işaret edenler 1862- 1863’lerde Münif Efendi(Paşa) ve Azerbaycanlı Ahundzâde Feth-Ali’dir.²⁵¹

İkinci Meşrutiyet devrimi alfabe sorununa yeni bir görüş açısı getirmiştir. Bu görüş, Türkçülük akımından gelmektedir. Başta Ziya Gökalp olmak üzere Türkçüler Arap alfabesinin korunmasını istemişlerdir. Onlar için alfabe, yalnız Müslüman uluslar arasında değil, Rusya’da yaşayan Türkler arasında da en kuvvetli bağlardan biri idi.

Türkçüler, bütün Türkleri bir kültür çevresinde birleştirmeyi düşününce Arap alfabesi onları kuvvetli bir birleştirici olarak görürdü. Çünkü Rusya’da yaşayan Türklerin hepsi bu alfabeyi kullanıyordu. Alfabe sorunu üzerindeki din baskısı İkinci Meşrutiyet devrinde de sürmüştür.²⁵²

Arap harfleriyle okuma-yazma oldukça zordu. Yıllarca Sıbyan Mektebi ve medreseye giden bir kişi bile doğru düzgün okuma-yazmayı öğrenemiyordu. Ülkede hiçbir zaman Arap harfleriyle okuma-yazma bilenlerin sayısı % 6’yı geçmemiştir.²⁵³

Arap kökenli abecenin en büyük özelliği ünlü harflerin eksikliğidir. Gerçekçe 29 harfli olan bu abecede tek bir ünlü harf vardır : “a,e,ı “ diye değişik seslerle okunabilen elif. Onun dışında, aslında ünsüz olan 2 harfte yerine göre ve bazı kurallarla ünlü olarak okunabilmektedir: v,y. Arap kökenli abecenin önemli bir başka özelliği, temelde aynı olup birbirine yakın olan sesler için ayrı ayrı harflerin bulunmasıdır. Bugün kullandığımız abecede tek bir “h, s, z “ bulunduğu halde Arap abecesinde bunların her biri için 3 ayrı harf vardır.²⁵⁴

²⁵¹ A. F. Tansel, “Arap harflerinin ıslahı ve değiştirilmesi hakkında ilk teşebbüsler ve neticeleri (1862 - 1863)”, **Bellekten**, XII / 65 -68 (1953), s. 223 -249.

²⁵² Kılıçzade Hakkı,” İzmir İktisat Kongresi’nde Harfler Meselesi”, **İçtihat 1923**, sayı 153, 154,155.

²⁵³ Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.3, s. 661.

²⁵⁴ Şerafettin Turan, **a. g. e.** ,s. 202 -203.

Dolayısıyla, sözcüklerde bu sesleri belirleyecek sesin hangi harf ile yazılacağını bilmek zor oluyordu ve bunu bilmek doğru okuyup yazmanın ilk koşulu olduğundan okuma yazma güçleşiyordu. Ayrıca, Arap abecesi Türkçe'nin ses varlığına da uygun değildi. Bu durum imparatorluk içerisinde okuryazar oranının düşük olmasına neden olmuştur.

Osmanlı Devleti döneminde, Latin Alfabesi'nin kabulü ile ilgili olumlu ve olumsuz birçok görüş ortaya konulmuştur. Ancak Şeyhülislamlık Kur'an'ın Latin harfleriyle yazılamayacağını öne sürerek değişikliğe karşı çıkmış ve girişim sonuçsuz kalmıştır.

Tartışmalar uzun süre bu şekilde devam etmiştir. 1917 yılında öğrenim için Almanya'ya gönderilen Türk öğrenciler orada bir Türk Öğrenci Dernekleri Birliği kurmuşlar ve Türkçülük alanında çalışmalara başlamışlardır. Bu gençler, 1924'te 5'i ünlü 30 harften oluşan Latin kökenli yeni bir alfabe geliştirmişlerdir.

Bundan başka, Sovyet Cumhuriyetlerindeki Türk toplulukları arasında da Latin harflerinden alınan bir abecenin kabulü için girişimlerde bulunulmuştu. 1926'da Bakû'da toplanan Birinci Türkoloji Kongresi'nde bütün Rusya Türkleri için Latince kökenli bir alfabenin kabul edilmesi uygun görülmüştür.

Söz konusu tartışmaların yapıldığı dönemde öğrenim gören Mustafa Kemal kuşağı, batı dillerini öğrenirken doğal olarak Latin abecesiyle karşılaşmışlardı. Bu yüzden ki, Mustafa Kemal daha 1908'de Bulgar Türkoloğu İvan Malinov'a, bir abece değişikliğinden yana olduğunu söylemiştir.²⁵⁵

Alfabe değişikliğine Mustafa Kemal'in daha Kurtuluş Savaşı başlarında karar verdiği anlaşılmaktadır. Erzurum Kongresi ertesinde, 8 Ağustos 1919'da geleceğe yönelik girişimleri için Mazhar Müfit Kansu'ya not ettirdiği değişikliklerinde 5. sırayı "Latin Harflerinin Kabulü" almıştı.²⁵⁶

²⁵⁵ Şerafettin Turan, **a. g. e.** , s.204 -205.

²⁵⁶Mazhar Müfid Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C. I**, Ankara, 1988, s. 131; Şerafettin Turan, **a. g. e.** ,s.205 .

Eğitimin çağdaştırılması hususunda görüşüne başvurulmuş yabancı uzmanlardan Künhe, 1926'da hazırladığı raporda alfabe değişikliği yapılmasını önermiştir.²⁵⁷

Mustafa Kemal'i, Dr. Kühne'nin Türk eğitimi için hazırladığı rapor da etkilemiştir. Künhe raporunda, yazı tekniğinin yalnız öğretim meselesi olmayıp aynı zamanda, birinci derecede bir uygarlık meselesi olduğunu ve Türk diline uygun bir transkripsiyon kabul ederek, Batı uygarlığına katılmanın kolay olacağını belirtmiştir. 1927 yılının Haziran'ında uygun vaktin geldiğine karar vererek, Mustafa Kemal, Maarif Vekâleti'nden Latin Alfabesi'nin kabulü için gerekli hazırlıkların yapılmasını istemiştir. Maarif Vekâleti, üyelerinin çoğu Mustafa Kemal tarafından seçilen bir komisyon kurarak çalışmalarına başlamıştır.²⁵⁸

Başvekâlet'in 29 Mayıs 1928 tarihli emri gereğince Maarif Vekâleti, Haziran ayı ortalarında, " Latin harflerinin lisanımıza suret ve imkânı tatbikini" incelemek üzere bir "Dil Encümeni" kurmuştur.²⁵⁹ İlk toplantısını 26 Haziran 1928'de Gazi Mustafa Kemal'in başkanlığında yapan bu komisyonun 14 üyesi vardı.²⁶⁰

Mustafa Kemal, İstanbul'da yaptığı iki ayrı toplantıda yeni alfabeyi halka ve aydınlara açıklamıştır.²⁶¹ 1928'de yeni Türk Harfleri'nin kabulü sırasında Alfabe Encümeni ortaya iki önemli eser koymuştu: Bunlardan birincisi İbrahim Grantay'ın kaleminden çıkan Alfabe raporu, ikincisi de Ahmet Cevat Emre'nin yazdığı Gramer raporu idi.²⁶²

1 Kasım 1928'de TBMM'nin üçüncü devre ilk oturumunda yazı yasası ele alındı. Yeni Türk harflerinin kabul ve uygulaması yasa tasarısının gerekçesinde, Arap Harfleri'nin Türk diline uymadığı, bu harflerle Türkçe kelimelerin yazılamadığı ve yazıların da doğru okunmadığı, böylece doğru okuma yazmanın bir sınıfın imtiyazı

²⁵⁷ Künhe, **Mesleki Terbiyenin İnkişafına Dair Rapor**, İstanbul, 1939, s. 19.

²⁵⁸ TBMMZC, Dev. :III, İçt. :I, C. 4, Ankara, tarihsiz, s. 202 -208; İlhan Başgöz, **a. g. e.** , s.118 -119.

²⁵⁹ "Dil Heyeti'nin kuruluş belgeleri ve yönetmeliği", **Maarif Vekâleti Mecmuası**, 17(1929), s. 55 64.

²⁶⁰ M. Şakir Ülkütaşır, **Cumhuriyetin 50. Yılında Atatürk ve Harf Devrimi**, Ankara, 1973, s. 23 -26.

²⁶¹ İlhan Başgöz, **a. g. e.** , s. 120.

²⁶² Osman Ergin, **a.g. e.** ,C.5, s. 2027.

haline geldiği, matbaacılık ve başka alanlarda eski harflerin çok masraflı olduğu belirtilerek, hükümetin bir yazı sistemi hazırladığı, bunun tecrübesinin de yapıldığı açıklanmıştır.²⁶³

Eğitim ve kültür alanında en büyük devrim 1 Kasım 1928'de Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen yeni Türk Harfleri Yasası ile olmuştur. Eğitim ve kültür alanında en büyük devrim 1 Kasım 1928'de Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen yeni Türk Harfleri Yasası ile olmuştur.

Mustafa Kemal, o gün Üçüncü Dönem İkinci Toplanma yılını açarken şunları söylemiştir.²⁶⁴

“ Aziz Arkadaşlarım; her şeyden evvel her inkişafın ilk yapı taşı olan meseleye temas etmek isterim. Her vasıttan evvel büyük Türk milletine onun bütün emeklerini kısır yapan çorak yol haricinde kolay bir okuma yazma anahtarı vermek lazımdır (sürekli alkışlar). Büyük Türk milleti cehaletten az emekle kısa yoldan ancak kendi güzel ve asil diline kolay uyan böyle bir vasıta ile sıyrılabilir. (alkışlar) Bu okuma yazma anahtarı ancak Latin esasından alınan Türk alfabesidir (alkışlar). Basit bir tecrübe ile Latin esasından Türk harflerinin, Türk diline ne kadar uygun olduğunu şehirde ve köyde yaşlı ilerlemiş Türk evlatlarının ne kadar kolay okuyup yazdıklarını güneş gibi meydana çıkarmıştır. Büyük Millet Meclisi'nin kararıyla Türk harflerinin katıyet ve kanuniyet kazanması, bu memleketin yükselme mücadelesinde başlı başına bir geçit olacaktır.”

1928'de Türk harflerinin kabulü halk tabakası için ilk defa olarak okuma yazmayı imkân dâhiline sokmuştur.²⁶⁵

Mustafa Kemal, yeni Türk yazısını hakkında halkı bilinçlendirmek ve halkın desteğini kazanmak için yurt gezilerine çıkmıştır. Ayrıca gazetelere mektuplar göndererek ve demeçler vererek onların da desteğini sağlamaya çalışmıştır.

²⁶³ Murat G. Gülcan, vd. , a. g. e. , s. 45.

²⁶⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.I, a. g. e. , s. 377.

²⁶⁵ Amerikan Heyeti Raporundan: Maarif İşleri, s. 32

O, 26 -27 Ağustos'ta telsizle yayınladığı söylevinde şunları söylemiştir:²⁶⁶“Bu kuvvetli hatıra güvenerek beyan edebilirim ki, bugün yeni Türk harfleriyle cehalete karşı açtığımız mücadelenin, yarın millet için 26 Ağustos zaferinden daha yüksek ve geniş saadet neticeleri getireceğini muhakkak görüyorum.”

Mustafa Kemal ile birlikte yurt gezilerine çıkan Başvekil İsmet Paşa'da izlenimlerini şu sözlerle ifade etmiştir:²⁶⁷

“Bu, cahil kalmaktan mütevellit bir sıkıntı içinde bunalmış büyük bir milletin kurtuluş hamlesidir. Emniyetle söyleyebiliriz ki, yeni yazıya geçmek bizim ilk önce tahmin ettiğimizden inanılmaz derecede çabuk olacak, milletin hemen okuyup yazabilecek hale gelmesi ancak birkaç seneye çıkacaktır.”

Bu yasadan sonra, yeni basılacak alfabe, imlâ ve okul kitaplarının Devlet matbaasının ve Millet Mektepleri'nin harcamalarına karşılık Maarif bütçesine ek ödenek kondu.²⁶⁸

Tanzimat Dönemi'nde olduğu gibi bir ikilik yaşanmaması amacıyla bu devrim yapılmıştır. Devlet daireleri, ordu, Cumhuriyet Halk Partisi ve Türk Ocakları yeni harflerin öğretilmesi için kurslar düzenlemiştir. İlk dört ay içinde beş bin öğretmen yeni alfabeyi öğrenerek, yeni kursların idaresini üzerlerine almışlardır.

Latin alfabesinin kabulü ile Türkiye'de geniş bir eğitim seferberliği başlamıştır. Eğitim Bakanı , “ Millet Mektepleri “ adı altında kurslar açarak yeni yazıyı okul dışında kalan vatandaşlara öğretmeye başlamıştır. Kurslar, 45 yaşını geçenler için zorunlu değildi, fakat isterlerse onlar da okullara devam edebilirlerdi. Kursları öğretmenler idare ediyor ve hizmetlerine karşılık maaşlarından ayrı ücret alıyorlardı. İlk açıldıkları yıl yarım milyon vatandaş bu kurslara devam ederek okuma yazma öğrenmiştir.²⁶⁹

²⁶⁶ M. Ş. Ülkütaşır, **a. g. e.** , s. 95.

²⁶⁷ M. Ş. Ülkütaşır, **a. g. e.** , s. 124.

²⁶⁸ **TBMMZC**,Dev: III, İct.: II, C. 5, Ankara, Tarihsiz, s. 27 -29.

²⁶⁹ İlhan Başgöz, **a. g. e.** , s. 120.

2.3.2. Millet Mektepleri ve Halk Eğitimi

Dönemin siyasal, ekonomik, hukukî, kültürel değişimleri gerçekleştirildiğinde toplumun % 10'u bile okur- yazar olmadığı için, bunların kitlelere benimsetilmesi ve kökleşmelerinde eğitimin oynayabileceği rol her zamankinden fazla anlaşılmış ve eğitime bu nedenle önem verilmiştir. Mustafa Kemal, bizzat kendisi “Başöğretmen” unvanı ile eline tebeşiri alarak, kara tahta başında halka ders vermiş, kitlelerin eğitim düzeyinin yükselmesi için büyük çaba harcamıştır. Bu hareketiyle, O, öğretmen ve eğitimciler için çok değerli bir manevi destek sağlamıştır.²⁷⁰

John Dewey raporunda, Halk Evleri'nin veya Halk Dershaneleri'nin kurulmasını tavsiye ediyordu. Bakanlık Dewey'in raporunu dikkate alarak 1926'da bir Halk Terbiyesi Şubesi kurulmuştur. Bu şube, “Halk Dershane ve Konferansları Talimatnamesi” hazırlamıştır.²⁷¹ 1928'de yeni bir Halk Mektepleri Talimatnamesi daha hazırlanmıştır. Halk Dershaneleri'nde 64. 000 civarında kişiye halk eğitimi kursu verilmiştir.

Yazı devriminden sonra bu dershaneler, “Millet Mektepleri” adı altında örgütlenmiş ve yeni harflerin öğretilmesi işlevleri olmuştur. 11 Kasım 1928'de “Millet Mektebi Teşkilâtına Dair Talimatname (Şura-yı Devlet'çe hazırlanmış ve Bakanlar Kurulu'nda kabul edilerek yürürlüğe konulmuştur. Bu Yönetmeliğin 4. maddesi “Bu teşkilâtın Reis-i Umumisi ve Millet Mektebi'nin Başmuallimi Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'dir.” biçimindedir.²⁷²

51 maddeden oluşan bu Yönetmelik ve Yeni Türk Harfleri Yasası ile Türkiye'de örgün ve yaygın eğitim alanında coşkulu ve samimi bir eğitim seferberliği başlatılmıştır.

Millet Mektebi Talimatnamesi'nin 1.maddesinde “gaye”(amaç) “TBMM” tarafından Türk Dili'nin ferdi ve umumî, hususi ve resmî bilcümle muharreratta (yazışmalarda) Türk harfleriyle tespiti kanunen kabul edilmiş olmasından, buna müsteniden tatbikatta, Türk harflerinin, kısa bir zamanda ve kolay bir surette her

²⁷⁰ Yahya Akyüz, **a. g. e.** , s. 283.

²⁷¹ Yönetmeliğin Metni: **MV. Mec.** , Sayı: 12, Ağustos, 1927, s. 129 -143.

²⁷² Necdet Sakaoğlu, **a.g. e.** ,s.190.

ferde okuyup yazabilmek imkânı bahşeden mahiyetinden, Türk milletinin azami surette istifadesini temin etmek ve büyük halk kitlelerini süratle okur-yazar bir hale getirmek” olarak açıklanmıştır.²⁷³

Millet Mektepleri Teşkilâtı Talimatnamesi şöyleydi:

Kararname

No 7284

Millet Mektebi teşkilâtına dair tanzim ve Şûrayı Devlet heyeti umumiyesince tetkik ve tadil olunup Şûrayı müşarün riyasetinin 8 / 11 / 1928 tarih ve 911 numaralı tezkiresi ile tevdi edilen merbut talimatnamenin mer’iyete vaz’ı, İcra Vekilleri Heyeti’nin 11 / 11 / 1928 tarihli içtimamda ve kabul olunmuştur.

11 / 11 1928

Reisicumhur

Gazi M. Kemal

Bş. V.	Ad. V.	M. M. V.	Da. V.
İsmet	Mahmut Esat	M. Abdülhalik	Na. V.
Ha. V.	Ma. V.	Mf. V.	Na. V.
Dr. Rüşti	Ş. Saraçoğlu	M. Necati	Recep
İk. V.	S. M. İ. V.		
M. Rahmi	Dr. Refik		

Neşri Tarihi: 24 / 11 / 1928

GAYE

Madde. TBMM tarafından Türk dilinin ferdî ve umumî, hususî ve resmi bilcümle muharreratta Türk harfleri ile tespiti kanunen kabul edilmiş olmasından bu kanuna müsteniden tatbikatta vuzuh ve veçhe iradesi için yani Türk harflerinin kısa bir zamanda ve kolay surette her ferde okuyup yazabilmek imkânını bahşeden mahiyetinden Türk Milletini azamî surette istifade ettirmek ve büyük halk kütlesini süratle okuryazar bir hale getirmek maksadı ile millet mektebi teşkilâtı yapılmıştır.

²⁷³ Necdet Sakaoğlu, a. g. e. ,s.191.

Madde 2. Millet Mektebi teşkilâtı iki türlüdür:²⁷⁴

A) Tahsil çağını geçirmiş olup ne eski Arap ve ne de Türk harflerini bilmeyen vatandaşların Türk harfleri ile okuyup yazmayı öğrenmelerine mahsus olmak üzere dört aylık bir devreyi ihtiva eder.

B) Eski Arap harfleri ile okuyup yazan, ancak Türk harflerini bilmeyen vatandaşların Türk harfleri ile okuyup yazmayı öğrenmelerine mahsus olmak üzere iki aylık bir devreyi muhtevindir.

Madde 26. Talimatnamenin maksadını tespit eden maddesinde zikredilen dersaneler mahallinin ihtiyaçları ve devam eden vatandaşların miktarı nazarı dikkate alınarak şu suretle teşkil edilir:

A. Ne eski ne de yeni harflerle okuyup yazmak bilmeyenler için bir mahalde:

a) Tahsil çağını geçirenlerden 16 – 30 yaşına kadar olanlar

b) Yine bunlardan 30'dan yukarı olanlar için miktarı kâfi dersaneler küşar olunur.

B. Arap harfleri ile okuyup yazma bilip de Türk harfleri ile okuyup yazma bilmeyenler için bu maddenin (A) fırcasının a ve b kısımlarında gösterildiği şekilde dersane açılır. Bu yaş taksimatı mecburi olmayıp taliplerin fazlalığı halinde kolaylık ve tecanüsü temin için açılmıştır. Mahallî idareler icabına göre dersaneleri tevhit ve teaddüt ettirebilirler.²⁷⁵

1 Aralık 1928'de gazete ve dergiler yeni yazı ile çıkmaya başlamıştır.²⁷⁶ Maarif Vekili Mustafa Necati Bey, 2 Aralık 1928'de Valiliklere bir gönderdiği genelgede²⁷⁷, Millet Mektepleri'nde 1 Ocak 1929'dan itibaren derslere başlanacağını bildirmiştir. Bu yasanın uygulaması olarak 1 Ocak 1929'da yeni yazının tümüyle uygulanması gerçekleşti ve " Millet Mektepleri " açılmıştır.²⁷⁸

²⁷⁴ Maarif Vekâleti Mecmuası, **a. g. e.**, s. 76.

²⁷⁵ Maarif Vekâleti Mecmuası, **a. g. e.**, s.80 -81.

²⁷⁶ M. Rauf İnan, **a. g. m.**, s.8.

²⁷⁷ "Millet Mektepleri teşkili hakkında Valiliklere yapılan tamim", **MV Mec.**, 17 (1929), s. 89 -90.

²⁷⁸ M. Rauf İnan, **a. g. m.**, s.8.

1928’de yeni harflerin kabulü ilk defa olarak halk tabakasının talim ve terbiyesine fırsat vermiştir. Yalnız okuma yazma bilmeyenleri değil, aynı zamanda, evvelce eski yazıyı öğrenmiş olanları da okutmak üzere, memleketin her tarafında mektepler açılmıştır.²⁷⁹

Bu alanda valiler, kaymakamlar, okul müdürleri ve memurlar görev ve sorumluluk almışlardır. Okullar, köy odaları, kahvehaneler, hükümet konakları ve camiler Millet Mektepleri’ne hizmet verilen yerlerdi.

Mustafa Necati’den sonra İsmet Paşa Maarif Vekili olmuştur. Millet Mektepleri yönetmeliği Eylül 1929’da yeniden değiştirilmiştir. Hali hazırda ordu, ilk tahsil fırsatına malik olmayan nüfusun 2 / 3 ‘ünün erkeklerine okuma yazmayı öğretmek imkânını bahşetmektedir.²⁸⁰

Halk terbiyesi meselesi üç müessese vasıtası ile başarılmak istenmiştir. Bunlar; Millet Mektepleri, Halkevleri ve Ordu’dur. Her ne kadar 1933 senesinde Millet Mektepleri’nden mezun olanların adedi 1928 senesi adedinin ancak % 15 ‘ini teşkil etmekte ise de bu müesseselerden ilk ikisi okuma yazma standardının artması hususunda çok faydalı olmuştur.

Büyük şehir ve kasabalarda bir merkez teşkil edilerek bu semtlerde ikamet edenlerden 16 yaşından 40 yaşına kadar olanlar ve hiç mektebe gitmeyenler isimlerini, aile lâkaplarını, yaşlarını, mesleklerini ve eski harflerle okuyup yazma bilip bilmediklerini gösterir bir defter mahalle ihtiyar heyetlerine bildireceklerdi. Bunların isimleri Millet Mektebi idare heyetlerine verilecekti.

Yeni harfleri tamamen bildiklerini iddia edenler ise, en yakın mektepte imtihan edilecek ve başarılı görülenlere belge verilecekti. Bunlar Millet Mekteplerinden muaf tutulacaktı.

²⁷⁹ Amerikan Heyeti Raporundan: Maarif İşleri, s.25.

²⁸⁰ Amerikan Heyeti Raporundan: Maarif İşleri, s. 26.

Millet Mektepleri dershanelerinin masrafları şu şekilde karşılanacaktı :²⁸¹

A) Hususî bütçelerden tefrik ve naklolunacak miktar (bu sene için tasarrufattan nakil sureti ile temin edilir.)

B) Mahallî ticaret ve ziraat odalarından tahsis edilecek muavenet

C) Mahallî belediyelerden yapılacak muavenet .(Bu sene için tasarrufattan nakil sureti ile temin edilir.)

D) Hususî teberrular

E) (Gazi Hitabesi) plağından hâsıl olacak varidatın hâsılatı safiyesi.²⁸²

Hapishanelerde de okuma yazma kursları başlatılacak; altı aydan fazla mahkûmiyeti olanları hakkı ile okuyup yazdırmadan çıkararak hapishane müdürleri mensup oldukları vekâletçe sorumlu tutulacaktı. Ayrıca, sürekli yirmi memur, amele veya reçber çalıştıran kuruluşlar, fabrikalar müteahhitler ve çiftlik sahipleri maarif teşkilâtının 6. maddesi gereğince istihdam ettikleri kişilerin yeni harfleri okuyup yazmayı öğrenmelerini sağlamakla mükelleftir. Maarif Vekâleti'nin resmî teşkilâtının henüz kurulmadığı yerlerde ise, vatandaşlara okuma yazma öğretmek amacıyla seyyar muallim teşkilâtı kurulacaktı.

Latin Alfabeti'nin kabulü ile Türkiye'de geniş bir eğitim seferberliği başlamıştır. Maarif Vekâleti, “ Millet Mektepleri “ adı altında kurslar açarak yeni yazıyı okul dışında kalan vatandaşlara öğretmeye başlamıştır.

Kurslar 45 yaşını geçenler için zorunlu değildi, fakat isterlerse onlarda okullara devam edebilirlerdi. Kursları öğretmenler idare ediyor ve hizmetlerine karşılık maaşlarından ayrı ücret alıyorlardı. İlk açıldıkları yıl yarım milyon vatandaş bu kurslara devam ederek okuma yazma öğrenmiştir.²⁸³ Nitekim, 1929 -1935 arasındaki uygulamalar sonunda A ve B kurslarına devam ederek “Millet Mektebi Şehadetnâmesi” alanların sayısı 2.376.845'i bulmuştur.(hedef nüfusun yarısı kadar) 1935-36'da bu kurslara katılan 59.202 kişi ile 1936-37'de devam eden 84.732 kişi de

²⁸¹ Maarif Vekâleti Mecmuası, a. g. e, s. 82.

²⁸² Maarif Vekâleti Mecmuası, a. g. e. , s. 82.

²⁸³ İlhan Başgöz, a. g. e. , s.120.

hesaba alındığında 2.520.779 vatandaşın yeni harflerle okur-yazar olduğu anlaşılmaktadır.²⁸⁴

Orduda ise, 1926'da terhis edilenlerin ancak % 17'si eski harflerle okur-yazar iken, okuma yazma seferberliğinin başlamasından sonra 1931'de terhis olanların %25'inin, 1936'da da %75'inin okur- yazar olduğu tespit edilmiştir. Gezici Kadın Kursları da kadınların bu seferberliğe katılımını kolaylaştırmıştır. Kurslar sürelerine göre, A ve B kursları olarak gruplandırılmış olup A kursları 90 saat, B kursları ise, 6 ay süreliydi. Bu kursları başarıyla bitirenlere ilkökul diploması eşiti bir belge veriliyordu.

2.4. KARMA EĞİTİM

Tanzimat yıllarına gelinceye kadar sıbyan mekteplerinde erkek ve kız çocukları bir arada, yani karma biçimde bir eğitim alıyorlardı. 1847'lerden itibaren önce erkek ve kızlar aynı sınıfta da olsa kendi aralarında oturtulmaya başlanmıştır.²⁸⁵ Daha sonraki yıllarda ise, kızlar ve erkekler için ayrı ayrı öğretim kurumları açılmıştır.

1920'lerden itibaren kız-erkek karma eğitim konusu tartışılmaya başlanmış ve karma eğitimin gerçekleşmesi ilk, orta ve yükseköğretime göre farklı zamanlarda gerçekleşmiştir.

Cumhuriyetin ilk Maarif Vekillerinden İsmail Safa Bey, 1923'te yaptığı bir konuşmada karma eğitim ile ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:²⁸⁶

“Kızlarla erkekler arasında gençlik noktasından Maarif Vekâleti hiçbir fark düşünmemiştir ve düşünmeyecektir. Genç kızlarımızla genç erkeklerimiz aynı sistem içinde yetişeceklerdir. Kız ve erkek aynı yolda gidecektir.”

1921- 1922 öğretim yılında önce İstanbul Üniversitesi'nde, 1924'lerden itibaren de bazı lise ve ortaokullarda karma eğitim yaygınlaşmaya başladı. İlkokullar

²⁸⁴ Necdet Sakaoğlu, **a. g. e.** ,s.192.

²⁸⁵ Y. Akyüz, **a. g. m.**, s. 21.

²⁸⁶ **Cumhurbaşkanları... ,C.I, a. g. e.** ,s. 274.

için de Ağustos 1924'te hükümet karma eğitim kararı aldı. Ancak karma eğitimin ülkede yayılması birkaç yıl sürdü.²⁸⁷

Tevhid-i Tedrisat (Öğretim Birliği) Kanunu ile ülkedeki tüm okullar Maarif Vekâleti'ne bağlanmış ve medreseler kaldırılmıştır. Böylece eğitim laikleştirilmiş ve demokratikleştirilmiştir. Alfabe değişikliği ile okuma yazma kolaylaştırılmış ve kadın eğitimine önem verilmiştir. Bu alanda büyük bir gelişme sağlanmış ve erkek-kız karışık (karma) eğitim sağlanmıştır.

Mustafa Kemal, 30 Ağustos 1925'te Kastamonu'da yaptığı konuşmada karma eğitimin önemini vurgulamıştır:²⁸⁸

“Bir heyeti içtimaiye, bir millet erkek ve kadın denilen iki cins insandan mürekkeptir. Kabil midir ki, bir kitlenin bir parçasını terakki ettirelim. Diğerini müsamaha edelim de, kitlenin heyeti umumiyesi mazharı terakki olabilsin. Mümkün müdür ki, bir camianın yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça diğer kısmı semalara yükselebilsin? Şüphe yok, terakki adımları, dediğim gibi iki cins tarafından beraber, arkadaşça atılmak ve sahai terakki ve teceddütçe birlikte kat'i merahil edilmek lazımdır. Böyle olursa inkılâp muvaffak olur.”

1925 sonları 1926 başlarında toplanan Üçüncü Heyet-i İlmiye'de yatsız okullarda öğretimin karma olarak yapılması kabul edilmiş ve böylece Türkiye'deki ortaöğretim kademesindeki okullarda karma eğitim- öğretim başlamıştır.

1926 yılında Medeni Kanunla Cumhuriyetin kadın hakları hususundaki ileri ilkeleri kanun halini almıştır. Harp Okulları'nın dışında kalan okullar kadınlara da kapılarını açmıştır. İş hayatında, kadınla erkeğe eşit ücret esası kabul edilmiştir. Hâkim, doktor, öğretmen, kimyager, mühendis okulları ve üniversitenin bütün fakülteleri kız öğrenci kabulüne başlamışlardır.²⁸⁹

1927 yılında Orta Öğretim Dairesi, karma eğitimi öngören bir tasarı hazırlamış ve Talim ve Terbiye Dairesi'nin karşı çıkmasına rağmen Maarif Vekili Mustafa Necati tarafından da uygulamaya konulmuştur.

²⁸⁷ Yahya Akyüz, **a. g. m.**, s. 21.

²⁸⁸ ASD, C. II, **a. g. e.**, s. 226- 227.

²⁸⁹ İlhan. Başgöz, **Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk, a. g. e.**, s. 104- 105.

Böylece, 1927- 1928 öğretim yılında 71 ortaokuldan 23 tanesinde karma eğitime geçilmiştir. Ayrıca karma ortaokullar da kurulmaya başlanmıştır. Giderek sadece kız ve erkek ortaokullarının sayısı oldukça azalmıştır.²⁹⁰ Karma eğitime liselerde 1934- 1935 öğretim yılında geçilebilmiştir.

2.5. YABANCI EĞİTİM UZMANLARININ GÖRÜŞLERİ

2.5.1. John Dewey Raporu

Ülkedeki eğitim sorunlarını çözebilmek amacıyla zaman zaman yabancı uzmanların görüşlerine de başvurulmuştur. Türkiye'ye uzman olarak çağrılan ilk yabancı eğitimci Amerikalı John Dewey olmuştur. Tanınmış Amerikan eğitimci, yaparak öğrenme sisteminin kurucusudur. Sovyetler Birliği ve Çin'e de giderek onlara da eğitim reform raporları sunmuştur.

Yabancı uzmanlar - özellikle o yıllarda dünyanın en büyük eğitimcisi olan John Dewey- çağırılıp eğitimin planlaştırılması ele alınmıştır. Ulusal eğitimin ereği belirlenmiş olup:" Yurttaşların, yurdun siyasal, ekonomik ve kültürel gelişmesine katılacak bir niteliğe ulaştırılması" şeklinde özetlenmiştir.²⁹¹

Maarif Vekilliği'nin daveti üzerine 1924'te memleketimize gelerek bir – iki ay kadar incelemelerde bulunan Colombiya Üniversitesi Profesörlerinden John Dewey'in raporu şu iki parçada bileşiktir :²⁹²

1. Bütçeye ivedilikle konulmasını gerekli bulduğu bazı hizmetler ve ödenekleri hakkında muhtıra,
2. Büyük kıtada otuz sayfalık asıl rapor.

²⁹⁰ H. A. Yücel, **a. g. e.** , s. 51 -53.

²⁹¹ M. Rauf İnan, **a. g. m.**, s. 67.

²⁹² Murat G. Gülcan, vd. **a. g. e.** , s.48.

Bunlardan birincisini Profesör, Türkiye’den ayrılmadan önce vermiş, ikincisini Amerika’dan yollamıştır. Birinci parçada bütçede ödeneğe bağlanması teklif edilen başlıca hizmetler şöyle sıralanmıştır:

1. Okul binaları için birkaç uzman yetiştirmek,
2. Meslekî ortaokullar, ziraî meslek kursları, 8 – 10 yaşındaki çocuklar için meslekî ders programlarını hazırlamak üzere bir şube kurulması,
3. Öğretmen okullarında açılacak şubelerde çeşitli bilim kollarından uzman öğretmenler, okul müdürleri ve öğretim müfettişleri yetiştirmek,
4. Eğitim sorunlarına dair eserler telif ve tercüme yolundaki etkinlikleri çoğaltmak için Telif ve Tercüme Dairesi ödeneğinin artırılması,
5. Gezici kitaplıklar kurmak ve bunlara memur yetiştirmek,
6. Sanayide kullanılan başlıca makineleri halka göstermek için sergiler kurmak ve bu işlere uzman yetiştirmek üzere yabancı memleketlere gençler göndermek,
7. Yabancı memleketlerdeki okul binaları, bahçeler, oyun yerleri hakkında ve okullarda çocukların kullanacakları aygıtlar üzerinde incelemelerde bulunmak üzere bir komisyon kurulması,
8. Tarımın gelişmesinde, çiftçi kooperatiflerinde okulların rolleri sorunlarıyla uğraşmak ve köy okullarını bu amaçlara göre “ tensik etmek “ için bir komisyon kurulması.²⁹³

Birinci rapor, John Dewey’in Türkiye’de iken verdiği rapordur ve bütçeye acilen konulması gereken bazı tahsisatı ve bunların neye dair olması gerektiğini belirten bir muhtıra niteliğindedir. Diğer rapor, 30 sayfadan oluşmaktadır. Dewey bunu, Amerika’ya gidişinden sonra hazırlayarak göndermiştir.

İkinci John Dewey Raporu ilk olarak 1939 yılında basılmıştır. John Dewey, bu raporunda diğer konuların yanında, ayrıca:²⁹⁴

- a) Bölgesel eğitim yönetimi örgütlerinin kurulmasına,
- b) Eğitim yöneticiliğinin yetenekli öğretmenler için çekici hale getirilmesinin yararlarına ve gerekliliğine işaret etmiştir.

²⁹³ Nevzad Ayas, **a. g. e.** ,s.472- 473; **John Dewey, Türkiye Maarifi Hakkında Rapor**, s.1.

²⁹⁴ Kemal Güçlüol, **a. g. m.**, s. 148.

Program, Maarif Vekilliği Teşkilâtı, Muallimlerin yetiştirilmesi ve terfileri mektep inzibatı, sıhhat ve hıfzı sıhha, mektep sistemi ve çeşitli mevât konularını kapsamaktadır.

John Dewey'e göre, Maarif Vekâleti, eğitimde liderlik işlevini üstlenmelidir.²⁹⁵ Türk okullarında gelişmenin sağlanabilmesi için amaç ve hedeflerin belirlenmesi gerekir. Türkiye Maarif Teşkilâtı'nda izlenecek amaç, Türkiye'nin gelişmiş milletler arasında canlı, hür, bağımsız ve laik bir Cumhuriyet halinde yükselmesini sağlamaktır. Bu amaca ulaşmak için ilk önce okulların millet fertlerine, doğru siyasi fikir ve itiyatlar vermesi, ikinci olarak çeşitli şekilde ekonomik ve ticari yetenekleri teşvik etmek, üçüncü olarak erkek ve kadını milli hakimiyete, ekonomik bakımdan kendi kendisini idareye ve sanat bakımından yükselmeye sevkedecek, yani ilmi bir şekilde düşünmeye ve ülkenin çıkarları için çalışmaya alıştırarak şekilinde fikri ve ahlaki bakımdan olgun olarak yetiştirilmeleri gereklidir.²⁹⁶

Dewey, ilkokullar için hazırladığı raporda, müfredat programlarının ülkenin çeşitli yerlerinde mahallî ihtiyaçlara uygun olarak hazırlanmasının gerekliliği üzerinde durmuştur. Böylece okul dersleri ile öğrenci hayatı arasında bir bağ kurulacağını, böylece öğrencinin ilgisini ve dikkatini çekeceğini belirtmiştir. Okulların bulunduğu bölgenin özelliğine uydun olarak ve iktisadî ihtiyaç uygun şekilde yapılmasının önemini belirtmiştir.

Tarımla uğraşan kesimlerde, okulun açılıp kapanma zamanlarının öğrencilerin meşgul olmadığı zamanlara denk getirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bazı yerlerde çocukların okula devamını sağlayıncaya kadar Türkçe, okuma, yazı ve hesaptan oluşan bir programın uygulanmasının uygun olacağı üzerinde durmuştur.

Köy okulları için Dewey özel köy öğretmen okulları kurulmasını istemiştir.

“Köy okullarının programları, çevrenin iş hayatı göz önünde tutularak düzenlenmelidir. Köy hayatına sıkı sıkıya bağlı olacak ilk ve orta öğretim okullarının kurulması Türkiye için en hayati meseledir. Bu okullar, yalnız öğrenciye ders vermekle yetinmemelidir. Özellikle toplumsal hayatın faal akımlarında uzak kalan

²⁹⁵ Kemal Güçlüol, **a. g. m.**, s. 148.

²⁹⁶ J. Dewey, **a. g. e.**, s. 8.

bölgelerde, topluluk hayatının merkezini okul meydana getirmelidir .” yatılı okullar kurulmasını istemiştir.²⁹⁷

Dewey’e göre, Türkiye’de öğretmen maaşları çok düşüktür. Bunlar hızla ve büyük ölçüde artırılmalıdır. Öğretmenlere, geçimlerine yardım edecek ev ve yakacak bedeli verilmeli, devlet araçlarından seyahat etmeleri durumunda indirim sağlanmalıdır.

John Dewey’in bu konuda öğretmen okulları, mevcut öğretmenlerin meslekî bilgi ile donatımı ve meslekte bulunan öğretmenlerin müdürlüğe, müfettişliğe, vekillik dairelerine veya illerdeki eğitim dairelerine tayin ve terfileri ile ilgili görüşü bulunmaktadır.

Öğretmen okullarının iki önemli ihtiyacının olduğu belirtilmiştir. Biri değerce olgunlaşma ve öğretmen okullarının gelişmesidir. Okulların gerek pratik gerekse kuramsal eğitim olarak bir bütünlük taşıması gerektiği ve en mükemmel yöntemlerin kullanılmasının önemi vurgulanmıştır.

Dewey’ göre, yeni öğretmen okulları kurulmalıdır. Köy okullarına öğretmen yetiştirmek için de öğretmen okulları açılmalıdır. Okullarda köylülerin ve çiftçilerin ilgi ve ihtiyaçlarına önem verilmeli, köy hayatına uygun ilk ve orta dereceli okullar kurulmalıdır. Farklı derecelerdeki okullara, öğretmen yetiştirecek okullara girişlerde şartlar konulmalıdır. Öğretmen okullarında uygulamaya önem verilmelidir.²⁹⁸

Köy okullarına özellikle Türk hayatının temeli olan çiftçilerin ihtiyaçlarına karşılık verecek okullara öğretmen yetiştirmek için çeşitli tipte öğretmen okullarına ihtiyaç vardır. Köylerde çiftçilerin ihtiyaçları ayrıca düşünülmeden vücuda getirilecek bir eğitim sistemi kuramsal ve skolâstik olur.²⁹⁹

Dewey’e göre, Türk eğitiminde yapılacak reformlar ve yeni eğitime verilecek genel yön ancak, Türk uzmanlarınca ve uzun bir planlama ile hazırlanabilir. Bunun içinde ilkin bir uzmanlar kadrosu yetiştirilmelidir.³⁰⁰

²⁹⁷ İlhan Başgöz, **a. g. e.** , s.137.

²⁹⁸ J. Dewey, **a. g. e.** , s. 19- 21.

²⁹⁹ Murat G. Gülcan, vd. , , **a. g. e.** , s.59.

³⁰⁰ İlhan Başgöz, **a. g. e.** , s.135.

Bu uzmanlarla Maarif Vekâleti'nde çeşitli kurullar meydana getirilmelidir. Türkiye'nin eğitim sistemi iki yıl daha olduğu gibi korunabilir. Bu arada Vekâlet, uzmanlarını yetiştirip uzun vadeli bir eğitim planı için yurt içinden ve yurt dışından gerekli bilgileri toplar. Bu şekilde hazırlanacak 8- 10 yıllık bir eğitim planı her türlü politik etkinin dışında Maarif Vekâleti tarafından yürütülür.

Dewey'e göre, hazırlanacak komisyonlar başlıca okul binaları, mesleki eğitim, öğretmen, müdür ve müfettiş yetiştirilmesi, eğitimle ilgili yayınlar, seyyar ve sabit kitaplıklar ve Türkiye'de ziraatın gelişmesinde eğitimin rolü gibi meseleleri incelemelidir.³⁰¹ Dewey, eğitim reformu planının her türlü politik etkinin dışında tutularak, Maarif Vekâleti tarafından yürütülmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Planın başarı ile yürümesi için uzman komisyonları kurulmalı, öncelikle okul binaları, meslek eğitimi, öğretmen, idareci ve müfettiş yetiştirilmesi, eğitim yayınları, gezici ve sabit kitaplıklar ve eğitim, tarım gibi konular üzerinde çalışılmalıydı. Bunun için uzun süreli planlar hazırlanmalıdır.

Türkiye'de öğrencilerin ve velilerin okuyabileceği kitap sandıklarının kurulması gerektiğini belirtmiştir. Kitap eksikliğinin giderilmesi için 25- 50 kitaplık seyyar kitap sandıkları kurulmalıdır. Bunlar sıra ile okullara yollanmalı ve bazı zamanlarda velilerin de yararlanmaları sağlanmalıdır. Sonra başka bir sandıkla değiştirilerek, bütün okulların çeşitli³⁰² kitaplardan yararlanmaları sağlanmalıdır.

Türk eğitiminin gelişmesi için Avrupa'ya her yıl öğrenci ve öğretmen yollanmasını önermiştir. Ayrıca İl Genel Kurul üyelerine Avrupa seyahatlerinin yaptırılmasını ve bu üyelerin seyahat sonuçlarını rapor halinde sunmalarının önemini belirtmiştir. Özellikle Danimarka halk okullarının incelenmesine çok önem vermiştir.

Dewey için Maarif Vekâleti ile Türkiye'deki okul örgütü arasındaki ilişkinin düzenlenmesi çok önemli bir meseledir.³⁰³ Konu ile ilgili görüşünü şu şekilde ifade etmiştir:

³⁰¹ John Dewey, a. g. e. ,s. 8- 10.

³⁰² John Dewey, a. g. e. ,s. 8- 10.

³⁰³ Murat G. Gülcan, vd. ,a. g. e. , s.61.

“ Bir taraftan açıktır ki genel eğitim örgütüne henüz malik olmayan, mecburi öğrenimin gelişmesini gerçekten amaç edinen, birçok sahaları henüz öğrenim yüzü görmemiş, öğretmene büyük ihtiyacı bulunan bir memlekette Maarif Vekâleti'nin gereğinden fazla bir merkeziyetçiliğe kapılması da kırtasiyeciliğe, gereksiz işlemlerle uğraşmaya varır .“

John Dewey, köy okulları için, özel köy öğretmen okulları kurulmasını istemiştir:

“Köy okullarının programları, çevrenin iş hayatı göz önünde tutularak düzenlenmelidir. Köy hayatına sıkı sıkıya bağlı olacak ilk ve orta öğretim okullarının kurulması Türkiye için en hayati meseledir. Bu okullar, yalnız öğrenciye ders vermekle yetinmemelidir. Özellikle toplumsal hayatın faal akımlarında uzak kalan bölgelerde, topluluk hayatının merkezini okul meydana getirmelidir .”³⁰⁴ Yatılı okullar açılmalı ve eğitim yaygınlaştırılmalıdır.

Dewey, raporunu Darüleytam'lardaki iş esasına dayanan eğitimin, Türk maarifi için yararlı olacağını belirterek tamamlamıştır.

2.5.2. Dr. Kühne'nin Raporu

Dr. Kühne, 1925 yılı içinde “ Meslek Okulları “ hakkında incelemelerde bulunması amacıyla ve Alman Pedagog Kerschensteinen 'in tavsiyesi ile ülkemize davet edilmiştir.

Kühne raporunda şu hususlara değinmiştir:

1. Genel öğrenim veren okulları,
2. Mesleki öğrenim ve eğitim tesisleri,
3. Sanat meslekleri eğitimi için, çırak ve uzmanlık işçilerinin yetiştirilmesine mahsus kurumların kurulması,
4. Teknisyen yetiştirmek,
5. Ticaret mesleği için eğitim,

³⁰⁴ İlhan Başgöz, a. g. e. .s. 37.

6. Ev idaresi eğitimi.

Kühne'ye göre, Türkiye'de öğretmen maaşları çok azdır. Bu yüzden öğretmenler, kendilerini gereği gibi mesleklerine veremediklerinden maaşları artırılmalıdır. Türkiye'de okul giderleri ve öğrenci için harcanan para oldukça yüksek olduğundan hükümet parasız yatılı sistemini bırakmalı, çocuk velilerine daha fazla külfet yüklenmelidir.

Kühne, Türkiye gibi bir tarım ülkesinin ticaret ve tarım alanlarında ameli iş adamlarına ihtiyacı olduğunu ve Türkiye'deki okulların ıslah ve geliştirilmesi için çok şeye ihtiyaç olduğunu belirtmiştir.

Kühne, Bakanlığa verdiği raporda şu hususlar üzerinde fikir beyan etmiştir:³⁰⁵

1. Türkiye bugün, batı Avrupa Devletleri'nin 18. ve 19. yüzyılda uyguladıkları ıslahat çeşidinden bazı ıslahlar yapıyor.

2. Mesleki eğitimde en önemli nokta, ilkokul öğretmenlerinin hayat görevlerini idrak edip öğrencileri meslek fikri ile eğitmeleridir. Bu öğretmenler, öğrencileri meslek seçimine yönlendirmelidirler.

3. Türkiye'de eğitim hayatı çok hızlı değişiyor; istikrar olmadan bir şey yapılamaz.

4. El sanatkârları yetiştirmede Türk okulları başarılı sayılabilirler, ancak teknisyen yetiştirecek pek az kurum var.

5. Bir makine İnşaatı Okulu kurulmalıdır.

6. Bir Süsleme Sanatları Okulu açılıp, İstanbul Yüksek Mühendis Mektebi ıslah edilmelidir.

7. Ticaret okullarının donatımları eksiktir, öğretmenleri özel olarak yetiştirilmelidir.

8. Ev idareciliği okulları çok genişletilmelidir.

9. Mesleki Eğitim Yöneticiliği kurulmalıdır. Türkiye'nin bu hususta hiçbir planı yoktur.

³⁰⁵ Kühne, " Türkiye'de Mesleki Terbiyenin İnkişafına Dair Rapor, MV Mecmuası, Sayı:12, Ağustos1927, s. 1 -17.

2.5.3. Buyse Raporu

1927 yılında, Teknik Öğretim üzerinde inceleme ve önerilerde bulunmak üzere Omar Buyse Türkiye'ye davet edilmiştir. Buyse, Ankara, Kütahya, Adana, Mersin, İzmit, Aydın ve İstanbul gibi sanayi bölgelerinde yaptığı incelemelerin sonunda düşündüklerini bir rapor halinde Bakanlığa bildirmiştir.³⁰⁶

Buyse raporunda:

1. Bir mesai programı teklifi ve esasatın tayini(İstanbul Raporu),
2. Teknik mektep ve terbiyeye mütedair program ve nizamname layihası(Ankara raporu),
3. Kütahya'da meslek tedrisatı,
4. Konya'da meslek tedrisatı,
5. Adana vilayetinde meslek tedrisatı,
6. Mersin'de meslek tedrisatı,
7. Uşak'ta meslek tedrisatı,
8. İzmir'de meslek tedrisatı,
9. Aydın'da meslek tedrisatı,
10. İstanbul'da meslek tedrisatı,
11. Ankara'da açılacak meslek ve ev işleri kursları,
12. Orta ziraat mektepleri,
13. Ziraat, bağcılık, meyve bahçeleri usulleri hakkında rapor,
14. Ordu'da mesleki ve umumi tedrisat.

Buyse, açılmış ve açılacak olan Teknik ve Meslek Eğitimi Okulları, memleket endüstri hayatının gelişmesine öncülük edecek öğretmen ve uzmanların yetiştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Alınacak önlemlerin başarılı olabilmesi için iş hayatı, endüstri ve ziraat çevresinde uygun bir ortamın yaratılması gerektiğini vurgulamıştır. Buyse, ziraat okulları ve ziraat eğitimi üzerinde de durmuştur. Ziraat okullarında küçük birer uygulama çiftliği olmasını, orduda sanat eğitimine yer verilmesi önermiştir.³⁰⁷

³⁰⁶ İlhan Başgöz, a. g. e. , s.139 -140.

³⁰⁷ Omer Buyse, "Teknik Öğretim Hakkında Rapor ", MV, Mec. Sayı:13,Eylül 1927.

2.5.4. Albert Malche'nin Raporu

İsviçreli uzman Profesör Albert Malche, 1932 yılında Darülfünun hakkında incelemelerde bulunmak üzere davet edilmiştir. Malche, 29 Mayıs 1932'de üç bölümden oluşan bir rapor hazırlamıştır. Malche raporunda, İstanbul Darülfünunu'nun durumunun incelenmesi ve yapılması gereken ıslah çalışmaları ile ilgili çalışmalar yapmıştır.

Malche'ye göre, öğrenciler yeterli alt yapıdan yoksun bulunmaktadır. Yeterli Türkçe yayın bulunmamaktadır ve yabancı yayınları okuyacak öğrenci sayısı çok azdır. Öğretim elemanlarının sayısı fazla, etkisinin az ve maaşının düşük olduğu belirtilmiştir. Darülfünun'a tüzel kişilik, ilmi ve idari özerklik verilmiş olmasına rağmen tam bağımsızlığının olmadığı, rektörlüğün görevlerinin ağır olduğu yetkilerinin iyice tanımlanmadığı, genel sekreterliğin yeniden düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir.

Müfrit bir şahsiyetçiliğin hâkim bulunduğu, öğretim üyesinin görüşlerini belirlerken uzmanlık alanlarının egemen olmasına meyletmelerinin zorunlu olduğu, Darülfünunlar tarafından tasarlanan kararların, düşünenlerin en iyisinin tercihi yerine genellikle anlaşma ve uyuşma niteliğinde bulunduğunu ifade etmiştir.

Görevlendirmelerde ilgililerin arkadaşlarını seçerek taraflı davrandıklarını, bu durumun gelişmeyi engellediğini, göreve son verme yetkisinin Bakanlıkta olması gerektiğini belirtmiştir. Öğretim elemanlarının sayısı fazla, etkisinin az ve maaşının düşük olduğu; bunun yanı sıra öğrencilerde devamsızlık sorununun gözlemlendiğini ifade etmiştir.

Ders programının her birinin bir bilimin ansiklopedik bir şekilde özetini oluşturduğu, hocaların batıdaki meslektaşlarının karşılaşmadığı engelleri aşmakla sorumlu olduğu, bu zorlukların henüz aşılamadığı, derslere ait kitapların bulunmadığı, kütüphanelerde kitap ve derginin az olduğu, saat 16: 00'da kütüphanelerin kapandığını belirtmiştir.

Malche raporunda, daha sonra Darülfünun'un ilerdeki mesleklere öğrencinin nasıl hazırlaması gerektiğini, aynı mahiyet ve amaçlı bazı hizmet ve kurumları birleştirme olanaklarını anlatmış ve raporda son olarak yapılması gereken yenilikleri de belirtmiştir.

2.5.5. Amerikan Heyeti'nin Raporu

1933 -1934 yıllarında Türkiye'de geniş ölçüde iktisadî bir inceleme yapan ve Walker Dr. Hines, Brehon Somervell, O. F. Gardner, Edwin Walter Kemmerer, C. R. Wright Jr. Bongt Wadsted, Goldthwaite H. Alexandre Smith, Vaso Trivanovith'den oluşan Amerikalı uzman heyeti hazırladığı raporda, Milli Eğitim ile ilgili konulara da yer vermişti.

Bu raporda, eğitim, ilerlemenin özeti, şimdiki durum, ilkokullar, orta öğretim, öğretmen okulları, yüksek öğretim, dışarıya gönderilecek öğrenciler, sanat okulları, ticaret okulları, halk eğitimi, diğer konular, konklüzyon ve tavsiyeler yer almıştır. Amerikan Heyeti'nin raporuna Kemerrer Raporu da denilmektedir. Kemerrer Kurulu'nun Raporu, eğitimi ekonomik sorunlarla birlikte ele almasından dolayı diğer raporlardan farklılık göstermektedir. Rapor, eğitimle Türkiye'nin ekonomik sorunları arasındaki ilgiye dikkat çekmektedir. Kemerrer Raporu, eğitimi memleket iktisadiyatı ile uyumlu bir hale koymak için şu dört ekonomik eğitim sisteminin son derece önemli olduğunu ve bunların üzerinde dikkatle durulması gerektiğini belirtmiştir.

Bu dört ekonomik eğitim şubesi şunlardır : ³⁰⁸

1. Ziraat
2. Fen ve mühendislik
3. Usta sanayi işçisi ve idarecileri
4. Ticaret

Kemerrer Raporu'na göre, eğitim sadece Maarif Vekâleti'nin işi değildir, çok yönlü bir iştir. Raporda Türkiye'de eğitim alanında gerçekleştirilen gelişmelere ait istatistikler değerlendirilmiştir.

Kemerrer Raporu, üç sınıflı okulların beş sınıfa çıkarılmasını önermiştir. Ayrıca, köy ilkokullarında okuyan yetenekli öğrencilerin ileri eğitim derecelerine atlayabilmesinin önemi vurgulanmıştır.

³⁰⁸ Murat G. Gülcan, vd. , a. g. e. , s.63.

2.5.6. Berly Parker'ın İlk Tahsil Hakkındaki Raporu

Dr. Beryl Parker, Maarif Vekilliği tarafından 1934 'te görevlendirilmiş ve incelemelerde bulunmuştur. Parker, ekonomi- eğitim ilişkisi üzerinde durmuş ve gelişmelerin odağı olarak ekonomiyi şart koşmuştur.

Parker'e göre, iktisadî araçlardan faydalanma oranı, eğitilmiş insan gücündeki gelişmelere bağlıdır. Okulların verimli ve üretken şekilde kullanılmasıyla topluma sosyal ve ekonomik faydalar sağlayabilecek çeşitli alanlarda yetenekli ve geniş görüşlü elemanlar yetiştirilmesi mümkün olabilecektir.³⁰⁹

Raporda, eğitime ayrılan kaynakların iyi değerlendirilmesinin, öğrencilerin okullara seçilerek alınmasıyla ilgili olduğu belirtilmiştir. Herkesin yeteneğine göre eğitim almasının önemi vurgulanmıştır.

Parker raporunda, eğitim süresi kısa tutulsa bile, ilkokulların daha geniş bir kitleye açılmasını ve mevcut eğitim kapasitesinden olabildiğince yetenekli çocukların yararlanabilmesi gerektiğini, bunun için de öğrencilerin okullara seçilerek alınmasının önemine değinmiştir.

Hazırlanan raporlar, bazı uygulamaların devreye girmesi nedeniyle yararlı olmuştur. Ancak bu uzman raporlarından hiçbirisi beklenen sonucu vermemiş, Türkiye'nin eğitim güçlüklerini çözmeye az çok yardım etmiştir. Her öğüt bir öncekini ya değiştirmiş ya da aksini ileri sürmüştür. Bu nedenle, Maarif Vekâleti'ni daha zor bir durumda bırakmıştır. Bunun sebebi, gelen eğitimcilerin Türkiye'nin meseleleri üzerinde daha önce çalışmamış olmalarıdır.³¹⁰

Bu uzmanlar, görüşlerini genelde kendi ülkelerindeki eğitim ve planlamaları ile kıyaslayarak karar vermişler, bu nedenle önerdikleri çözümler çoğu zaman Türkiye'nin sorunları ile çatışmış ve tıkanma noktasına gelinmiştir. Yabancı uzmanlar öğretmen maaşlarının yetersizliğini ve bu durumun derhal düzeltilmesinin gereğini belirtmişlerdir. Ancak bu dönemde, öğretmenlere az olan maaşlarını vermek bile güç olmuştur.

³⁰⁹ Murat G. Gülcan, vd. , , a. g. e. ,s.65.

³¹⁰ İlhan Başgöz, H. E.Wilson, a. g. e. , s.141.

Türkiye’de çağdaş eğitimi kurabilmek için birçok uzman görüşüne müracaat edilmiştir. İşte görüşüne müracaat edilen uzmanlar ve çalıştıkları yıllar şöyledir:

Türkiye’ye Davet Edilen Yabancı Uzmanlar ve İnceleme Alanları
(1924 -1938)³¹¹

Yıl	Adı	Ülkesi	Verdiği Raporun Konusu
1924	Prof. John Dewey	ABD	Daha çok genel eğitim sistemi
1925	Kühne	Almanya	Daha çok teknik eğitim
1927	Omer Buyse	Belçika	Teknik öğretim
1932	Prof. Albert Malche	İsviçre	Üniversiteler
1933-1934	Bir grup uzman	ABD	Genel eğitim sistemi
1934	Mis Parker	ABD	Daha çok genel eğitim sistemi ve İlköğretim
1933-1938	Ord. Prof. P.Schwartz	Almanya	Üniversiteler

³¹¹ Yahya Akyüz, a. g. e. ,1999,s.355.

3.1. ÖĞRETİM KURUMLARININ ÇAĞDAŞLAŞTIRILMASI

3.1.1. İlköğretim Kurumları

İlköğretimin zorunluluğu ve Devlet okullarında parasız oluşu 1924 Anayasası'nda tekrarlanmış (md.87) ve 22 Mart 1926 tarihli ve 789 sayılı Maarif Teşkilâtı'na Dair Kanunla şu hüküm getirilmiştir (md 6): "İlköğretim çağındaki çocuklar meslek mekteplerine (?) giremezler. İlköğrenim çağını geçirmiş ve hiç öğrenim görmemiş çocukları kabul eden kurumlar bunlara ilköğrenimi de vermeye mecburdur. 1926 tarihli sözü geçen kanun, ilköğretim kurumlarını şehir-kasaba ve köy "gündüz" ve "yatı" ilk mektepleri olarak göstermiş ve gündüz ilk mekteplerinin illerin özel idare gelirleriyle açılacağını belirtmiştir."³¹²

İlköğretimi yaygınlaştırabilmek için leyli (yatılı) ve İptida-i mektepler (ilkokul) açma yoluna gidilmiştir. Maarif Vekâleti, birçok yerde leyli iptidai mektepler açmıştır.³¹³

"Ergani, Artvin, Urfa, Hopa, Afyonkarahisar, Bilecik, Kandıra, Kütahya, Siverek, Manisa, Bitlis, Ayaş, Ardahan, Aydın, Gaziantep, Sivrihisar, Kars, Besni, Van, Bayburt." O dönemde leyli mekteplerin açıldığı merkezlerdir.

Heyet-i İlmiye toplantısında alınan kararlar, ilköğretimin 6 yıldan beş yıla indirilmesi 1924 -1925 öğretim yılında itibaren uygulamaya konulmuştur. Vekâlet, mecburi öğretim süresindeki bu indirim süresini kapatmak amacıyla Hayat Mektepleri açmayı planlamış ve hazırlıklara başlamıştır. Bu mekteplerde öğretim süresinin beş yıl ve öğretim dilinin de Fransızca olması kararlaştırılmıştır. Mesleki eleman yetiştirmeye yönelik olan Hayat Mektepleri'nde, elektrikçi, şoför, makinist, otelci vb. yetiştirilmesi planlanıyordu. Bu okullar Mart 1924'ten sonra kız ve erkek okulları olarak açılmaya başlanmıştır.

³¹² Yahya Akyüz, a. g. e. , s.300.

³¹³ TBMMZC, Dev. : II. İçt. : II, C. 9, Ankara, 1975, s. 35.

Özellikle Mustafa Necati döneminde, ilköğretim konusunda önemli gelişmeler görülmüştür. 22 Mart 1926 tarihli maarif Teşkilâtı'na Dair Kanun'la ilk mektepler şu şekilde belirtilmiştir:³¹⁴

1. Şehir ve kasaba gündüz,
2. Şehir ve kasaba yatılı
3. Köy gündüz,
4. Köy yatılı mektepleri.

Bu kanuna göre, gündüz ilkokulları illerin özel idare bütçeleri ile açılmakta; yatılı ilkokullar ise, kimsesiz çocuklara ait olmak üzere “Maarif Vekâleti” tarafından açılmaktadır. Bu tür okullar Maarif Vekâleti'nden izin alınarak ve uygun koşulları taşıma şartıyla Belediyeler tarafından da açılabilecekti.

İlkokullara ait öğretim programı 1926'da yayınlanmış ve bu programda, ilkokulların amaçları şöyle belirlenmiştir:³¹⁵

“İlk mektebin başlıca maksadı, genç nesli muhitine faal bir halde intibak ettirmek suretiyle iyi vatandaşlar yetiştirmektir.”

1926 İlkokul programında, John Dewey'in üzerinde durduğu “Hayat Bilgisi, Toplu Tedris ve İş Okulu” kavramlarına yer verilmiştir. Yeni programda bu husus şöyle açıklanmıştır:³¹⁶

“ Yeni programda özellikle ilkokulun ilk üç sınıfındaki dersler hayat ve toplum ekseninde “toplular” olarak okutulacaktır. Bunun için eski programlardaki “tabiat tetkiki, musahabat”, tarih ve coğrafya gibi dersler, tabiat bilgisi adı altında toplanmıştır. Eski programlarda iş esasına, öğrenimin kişisel çalışma ve yeteneğine özen gösterilmemiştir. Yeni programlarda öğrenci özellikle resim ve el işi gibi derslerde, ilgisi uyandırılarak olabildiğince kendi işleyerek öğrenecektir.”

³¹⁴ Maarif Vekilliği, **Maarifle İlgili Kanunlar**, İstanbul, 1940, s. 19.

³¹⁵ Maarif Vekâleti, **İlk Mekteplerin Müfredat Programı**, İstanbul, 1926, s. 4- 17.

³¹⁶ Maarif Vekâleti, **İlk Mekteplerin Müfredat Programı**, İstanbul, 1927, Mukaddeme, s. 1- 4.

Yeni program önce birkaç okulda uygulamaya konulmuş, 1927'den sonra da tüm ilkokullarda uygulamaya konuşmuştur.

Köy Yatı Mektepleri, okulu olmayan köylülerin çocuklarına aittir. Bu okulların gerek genel, gerekse özel bütçelerle açılabilmesi ve idare olunabilmesi de kanun hükmüyle belirlenmiştir.³¹⁷

789 sayılı Maarif Teşkilâtı Kanunu'nun altıncı maddesine göre;³¹⁸

“İlk tedrisat mektepleri Maarif Vekâleti'nin müsaadesiyle açılır. Bunların programlarıyla tedris tarzlarının tayini ve mürakabesi Maarif Vekâleti'ne aittir. İlk tahsil çağındaki çocuklar meslek mekteplerine giremezler. İlk tahsil çağını geçirmiş ve hiç tahsil görmemiş çocukları kabul eden müesseseler bunlara ilk tahsilini de vermeye mecburdur.”

Maarif Vekili Mustafa Necati, 1926 yılındaki ilköğretimin durumunu şöyle açıklamaktadır:³¹⁹

“ İlk tedrisatta bütün vilâyetlerde mevcut olan 4770 ilk mektep, 32 İlk Yatı Mektebi, 25 Leyli Muallim Mektebi ve bunların tatbikat sınıfları mevcuttur. Bunlardan 4770 ilk mektep, vilâyetler idare-i hususiyelerine, muallim mektepleri ile tatbikat sınıfları ve ilk yatı mektepleri de muvazene-i umumiyyeye merbuturlar. 4770 ilk mektep ile yatı mektebinde, 302 500 talebe ve bu mekteplerin mecmuûnda 9062 muallim mevcuttur. ... Köy yatı mekteplerinin bazılarında talebenin büyük kısmı köylü değildir. 32 yatı mektebinin ancak 2600 talebesi vardır. Binaları fazla talebe almaya değil, bugünkü mevcutları bile barındırmaya müsait değildir. ... Görülüyor ki: İlk Tedrisat Dairemiz de pek mühim ve pek dağınık işleri deruhte etmiş bulunmaktadır. Kabilî tasavvurumuzdur ki bir müdür, iki- üç mümeyyiz ve beş-on kâtip ile bu iş altından kalkabilinsin ve memleketin ilk tahsiline emin bir istikamet versin.”

³¹⁷ Maarif Vekâleti, **Maarif İlgili Kanunlar**, İstanbul, 1940, s. 19.

³¹⁸ a. g. e. , s. 19.

Mustafa Necati'nin Maarif Vekilliği yaptığı dönemde hem okul hem de öğrenci bakımında önemli artışlar gözlenmiştir. 1923 -1924 öğretim yılında ülkede bulunan ilkokul sayısı 4894, bu okullarda okuyan öğrenci sayısı 341.941 iken, 1928 - 1929 öğretim yılında ise, ilkokul sayısı 6599'a öğrenci sayısı ise, 477.569'a yükselmiştir.³²⁰

Hazırlanan raporlar, bazı uygulamaların devreye girmesi nedeniyle yararlı olmuştur. Ancak bu uzman raporlarından hiçbirisi beklenen sonucu vermemiş, Türkiye'nin eğitim güçlüklerini çözmeye az çok yardım etmiştir. Her öğüt bir öncekini ya değiştirmiş ya da aksini ileri sürmüştür. Bu nedenle, Maarif Vekâleti'ni daha zor bir durumda bırakmıştır. Bunun sebebi, gelen eğitimcilerin Türkiye'nin meseleleri üzerinde daha önce çalışmamış olmalarıdır.³²¹

Bu uzmanlar, görüşlerini genelde kendi ülkelerindeki eğitim ve planlamaları ile kıyaslayarak karar vermişler, bu nedenle önerdikleri çözümler çoğu zaman Türkiye'nin sorunları ile çatışmış ve tıkanma noktasına gelinmiştir. Yabancı uzmanlar öğretmen maaşlarının yetersizliğini ve bu durumun derhal düzeltilmesinin gereğini belirtmişler, ancak bütçede öğretmenlere zamanında az olan maaşlarını bile vermek güç olmaktadır.

Bilgiyi ve yeni kültürü en geniş halk kütleleri içine kayıtsız ve şartsız götürürken aynı zamanda bu bilginin ve kültürün, bir süs gibi değil, hayata ve tabiata intibak için en tesirli bir alet halinde olmasını temin etmek mecburiyeti duyulmuştur.

Bu bakımdan İlköğretim davasında, Cumhuriyetin el koyduğu ve haline çalıştığı mühim meseleleri şu esaslarda toplamak mümkündür:

1. İlköğretimin süratle yayılmasını temin için şehirlerde, kasabalarda bilhassa köylerde yeni okullar açmak;

³²⁰ Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Maarif İstatistikleri*, 1923 -1932, İstanbul, 1933, s. 7.

³²¹ İlhan Başgöz, H. E. Wilson, *a. g. e.*, s.141.

2. Bu okullarda öğretmenlik yapacak ve bunları teftiş edecek yeni elemanlar yetiştirmek,

3. Yeni rejimin umdelerine uygun terbiye ve tdris planları hazırlamak,

4. Köylerde öğretimin köylülerimize hazmettirilmesini temin etmek ve köyün ihtiyacı olan teknik istihlal vasıtalarını randımanlı bir şekilde kullanmak melesini onlara kazandırmak,

5. Umumiyetle bilimsizliğı gidermek için tahsil çağı dışında bulunanlara mahsus ulus okulları açmak.³²²

Saltanattan Cumhuriyete geçişte, kadınların ve kızların % 98'i ümmi olmak üzere 12 milyon nüfusun ancak 1 milyonu "okur-yazarım" diyebiliyor; 355 bin çocuk ve genç de imkânları, şartları birbirinden çok farklı ama ortak adları "mektep" olan eğitim kurumlarına devam edebiliyordu.³²³

Maarif Vekili Mustafa Necati, 9 Şubat 1926 günü, gazetecilere açıklamalarda bulunarak eğitimle ilgili ilginç rakamlar vermiştir. Tüm ülkede 4770 ilkokul, 32 yatı okulu, 25 yatılı öğretmen okulu vardı. (toplam 4827 ilkokul). Bunlarda 9062 öğretmen görevli olup, 302.500 öğrenci okuyordu. Öğretmenlerin 3960'ı öğretmen okulu çıkışlı, 5102'si yeterlik belgeliydi. 25 öğretmen okulunda 4200 öğretmen adayı okumaktaydı. Bunların her biri (yatılı) devlete yılda 255 liraya mal olmaktadır. Orta öğretime bağlı 17 erkek, 4 kız lisesi, 29 İmam-Hatip Okulu açıktı. Liselerin 2 erkek, 2 kız lisesi dışında, hepsi yatılıydı. Lise ve ortaokullarda 9238 erkek, 2126 kız, İmam-Hatip okullarında da 1075 erkek öğrenci okumaktaydı. Yüksek öğretim kurumları, Darülfünun, Eczacı, Dişçi, Mülkiye, Yüksek Öğretmen okullarıydı.

³²² Osman Ergin, a. g. e. ,C.5,s.2050.

³²³ Necdet Sakaoğlu, a. g. e. ,s.16.

1927’de okul, öğretmen ve öğrenci sayısı şöyleydi:³²⁴

Okul sayısı	öğrenci sayısı	öğretmen sayısı
6.043	461.985	15.194

Maarif Vekili Mustafa Necati, 22 Nisan 1928’de Meclis’teki bütçe görüşmeleri sırasında ilkokul sayısının 6060’a, öğrenci mevcudunun 423.263’e yükseldiğini, yeni bir vergi sistemiyle yurdun her yanında yeni okul binalarının yapıldığını, iki yıl zarfında 1233 okulun daha hizmete girdiğini açıklamıştır.

Maarif Vekâleti, İlköğretimin sorunlarını çözmek için sürekli çözüm yolları aramıştır. Heyet-i İlmîyelerle sorunları ve çözüm yollarını tespit etmeye çalışırken zaman zaman da yabancı uzman görüşlerine yer verilmiştir.

3.1.2. Ortaöğretim Kurumları

Cumhuriyet döneminden önce rüştiye, idadi ve sultani gibi değişik adlardaki okullarda yapılan ortaöğretim, bu dönemde üçer yıllık ortaokul ve lise olarak iki devreye ayrılmış bulunuyordu. Ortaokulların liseye, liselerin de yüksek okullara öğrenci hazırlayan kurumlar olarak ele alındığı bu dönemde ortaöğretim, mesleki bilgilerinde verilmesi gereken yerler olarak görülmüştü. Bu doğrultuda hazırlanan yeni programlarda Cumhuriyet ideolojisinin yanı sıra bazı mesleki bilgilere de yer verilmiştir.³²⁵

Bu dönemde ayrıca Türkçe ve Edebiyat derslerine de ağırlık verilmiş ve liselere de Sosyoloji dersi konulmuştur. Orta öğretim, Türkiye’nin eğitim sisteminde en zayıf kalan alan olmuştur.

³²⁴ Y. Kemal Kaya, **Cumhuriyet Dönemi’nde Eğitim**” Bugün Milli Eğitimin Durumu”, İstanbul,1983, s.70.

³²⁵ Hasan Ali Yücel, **a. g. e.** ,s.192.

1923'te Sultani Mektepleri Yönetmeliği, yeni yönetim ortaöğretim kurumları üzerinde devlet kontrolünün kurulmasını sağlamıştır. Bu yönetmelik ile ceza ve ödül sistemi değiştirilmiştir. Ayrıca hususi dairelerin elindeki Kız ve Erkek Öğretmen Okulları ile 30 idadının genel bütçeye alınması sağlanmıştır.

Birinci Heyet-i İlmiye'de lise öğretimi 4+4+3=11 olarak kabul edilmişti. İkinci Heyet-i İlmiye'de ise, ilköğretim beş yıla indirilmiş, lise öğretimi 3+3 olarak düşünülmüştür.

II. Meşrutiyet'ten İdadi, Sultani gibi değişik adlarla devralınan orta öğretim kurumları daha 1924 yılında ortaokul ve lise adı altında altı yıllık bir öğretim devresi olarak birleştirilmiştir.³²⁶

Cumhuriyetin ilk yıllarında, lise birinci devre denilen ortaokullar müfredat programlarına "İkinci Heyet-i İlmiye"nin çalışmaları sonucunda, 1924 yıllarında kavuşabilmiştir. 1924 programı üç sene uygulandıktan sonra, öğretmen ve ilgili müfettişlerin raporlarına dayanılarak tarih, coğrafya ve riyaziyat programlarında değişiklik yapılmıştır.³²⁷

1927'de liselerde karma eğitim uygulamasına geçilmiştir. Ayrıca, 1927'de 1930'da geçerli olacak bir Lise ve Orta Mektepler Talimatnamesi hazırlanmıştır. Maarif Vekâleti, mevcut okulları iyileştirmeye çalışırken imkânlar ölçüsünde yeni okul binalarının sayısını artırma yönünde de ciddi çalışmalar yapmıştır.

1923 – 1938 Arası İlk ve Ortaöğretimdeki Sayısal Gelişmeler³²⁸

Okul Sayısı

Yıllar	İlkokul	Ortaokul	Lise
1923 -24	4.894	72	23
1937 -38	6.700		140

³²⁶ İlhan Başgöz, **a. g. e.** , s.155.

³²⁷ Hasan Cicioğlu, **a. g. e.** , s. 171.

³²⁸ **Maarif İstatistikleri, 1937 -1938**, No: 145, s.II.

Öğrenci Sayısı

Yıllar	İlkokul	Ortaokul	Lise
1923 -24	341.541	5.905	1.241
1937 -38	764.691	74.107	21.000

Öğretmenlerin Sayısı

Yıllar	İlkokul	Ortaokul	Lise
1923 -24	10.238	796	513
1937 -38	15.775	2.840	1.164

Buna koşut olarak 1923 -24'te orta ve lise düzeyli okullarda toplam 9674 öğrenci varken, 1937 -38'de bu sayı tam on misli artarak 91.702'ye ulaşmış bulunmaktaydı. .Liselerde ise artış oranı daha da yüksek olup 1923'te 910 erkek 331 kız (toplam1241) öğrenci okumakta iken, 1938'de bu sayılar 14.305 erkek, 3972 kız olmak üzere 18.277'ye (15 katı) ulaşmıştı. (Öğretmen okullarına devam edenler hariç) Ortaokullardan 1925'te 178 erkek,12 kız (toplam 190) mezuna karşılık, 1937'de 7497 erkek, 2422 kız (toplam 9919) mezunsa 42 misli bir artış var demektir.³²⁹

Cumhuriyet'in ilk 13 yılında, ortaokullardan 50.542, liselerden 10.711, gencin mezun olması o günler için önemli bir gelişmedir. Derslik sayısında da önemli gelişmeler kaydedilmiştir. 1931'de ortaokul derslik sayısı 651 iken, 1937'de ancak iki katına, 1394'e çıkabilmiş, lise derslikleri de 126'dan 355'e ulaşabilmiştir. Orta öğretime katılan kızların sayısında da önemli artışlar görülmüştür. 1923-24'te ortaokula giden 1182 kıza karşılık, 1937-38'de 18.450; liseli 311 kıza karşılık 3992 öğrenci bulunmaktadır. Bu ortaokulda 15 kat, lisede ise 12 kat artış olduğunu göstermektedir.

Eğitimin kalitesini artırabilmek amacıyla, ortaokul, lise ve öğretmen okulları programlarında 1923, 1926, 1927, 1931, 1934 ve 1937 yıllarında değişiklikler yapılmıştır.

³²⁹ Necdet Sakaoğlu, a. g. e. ,s.208.

3.1.3. Mesleki Öğretim Kurumları

Cumhuriyet dönemi eğitim sisteminde önem verilen diğer bir alan da mesleki ve teknik eğitim olmuştur. 26 Aralık 1925 ve 8 Ocak 1926 tarihlerinde Ankara’da toplanan Üçüncü Heyet-i İlmiye’de “Meslek Okulları”nın belirli merkezlerde toplanması ve takviye edilmesi gereği vurgulanmıştır. Bu nedenle, okul ile çevre ilişkilerine önem verilmiş, bölgelerin eğitim ihtiyacı üzerinde dikkatle durulmuştur.

Türkiye’ye 1925’te gelen Kühne ile 1927’de gelen Buysel, meslekî ve teknik eğitime ağırlık verilmesi yönünde raporlar hazırlanmıştır. Bu çalışmalar, 1927 yılında örgütsel bir biçime dönüştürülmüştür. Mesleki ve teknik eğitim 1927 yılına kadar sistemli bir yapıdan yoksun bulunuyordu. Sadece kız sanat okullarının yönetimi, Ortaöğretim Genel Müdürlüğü’ne bağlı bulunmaktaydı.

Mesleki ve Teknik Öğretimin Cumhuriyetin ilk yıllarındaki durumu şöyledir:³³⁰

Yıllar	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
1923 -24	64	6.547	583
1937 -38	78	11.134	967

Mustafa Kemal, sanat okulları hakkında şunları söylemiştir:³³¹

“...Erkek ve kız çocuklarımızın, aynı suretle bütün tahsil derecelerindeki talim ve terbiyenin ameli olması mühimdir. Memleket evlâdı, her tahsil derecesinde iktisadi hayatta amil, müessir ve muvaffak olacak surette teşhiz olunmalıdır...”

³³⁰ Maarif İstatistikleri, 1937 -1938, No: 145, s.II.

³³¹ Hasan Cicioğlu, a. g. e. , s.241.

Bu dönemde meslek liselerini çeşitlendirmek için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur.1924'te 3 Mart Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile 29 ilde İmam- Hatip Okulu, 1925'te ise “Hemşirelik Okulu ve Maliye Okulu açılmıştır. 1927- 1928 öğretim yılında mesleki ve teknik eğitim okulu (kız- erkek dâhil) 16'dır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, eğitim ve öğretim alanının merkezi okuma-yazma seferberliği olduğundan mesleki eğitime yeterince ağırlık verilememiştir. Mesleki ve teknik eğitim 1927'ye kadar sistemli bir yapıya kavuşturulamamıştır. 1927'de kabul edilen 1052 sayılı yasa ile meslek okulu programları Maarif Vekâleti tarafından düzenlenmeye başlanmıştır.

Bu okullar, ancak il bütçelerine bağlı olarak çeşitli seviye ve dallarda temsil edilmekteydi. Bu okullardan sadece, kız sanat okullarının yönetimi, Ortaöğretim Genel Müdürlüğü'ne bağlıydı.

1927 yılında il ve belediye yönetimlerinde bulunan bu mesleki ve teknik okullar, 1052 sayılı ve 29.5.1927 tarihli kanunla, masrafları yine il özel bütçelerince karşılanmak üzere, Maarif Vekâleti'ne bağlanmıştır. 1927 yılında Kız Sanat Okullarına “Kız Enstitüsü” adı verilmiş, 1927- 1928 öğretim yılından itibaren “Akşam Kız Sanat Okulları” açılmaya başlanmıştır.³³²

1926 yılında 6 adet ticaret lisesi bulunmaktaydı. İl İdaresi tarafından vilâyetçe yönetilen bu okulun öğretim süresi, 1925- 1926 öğretim döneminde 6 yıla çıkarılmıştır. 1927 yılına kadar mesleki ve teknik öğretimde, 9 Erkek Sanat Okulu, 2 Kız Sanat Okulu ve 5 Ticaret Okulu olmak üzere 16 orta dereceli okul bulunmaktaydı.1927'de ise, bu okullar Maarif Vekâleti'ne bağlanarak Orta Ticaret Mektebi adı altında 4 yıl süreli olarak yeniden düzenlenmiştir.

1927'de Maarif Vekâleti'ne bağlanan sanat okullarında, bir bütünlük sağlamak amacı ile bu okulların öğretim süreleri beş yıla çıkarılmış ve Ticaret Bakanlığı'na bağlı olan orta dereceli ticaret okullarının yönetimi de, 1927 yılına ait bütçe kanunu ile Maarif Vekâleti'ne bağlanarak süreleri üç yıldan dört yıla çıkarılmıştır.

³³² Hasan Cicioğlu, a. g. e. , s.251.

Bu okullarda çalışan öğretim elemanlarını yetiştirmek üzere, 1927 yılından itibaren yabancı ülkelerden öğretmenler getirilmiş, ayrıca çeşitli yabancı ülkelere bu okullara öğretmen yetiştirmek üzere öğretmen ve öğrenci gönderilmiştir.³³³

3.1.4.Yükseköğretim Kurumları

Genel yüksek öğretim kurumları ilkin iki gruba ayrılır:³³⁴

- 1) Üniversiteler
- 2) Yüksek Okullar

Batılı anlamda modern bir toplum meydana getirecek kadroları yetiştirmek ve özellikle bilimsel zihniyeti yerleştirmek için yüksek öğretimde düzenlemelere gidilmiştir. Bu amaçla, Tanzimat döneminde açıldığını gördüğümüz Darülfünun'da reform yapılmasına karar verilmiştir.³³⁵

Mustafa Kemal, bu konu hakkındaki görüşünü şöyle belirtmiştir:³³⁶

“ Üniversite tesisine verdiğimiz ehemmiyeti beyan etmek isterim. Yarım tedbirlerin kısır olduğuna şüphe yoktur. Bütün işlerimizde olduğu gibi maarifte ve kurulan üniversitede de radikal tedbirlerle yürümek kati kararımızdır.”

Cumhuriyet kurulduktan kısa bir süre sonra Darülfünun-u Osmanî adını taşıyan üniversite, 1924 yılında “İstanbul Darülfünun'u adını almıştır. Darülfünun, 1923 senesinde, şimdiki İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu eski Harbiye

³³³ Hasan Cicioğlu, a. g. e. , s.252.

³³⁴ Maarif İstatistikleri, 1937 -1938, No:145, s.II; Nevzad Ayas, a. g. e. ,s.235.

³³⁵ Aytan Sezer, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ,”Eğitim Alanındaki Gelişmeler” a.g. e. , s.319.

³³⁶ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C:I, a. g. e. , s.360.

Nezareti'ne taşınmıştır. 31 Ekim 1924 tarihinde Prof. İsmail Hakkı Baltacıoğlu üniversite rektörlüğüne tayin edilmiştir.³³⁷

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulüyle medreseler kapatılınca, 7 Mayıs 1924'te Darülfünun İlahiyat Fakültesi açılmıştır. 1924'te çıkarılan bir talimatname ile de Darülfünun'un "ilmi muhtariyeti haiz" bir kurum olduğu belirtilmiştir.³³⁸

Cumhuriyet yıllarının başlarında, Darülfünun'a ayrılan bütçe yeterli olmadığından pek bir şey yapılamamıştır. Ancak 1924'ten sonra bütçe artırılmaya başlanmıştır.

Maarif Vekili Hamdullah Suphi, Darülfünun'u ziyaretinde(Haziran 1925) kurumdan beklediklerini şöyle belirtmiştir:³³⁹

"Darülfünunumuz, bazen gizli bazen aşikâr, memleketin üzerinde hala mevcut olan batıl inanç ve yoldan sapma kuvvetlerine karşı inkılâp fikirlerinin bir mücadele cihazıdır. Kanunlarla yıkılan müesseseler hakikatte yıkılmamıştır. Kanunlarla kurulan müesseseler gerçekte tesis edilmemiştir. Müesseseler kalplerin içinde ne vakit yıkılırsa o zaman tamamen yıkılmıştır, kalplerde ne vakit dayanak bulursa o zaman kurulmuştur... Cumhuriyeti kuranlar Cumhuriyetçi yetiştirmeyi sizden bekliyor."

Mustafa Kemal, 1925'te Ankara Hukuk Fakültesi'nin açılışında şöyle konuşmuştur:³⁴⁰

" ... Cumhuriyetin merkezi idaresinde bir Hukuk mektebi açmak vesilesi bugünkü içtimamızı ihzar etmiş bulunuyor. Bugün şahit olduğumuz hadise, yüksek memur ve mütehassıs âlimler yetiştirmek teşebbüsünden daha büyük bir ehemmiyeti haizdir..."

³³⁷ Durmuş Yalçın vd. , **a. g. e.** , s. 158.

³³⁸ "İstanbul Darülfünun'un Talimatnamesi", **Maarif Düsturu**, s.188- 197.

³³⁹ Durmuş Yalçın vd. , **a. g. e.** , s. 158.

³⁴⁰ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, **a. g. e.** , C.II, S.251- 252.

Talebe Efendiler!

Yeni Türk hayatı içtimaiyesinin banisi ve müeyyini olmak iddiasıyla tahsile başlayan sizler, Cumhuriyet devrinin hakiki ulemayı hukuku olacaksınız... Sizi yetiştirecek olan profesörlere terettüp eden vazifeyi hakkıyla ifa edeceklerine eminim.”

Mustafa Kemal, bu sözleri ile çağdaş bir üniversiteden beklentilerini dile getirmiştir.

Diğer önemli bir sorun da Darülfünun’un özerkliğinin kaldırılması ve Maarif

Vekâleti’ne bağlanması hususunda yaşanmıştır. Ancak Darülfünun’un özerkliği kaldırılmamıştır.

Maarif Vekili Mustafa Necati, “Darülfünun’un doğrudan doğruya Maarif Vekâleti’nin emri altında bir kuruluş olmadığını, Darülfünun’un Maarif Vekâleti’ne bağlı olması durumunda gelişemeyeceğini söylemiştir.³⁴¹

Mustafa Necati, 5 Haziran 1926’da Darülfünun’da yaptığı bir konuşmada şunları söylemiştir:³⁴²

“Cumhuriyet Hükümeti, Darülfünun’un noksanlarını gidermek için bütçenin müsaadesi ölçüsünde görevini yapacaktır.”

1926’da Darülfünun’da bazı değişiklikler yapılması planlanmış ve bu çerçevede Fen Fakültesi’ne elektrik ve riyaziyyat şubelerinin eklenmesi düşünülmüş, Tıp Fakültesi’nin dişçi ve eczacı şubelerinin programlarına bazı ekler yapmak, Mekteb-i Mülkiyyeyi, Umum-u Siyasiye Mektebi haline getirmek planlanmış, ders programlarını geliştirmek amacıyla batıdaki programlar incelenmiş ve ayrıca yabancı profesörler getirmek amacıyla da bütçeye ödenek konmuştur. Ancak Darülfünun’daki sorunlar çözüme kavuşturulamamıştır ve bu nedenle yeni üniversitelerin kurulması yönünde çalışmalara başlanmıştır.

Sanayi Nefise Mektebi Âlisi’nde 1927’de bir statü değişikliği yapılarak Güzel Sanatlar Akademisi adını almıştır. Bu suretle, yüksekokullar arasında ayrı bir kategori meydana gelmiştir.

³⁴¹ **Cumhurbaşkanları , ... , C. I**, s. 370.(23 Mayıs 1926)

³⁴² **MV. Mec.** , Sayı: 8, Temmuz 1926, s. 183.

1927’de yüksek öğretimdeki okul, öğrenci ve öğretim kadrosu şöyleydi:³⁴³

Fakülte ve yüksekokul sayısı	öğrenci sayısı	öğretim kadrosu
18	3.918	451

Darülfünun ile ilgili sorunları çözmek pek de mümkün olmamıştır. Yeni kurulan Türkiye Devleti, çağdaş düzende yeni üniversiteler kurmayı hedeflemiştir.

4.1. ÖĞRETİM KADEMELERİNİN SORUNLARI VE GELİŞMELER

4.1.1. Öğretmenlerin Maaş Sorunu

Öğretmenlerin maaş sorunları eğitim devrimleri süresince devam etmiştir. Maarif Vekâleti, bu soruna çözüm bulmak için epey uğraş vermiştir. Ancak çözümler pek kalıcı olmamış mali güçlükler nedeniyle sürekli sıkıntı duyulan bir konu olmuştur.

8 Nisan 1923’te kabul edilen bir yasa ile erkek ve kız öğretmen okullarıyla bütün ortaöğretim kurumlarının maaşları ve harcamaları 1923 Eylülünden itibaren Maarif Vekâleti bütçesinden ödenmeye başlanmıştır.³⁴⁴

Öğretmenlik mesleğindeki en büyük ilerleme, Mustafa Necati’nin Maarif Vekilliği sırasında görülmüştür. Mustafa Necati, cephelerde savaşan öğretmenlerin kimisinin savaş meydanlarında kaldığını, kimisinin de dönerek okullarında mesleklerine devam ettiğini, böyle fedakâr bir grup olan öğretmenlerin ilk fırsatta düşünülerek refahlarının sağlanacağını belirtmiştir.³⁴⁵

³⁴³ Y. Kemal Kaya, **a. g. m.**, s.70.

³⁴⁴ N. Ayas, **a. g. e.** , s. 404.

³⁴⁵ **MV. Mec.** , Temmuz 1926, Sayı: 8, s. 190.

4.1.2. Öğretmenlerin Yetiştirilmesi

4.1.2.1. Köy Öğretmeni Yetiştirme Çabaları

Köyde çalışacak, köye uygun öğretmen yetiştirme fikri 1876'lara kadar uzanmaktadır. Konu zaman zaman Osmanlı Mebusan Meclisi gündemine de taşınmıştır.

Cumhuriyet döneminde de konu yine gündemde kalmış ve köye uygun öğretmen yetiştirmek amacıyla projeler geliştirilmiştir. Köyde çalışacak öğretmenlerin köy yaşantısını bilmeleri gerektiği düşünülmüş ve bu yönde projeler üzerinde çalışmalar yapılmıştır.

Maarif Vekili Şükrü Saraçoğlu hakkındaki görüşünü şu sözlerle ifade etmiştir:³⁴⁶

“İlk tedrisat meselesini bir an evvel halledebilmek için başka tipte bir mektep, yani köy mektebi namıyla az zaman isteyen ve çok az para ile meydana getirilmesi mümkün olan bir tip mektep açmak mecburiyetindeyiz.”

İlkokul çıkışlı köy çocuklarının alınacağı bu üç yıllık “Köy Muallim Mektepleri”nde, köy hayatına yakın bir biçimde yaşanmalıydı. Ali Haydar Bey'in program taslağını bile verdiği bu okullar, 1 -20 Mayıs 1925'te Konya'da toplanan Maarif Müfettişleri Kongresi'nin gündeminde de yer aldı.³⁴⁷

1926 yılında çıkan Maarif Teşkilâtı Kanunu'nda, ilk öğretmen okullarının yanı sıra bir de “Köy Muallim Mektepleri” kabul edilmişti. 1927 -1928 öğretim yılında da Kayseri-Zencidere'de bir Köy Muallim Mektebi kuruluyor, Denizli Erkek Öğretmen Okulu da bu amaç için düzenleniyordu. Diğer öğretmen okulları beş yıllık iken bu okullar üç yıllıktı. Buradan mezun olanlara köyde, okulun yanında bir ev ve bahçelik verilecekti.³⁴⁸

³⁴⁶ **Cumhurbaşkanları , ... , C. I**, s. 291.

³⁴⁷ MV Mec. , “Müfettişler Kongresi'nde ilk tedrisat (Komisyon Raporu), 4 (1925), s. 29 -36.

³⁴⁸“Köy Muallim Mektebi Talimatnamesi”, **MV Mec.** ,Sayı: 10, Şubat 1927, s. 104 -105; H. A. Koçer, **Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Problemi**, Ankara, 1967, s.91 -92.

4.1.2.2. İlkokul ve Orta Dereceli Okullara Öğretmen Yetiştirilmesi

1923- 1930 yılları arasında öğretmen yetiştirme, öğretmenlerin mesleki bilgilerini arttırma, öğretmen ve öğretmen okulu sayısında önemli gelişmeler sağlanmıştır. 1923- 1924 öğretmen okullarının sayısı 20 iken, 1928- 1929 öğretim yılında bu sayı 25'e çıkmıştır.³⁴⁹

Bu dönemde, hem mevcut okulların durumları iyileştirilmeye çalışılmış hem de yeni okullar açılmasına özen gösterilmiştir. Öğretmen okullarını çoğaltmak amacıyla 1926'da kabul edilen bir kanunla her il bütçesinden ayrılan bir ödeneklerle öğretmen okulları yaptırılmıştır. Böylece, öğretmen okullarının sayısı arttırılmaya çalışılmıştır. Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü ve Balıkesir Necati Bey Eğitim Enstitüsü bu ödeneklerle yaptırılmıştır.

1925'te Musiki Muallim Mektebi açılmış; 1926- 1927 öğretim yılında ise, ortaokullara Türkçe öğretmeni yetiştirmek amacıyla Konya'da iki yıl süreli bir orta öğretmen okulu açılmıştır. Bu okul, 1927- 1928 öğretim yılında Ankara'ya nakledilmiş ve bünyesine bir pedagoji şubesi eklenmiştir. 1928- 1929 öğretim yılında Matematik, Fiziki ve Tabii İlimler, Tarih- Coğrafya şubeleri açılmıştır. 1929- 1930 öğretim yılında bu okula Gazi Orta Muallimi ve Terbiye Enstitüsü adı verilmiştir.

1923- 1930 yılları arasında öğretmen yetiştirme, öğretmenlerin mesleki bilgilerini arttırmak konusunda, öğretmen ve öğretmen okulu sayısında önemli gelişmeler sağlanmıştır. 1923- 1924 öğretmen okullarının sayısı 20 iken, 1928- 1929 öğretim yılında bu sayı 25'e çıkmıştır. Bu okullarda okuyan öğrenci sayısı da 2528 iken, 1928- 1929 öğretim yılında 5749'a yükselmiştir.³⁵⁰

³⁴⁹ Maarif İstatistikleri, 1923- 1932, s. 2- 3.

³⁵⁰ Maarif İstatistikleri, 1923- 1932, s. 2- 3.

1926 yılında Maarif Vekili Mustafa Necati'nin konuyla ilgili olarak yaptığı açıklama şöyledir:³⁵¹

“4770 ilk mektep ve ile 32 ilk yatı mektebinde, 302 500 talebe ve bu mekteplerin mecmuunda 9062 muallim mevcuttur. Bu muallimlerden 3960 muallim mektebi mezunu olup, diğer 5120 ehliyetnameli muallimlerdir. Elimizde mevcut 25 muallim mektebi vardır. Bu mekteplerin talebe mevcudu 4200'dür. Bunlar birkaç sene zarfında muallim olarak yetişeceklerdir. Muallim mekteplerinin içinde 300'e tecavüz eden yalnız iki, 200'ü tecavüz eden üç mektep vardır. Diğerlerinin talebe adedi muhtelif ve azdır...”

Bu dönemde öğretmenlik mesleğinin cazip bir duruma getirilme amacıyla önemli çalışmalar yapılmış ve yapılan düzenlemelerle öğretmenlerin refah seviyeleri yükseltilmeye çalışılmıştır.

4.1.2.3. Öğretmen Örgütleri

Milli Mücadele Dönemi'nde öğretmen örgütlerinin birlik ve beraberliğin sağlanmasında ve halkın aydınlatılmasında önemli rolü olmuştur. Vasıf Bey ve Mustafa Necati, Milli Mücadele Dönemi'nde bu örgütlerin başkanlığından daha sonra Maarif Vekilliği'ne kadar yükselmiş, Türk Milli Eğitimi'nin teşkilatlanmasında katkıda bulunmuşlardır.

TBMM'nin açılışından kısa bir süre sonra, Temmuz 1922'de Ankara Lisesi öğretmenlerinin girişimleriyle “Muallim ve Muallimler Cemiyeti” kurulmuştur. Cemiyetin merkezi Ankara idi. Ancak Amasya, Antalya, Konya, Denizli, Akşehir ve Karaman gibi bazı merkezlerde de şubeler açılmıştır. Cemiyetin diğer merkezlerde de şubelerinin açılmasıyla Mayıs 1921'de “Türkiye Muallime ve Muallim Dernekleri Birliği” adını almıştır.

³⁵¹ Cumhurbaşkanları, ... , a. g. e. ,C.I, s. 345- 348.

Mustafa Kemal, 25 Ağustos 1924 günü Ankara'da Muallimler Birliği Kongresi'nde öğretmenlere hitaben yaptığı konuşmada şunları söylemiştir:³⁵²

“Yeni nesli; Cumhuriyetin fedakâr muallim ve mürebbileri, sizler yetiştireceksiniz, yeni nesil, sizin eseriniz olacaktır. Eserin kıymeti, sizin maharetiniz ve fedakârlığınız derecesiyle mütenasip bulunacaktır. Cumhuriyet; fikren, ilmen, fennen, bedenen kuvvetli ve yüksek seviyeli muhafızlar ister. Yeni nesli, bu evsaf ve kabiliyette yetiştirmek sizin elinizdedir. Mümtaz vazifenizin ifasına âli himmetlerle hasrı mevcudiyet edeceğinize asla şüphe etmem.”

Türkiye Muallime ve Muallimler Dernekleri Birliği, Temmuz 1925'te yapılan kongrede adını “Türkiye Muallimler Birliği” olarak değiştirmiş ve birliğin amacının da bütün öğretmenlerin haklarını ve çıkarlarını korumak, öğretmenliği layık olduğu mevkie çıkarmak olduğu belirtilmiştir. Ankara'da böyle bir öğretmen örgütü teşkil edilince, İstanbul'daki öğretmenlerde daha önceden kurmuş oldukları cemiyetlerini fesih ederek bu cemiyete katılmışlardır.³⁵³

Muallimler Birliği Kongresi, 2- 6 Mayıs 1925 tarihleri arasında yapılmıştır. Dernek, okuma- yazma seferberliği kapsamında, halkı okutmayı hedeflemiş ve bu alanda önemli çalışmalar yapmıştır.

25. 6. 1926'dan itibaren Muallimler Birliği'nin kongresi TBMM salonlarında toplanmış ve açış konuşmasını Maarif Vekili Mustafa Necati yapmıştır. Mustafa Necati konuşmasında toplantının TBMM salonlarında yapılmasının çok anlamlı olduğunu, öğretmenlerin Cumhuriyet prensiplerini en iyi yayan zümre olduklarını, geçen yıl ve bu yıl Halk Dershaneleri'nde 50 binden fazla kişiyi okuttuklarını bildirmiştir.³⁵⁴

³⁵² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, a. g. e. , C. II, s. 178;Cumhurbaşkanları, ... , a. g. e. ,C. I, s. 31.

³⁵³ Muallimler Birliği, Sayı: 2, Ağustos 1341, s. 80 -85.

³⁵⁴ “Türk muallimleri memleket için...”, HM, 13. 7. 1926.

Mustafa Necati, Konya Muallimler Birliği'nde yaptığı bir konuşmada da Gazi Paşa'nın izinde, onun çizdiği program ve gösterdiği hedefe doğru durmadan çalışmak zorunda olduğumuzu tekrarlıyor; öğretmenlere halka rehber olmalarını istiyordu.³⁵⁵ Muallimler Birliği'nin 1928'de yapılan kongresinden sonra merkezden idare şekli yerine federatif bir sistem benimsenmiştir. 1929'da İstanbul'da, İstanbul Muallimler Birliği yeniden kurulmuş ve "Muallimler Mecmuası"nı tekrar çıkarmaya başlamış, ancak öğretmenlerin sorunlarıyla yeteri kadar ilgilenmediği için ilgi görmemiştir. İstanbul Muallimler Birliği, 1936'ya kadar faaliyet gösterebilmiştir.

³⁵⁵ "Maarif Vekilimiz Konya'da mühim bir nutuk irad etti.", **HM**, 17. 8. 1926.

III. BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE ÇAĞDAŞ EĞİTİMİN GELİŞTİRİLMESİ (1928 -1938)

3.1. ÖĞRETİM KURUMLARINDAKİ GELİŞMELER

3.1.1 İlköğretim Kurumlarındaki Gelişmeler

Maarif Vekâleti, eğitimi yaygınlaştırma politikalarına bu dönemde de ağırlık vermiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren köye eğitim götürme çabası içinde olan Maarif Vekâleti, köylerin coğrafi farklılıkları, nüfus dağılımları, ulaşım sorunları ve ekonomik nedenlerle köylerde ilköğretime tam bir çözüm getirememiştir.

İlköğretimin zorunlu olması sorunu, 1930'larda şehirlerle kasabalarda halledilmiş gibi olmasına rağmen köylerde halledilememiştir. 40.000 köyden ancak 3700 tanesinde okul vardır. 3700'den artı kalan köylere de eğitim götürebilmek Vekâletin ilk planda hedefidir. Bu iş, her şeyden önce bir teşkilâtlanma, personel işi, bütçe davasıydı. Tüm bunları en kısa sürede sağlamak için Maarif Vekâleti, 10 yıllık bir eğitim planı hazırlama yoluna bile gitmiştir. Böylece, tüm ülkede ilköğretimin yaygınlaştırılması amaçlanmıştır.³⁵⁶

1924 Anayasası ile Türk vatandaşları için zorunlu ve devlet okullarında parasız olduğu tekrarlanan ilköğretimin (md.87) 1931'den itibaren ancak Türk okullarında yapılabileceği hükmü getirilmiştir.³⁵⁷

11.6.1935 tarihinde "Kültür Bakanlığı"na" getirilen Saffet Arıkan (1888-1947), İlköğretim davasını kökten halletmek için çalışmalara başlayarak o zaman ki "İlköğretim Umum Müdürlüğü"ne bir rapor hazırlatmıştır. Bu rapor, 1935 yılı sonlarına doğru Saffet Arıkan'a sunulmuştur. Raporda, ilköğretimin durumu açıklanmakta, köyler sınıflandırılarak, köylerin ve köy çocuklarının özellikleri belirtilmekte, alınması gereken tedbirler sıralanmaktadır. Sorulu ve ilgililerin o günkü

³⁵⁶ **Ayın Tarihi**, Sayı: 8. Temmuz 1934, s. 87.

³⁵⁷ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, a. g. e. ,1999,s. 306.

düşünceleri ile dönemin sosyo- ekonomik ve eğitim durumunu belirtmesi açısından rapor önem taşımaktadır.³⁵⁸Köy okulları az olduğu için 1935 yılında, ilkokul açılmayan köylerde eğitim usulü köylüyü okutmak amaçlanmaktadır. Bu şekilde çeşitli köylerdeki eğitim sayısı 2000'i, okul sayısı 1950'yi, okutulan çocuk sayısı da 60.000'ni bulmuştur.³⁵⁹

Temmuz 1939'da I. Eğitim Şûrası'nda tüm köy ilkokulları 5 yıla çıkarılmıştır. İlkokul program ve talimatnamelerinin öngördüğü amaçlar doğrultusunda, Maarif Vekili Dr. Reşit Galip de, ilkokullarda her sabah öğrencilerin hep bir ağızdan okumaları için bir and yazmıştır.(Mayıs 1933)³⁶⁰

3.1.2. Ortaöğretim Kurumundaki Gelişmeler

Cumhuriyet eğitim sisteminin kuruluşundan itibaren ortaokul ve liselerin Müfredat programları birçok kez değiştirilmiş ve program geliştirme çalışmalarına sürekli olarak devam edilmiştir.

Harf İnkılâbı'nın kabul edilmesinden sonra, Maarif Vekâleti, Türkçe programında değişme yapmıştır. Bunun için 31 Ekim 1929 tarihinde "Orta Mektepler ve Lise Türkçe Müfredatı" adı altında bir program yayınlanmıştır.³⁶¹ Türkçe programına, kıraat, Gramer ve Tahrir dersleri konulmuştur. Milli Talim ve Terbiye Heyeti'nin 20.10.1930'da 150 nolu kararıyla gramer programı yeniden ele alınmış ve 1930 programıyla ayrı ayrı ele alınan programlar birleştirilmiştir.

1930 tarihli Lise ve Orta Mektepler Talimatnamesi, öğretmenlerden, Cumhuriyet eğitimi vermek için programları ve programlar dışında her fırsatı değerlendirmelerini ister. Özellikle o yıllarda Türkçe, Tarih, Coğrafya, Yurt Bilgisi, Sosyoloji, Felsefe, Cumhuriyet ve Yurttaşlık eğitiminin verildiği, üzerinde önemle durulan dersler olmuştur. Tarih kitapları, Tarih Kurumu'nca çok ayrıntılı, öğrenciler için ağır hacimli, 4 cilt halinde hazırlanmıştı. Yurt Bilgisinde ise, yıllarca Vatandaş İçin Medeni Bilgiler (1931) adlı 2 ciltlik bir kitap okutulmuştur. 1. cildi, Afet İnan

³⁵⁸ Hasan Cicioğlu, a. g. e. ,s. 41.

³⁵⁹ **Ayın Tarihi**, Sayı: 66, Mayıs 1939, s.146.

³⁶⁰ Yahya Akyüz, Türk Eğt. Tar. , a. g. e. ,1999,s.301.

³⁶¹ H. Cicioğlu, a. g. e. , s.173.

tarafından tamamen Mustafa Kemal'in fikir ve telkinleriyle yazılmıştır. 2. cildin yazarı, mebus Recep Peker'dir.³⁶² Mustafa Kemal, müfredat programı ile yakından ilgilenmiştir. Fizik, Kimya ve Tabii İlimler, Fen Bilgisi adı altında birleştirilmiştir. Bu program, 1937'ye kadar uygulanmıştır.

1931- 1932 programında, köklü bir değişme ve özel eğitim programlarında özellikle Tarih ve Yurt Bilgisi derslerinde değişiklikler yapılmıştır.

1935 yılında programların yeniden gözden geçirilerek düzenlenmesi için Kültür Bakanlığı (Milli Eğitim Bakanlığı), program komisyonları kurmuştur. Bu komisyonlar, programlarda teorik bilgilere fazlaca yer verildiği görüşünde birleşerek yeni öğretim kılavuzları hazırlamıştır.³⁶³ Ortaöğretimde, öğrenci sayısında önemli bir artış görülürken, okul ve öğretmen sayısında bu paralellikte bir gelişme sağlanamamıştır. Bu soruna bir çözüm getirmek amacıyla 1936 yılında çift öğretime geçilmiştir. Ayrıca Maarif Vekâleti, 1937- 1938 öğretim yılında parasız yatılı öğrenci sayısını 1000'den 1500'e çıkarma kararı almıştır.

Maarif Vekâleti, parasız yatılı öğrencilerin % 75'ini 1938- 1939 öğretim yılından başlamak üzere öğretmen yetiştirmek amacıyla kendi üzerine almayı ve mezun olanlar bakanlık emrinde çalıştırılacaktı.

3.1.3. Mesleki ve Teknik Öğretim Kurumlarındaki Gelişmeler

Cumhuriyet yönetiminin hedeflerinden biri de ülkede modern sanayi kurmak ve gerekli olan teknik elemanları okullarında yetiştirebilmektir. Bu nedenle, mesleki okullarda birtakım yapı değişikliğine gerek duyulmuştur. Maarif Vekâleti, teknik öğretim üzerinde planlar yapabilmek ve çalışmalarını bu doğrultuda yürütebilmek amacıyla John Dewey, Buyse, Kühne, Young gibi eğitim uzmanlarını davet etmiş ve onların görüşlerinden yararlanma yoluna gitmişlerdir.

³⁶² Yahya Akyüz, Türk Eğt. Tar. , a. g. e. ,1999,s.301.

³⁶³ H. Cicioğlu, a. g. e. , s.180.

Sanat okullarının öğretmen açığını kapatmak için Vekâlet, Avrupa'ya ve Amerika'ya öğrenci göndermiş, oralardan öğretmen ve uzmanlar çağırarak eğitim görevi vermiştir.

Meslek okullarının giderlerini karşılamak sürekli sorun olmuştur. Güçlükleri ortadan kaldırmanın tek yolu olarak Maarif Vekâleti, meslek okullarının idaresini ve giderlerini kendi üzerine alma yoluna gitmiştir.

Mesleki ve Teknik Öğretim Okulları, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki bir duraklamadan sonra, 1935'ten itibaren canlanmıştır. Maarif Vekâleti'nin, Dr. Kuhne, Buyse ve Young gibi uzmanları davet ederek incelemeler yaptırması mesleki ve teknik öğretimi geliştirmek amacını taşıyordu ve bu raporlar dikkate alınarak Mesleki Okulların sayısı ve çeşidi artırılmaya çalışılmıştır. Öğretmen yetiştirme sorunu ele alınmış ve çözüm yolları bulunmaya çalışılmıştır.

1935 yılı mesleki ve teknik öğretimde bir dönüm noktası olmuştur. Bu yıldan itibaren 2765 sayılı kanunla meslek okullarının masrafları, devlet tarafından karşılanmaya başlanmıştır.³⁶⁴

Türkiye'de 5 yıllık Devlet Sanayi Planları'nın uygulanmaya konulduğu bu dönemde, sanayi alanındaki yatırımların plana bağlanması ve teknik eleman ihtiyacının tespit edilmesi meslek liselerinde uzun vadeli planların yapılmasını zorunlu görmüştür.

Türkiye'nin sanayileşmesi paralelinde uygulanacak teknik eğitim programını hazırlamak için de başbakanın emri ile 1935'te bir komisyon kurulmuştur. Ziraat, Sanayi, Nafia, Maarif Vekilleri ve Genel Kurmay Başkanlığı temsilcilerinden oluşan bir komisyona Maarif Vekâleti Teknik Öğretim Genel Müdürü Rüştü Uzel başkanlık etmiştir.³⁶⁵

³⁶⁴ Hıfzı Doğan, Cevat Alkan, İlhan Sezgin, **Mesleki ve Teknik Eğitim Prensipleri**, Ankara, 1980, s.46.

³⁶⁵ Maarif Vekilliği, **Mesleki Tedrisatın İnkişaf Planı**, İstanbul, 1939, s. 1.

1936 yılında tamamlanan bu teknik öğretim planı Türkiye’de, bu alanda hazırlanan raporların, en değerlisidir.³⁶⁶ 1939 yılına kadar, bu maksatla, yurt dışına 135 öğrenci gönderilmiş, ama bunlardan yalnızca 85 tanesi Türkiye’ye geri dönmüştür. ...1939 yılına kadar Türkiye, özellikle Batı’da ekonomik çöküntü nedeniyle, Avrupa ve Amerika’dan 65 teknik öğretmen getirmiş ve bunları sanat okullarında kullanmıştır.³⁶⁷

3.1.4. Azınlık ve Yabancı Okulları

Lozan Antlaşması ile kendi dillerinde eğitim yapmalarına imkân verilen azınlıkların okullarıyla yabancı okullarının, 1924 -1931 arasındaki düzenlemeler sonunda da özel okulların eski özelliklerini yitirdiği görülmüştür.

Bu sayılan okullarda Türkçe ve Türkçe kültür derslerinin zorunlu okutulması, azınlık ve yabancı okullarında din propagandalarının yasaklanması, devlet okullarında öğretimin parasız hale getirilmesi, ders programlarında, devlet okullarına paralelliklerin gözetilmesi gibi nedenlerden ötürü resmi okullar cazip duruma gelmiştir.

Daha on yıl önce sayıları 300’e varan bu tür okulların öğrenci yokluğundan kapanması sonucu, 1938’de İstanbul’da 1 Özel Ana Okulu, 2 Özel İlkokul, 1 Özel Orta ve 7 Özel Lise; azınlıklardan Ermenilerin 34 il, 1 orta, 3 lise; Musevilerin 6 ilk, 1 lise; Rumların 43 ilk, 3 orta, 4 lise; Yabancı okulu olarak da 3 Fransız, 1 İran, 5 İtalyan, 1 Alman, 3 Amerikan, 2 Avusturya, 1 Bulgar, 7 Fransız, 2 İngiliz okulu olmak üzere, toplam 25 ilk, orta, lise ve mesleki kurumun faal olduğu tespit edilebilmektedir. ...Yabancı ve Azınlık okullarında 30 bin dolayında öğrenci okumakta, 2 bin kadar Türk ve yabancı öğretmen görev yapmaktaydı.³⁶⁸

³⁶⁶ İlhan Başgöz, a. g. e. ,1999, s. 212.

³⁶⁷ **Kültür Bakanlığı Dergisi**, 1939, Sayı: 21 -2, s. 15- 16.

³⁶⁸ Necdet Sakaoğlu, a. g. e. ,s.221.

3.1.5. Yükseköğretim Kurumundaki Gelişmeler

Darülfünun'un bir yükseköğretim kurumundan beklenen gelişmeleri gösteremediği ve inkılâplara karşı olumsuz tavır takındığı yönünde eleştiriler yapılmıştır. Ülkede zaten yeterli yüksek öğretim kurumu da bulunmamaktadır.

1931'de toplana Cumhuriyet Halk Partisi, üniversitede reform isteyen bir kararı tüzüğe geçirmiş ve eğitim bütçesinin mecliste konuşulması sırasında Darülfünun'un bir düzeltilmesi hakkında bir rapor vermek üzere, Avrupa için bütçeyi ödenek konulmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Darülfünun komisyonu üniversitede reform yapılmasını zorunlu gördüğünü Maarif Vekâleti'ne yazarak Vekâlet'in konuyu ele almasını istemiştir.

Hükümet, bu nedenle kurumun ıslahı için 1932'de İsviçre'den Prof. Albert Malche'ı çağırmıştır. Malche'ın hazırladığı raporda belirlediği aksaklıklar şunlardır:³⁶⁹

Fakülteler arasında bilimsel işbirliği yoktur. Hocalar ders vermekle yetinmekte, araştırma yapmamakta, çevirileri tez olarak kabul etmekte, derslerde çok yüzeysel not tutturmaktadır. Hocaların öğrencilere rehberlik yapmaya ve görevlerini ciddiye almaya zamanları yoktur, çünkü kurum dışındaki özel işlerini ön plana koymaktadırlar. Aralarında bilimsel işbirliği değil, çekişme, sürtüşme, nefret, makam ihtirasları hâkimdir.

Malche'ın raporu şu cümlelerle sona ermektedir: Darülfünun bilimsel düşünce yaratmakla yükümlüdür. Bunun dışında selamet yoktur. Bu düşünce, öğrenciyi kişisel araştırma yapacak yöneltme yoluyla ve onlar tarafından ciddi gayret harcanarak olabilecektir. Raporumda her şey bu koşula bağlıdır.

Malche'ın raporunu alan Maarif Vekâleti, Mustafa Kemal'in de desteği ile İstanbul Darülfünunu tamamen kapatan bir yasa teklifini 31 Temmuz 1933'te Meclis'e getirmiş ve Darülfünü'nu kaldırarak İstanbul Üniversitesi adıyla yeni bir üniversite kurma görevini Maarif Vekâleti'ne bırakmıştır.

Yeni üniversiteyi kurarken, Maarif Vekâleti'nin üç noktaya önem verdiği görülmektedir. Biri üniversite ile Türk devrimi arasında daha sıkı bir işbirliği

³⁶⁹ A. Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, İstanbul, 1939.

kurmaktır. Bunun için üniversitede bir Devrim Tarihi Enstitüsü kurulmuş ve bütün öğrenci buraya devama zorunlu tutulmuştur. Hangi bilim dalında çalışırsa çalışsın, Devrim Tarihi'nden sertifika almayan öğrenciye, üniversiteden mezun olmak hakkı verilmemiştir. Dikkat edilen ikinci husus, üniversiteyi memleket meseleleri üzerinde araştırmaya yöneltmek yoluyla, toplumla üniversite arasında bağ kurulmak istenmesidir. Bu maksatla bir Ulusal Ekonomi ve Toplum Bilim Enstitüsü, bir Kimya Enstitüsü, bir Coğrafya Enstitüsü kurulmuştur.³⁷⁰

Mayıs 1933'te 2252 sayılı Kanun Darülfünun'u kaldırmış, Maarif Vekâleti'ni İstanbul Üniversitesi'ni kurmakla görevlendirmiştir.³⁷¹

3.2.ÖĞRETMENLERİN DURUMU

3.2.1. Maaş Sorunu

Eğitim giderlerini karşılamak için Osmanlı Devleti'nden bu yana çeşitli çözüm yolları düşünülmüş ve çareler bulunmaya çalışılmıştır.

1869 tarihli Genel Eğitim Tüzüğü'nden bu yana Türkiye'de eğitim giderleri üç kaynaktan elde edilmiştir:

1. Devlet bütçesi ve devletin özel hazinesi,
- 2.Çeşitli “vakıf” gelirleri,
- 3.Vatandaştan eğitim için alınan vergiler, ianeler ve çeşitli cezalarla elde edilen gelirler.³⁷²

İlk eğitim masrafları tamamen vatandaşın sorumluluğuna bırakılmıştır. Eğitim masraflarını karşılamak için çeşitli adlar altında vergiler alınmıştır. Orta öğretimin giderlerinin bir kısmını devlet karşılamış, bir kısmı da öğrencilerden alınan masraflarla karşılanmıştır. Üniversite de ise, yine masrafların bir kısmı öğrenci ücretlerinden ve vakıflardan, bir kısmı da devlet tarafından karşılanmıştır.

³⁷⁰ İlhan Başgöz, **a. g. e.** ,1999,s.188.

³⁷¹ Yahya Akyüz, Türk Eğt. Tar. , **a. g. e.** ,1999,s.311.

³⁷² İlhan Başgöz, H.E.Wilson, **a. g. e.** ,s. 92.

Milli Mücadele yıllarında, devlet ortaokulların ve öğretmen okullarının masraflarını halktan temin etmek esasını kanunlaştırmıştır.

Maarif Vekâleti, Maarif Nezareti'nden devraldığı eğitim kanunları üzerinde birtakım değişiklikler ve yeni düzenlemeler yapmıştır. 1913 tarihli Geçici İlköğretim Kanunu'nun bazı maddeleri değiştirilmiş ve halkın ödemekte olduğu " Mesarifi Mecbure " nin (Zorunlu Giderler) yükü hafifletilmek istenmiştir. Fakat bu, mali güçlükleri halledecek ciddi bir değişiklik değildir. Ağır eğitim giderlerini karşılayacak bir kaynak bulunamamıştır. Maarif Vekâleti'nin ayrı bir bütçesi de yoktur. Savaş bitene kadar eğitim giderleri genel bütçeden alınan avanslarla karşılanmıştır. Genel hesaplara göre, savaş yıllarında eğitime ayrılan para, bütçe giderlerinin % 6 'sı kadardır. Her şeyin memleket savunmasına ayrıldığı bu yokluklar yılında Maarif Vekili elbette " eldeki okulları iyi idare etmek " ten ibaret bulunan programında bile güçlüklerle karşılaşmıştır. Yeni okullar açılmadığı gibi eldekiler de üst üste kapanmaktadır.³⁷³ Vergiler ve uygulamalar karşısında halkın çeşitli yakınmaları söz konusu olmuş ve konu sık sık Meclis'e taşınmıştır.

Tutucu ve dinci kanada göre:

" Halk diyor ki bizden okullar için on bin lira istiyorsunuz. Biz yirmi bin lira vereceğiz. Ama okullarda hiçbir öğrenci namaz kılmazsa o öğretimden millet bir hayır görmez. Bu yüzden bizim eğitimimiz milletin yüreğinde yer tutmuyor. Okullarımız halkın gözünde aşağılıktır. Çünkü dinin temeli ilkelerine ve memleketin geleneklerine okullar saygı göstermiyor."³⁷⁴

İlkokulların özel idareler eliyle halktan toplanan vergilerle ve özel idare bütçelerinden idare edilmesi ilkesi 1948 yılına kadar süre gelmiştir. Ancak o yıl, ilkokul öğretmenlerinin maaşı genel devlet bütçesinden aktarılmış ve böylece ilköğretimin en önemli şikâyet konularından biri ortadan kalkmıştır.³⁷⁵

³⁷³ İlhan Başgöz, **a. g. e.** , s.56.

³⁷⁴ **Cumhurbaşkanları, ... C.I, a. g. e.**, 57.

³⁷⁵ İlhan Başgöz, H. E.Wilson, **a. g. e.** ,s.92.

1922’de dönemin Maarif Vekili şikâyet konuları ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır:³⁷⁶

“ Memlekette Özel İdarelerin halktan aldığı masraflarla idare edilen 5000’den fazla okul vardır. Bunların masrafını devlet bütçesinden karşılamak için imkân bulamıyoruz. Devletin gelirlerini artırmak için aldığımız vergilerden hiç birine zam yapmaya da imkân yoktur. Bunun için şimdiye kadar olduğu gibi şimdiden sonra da bu masrafları ancak halktan elde edebiliriz. Biz ancak verginin uygulanmasında görülen aksaklıkları düzeltebiliriz.”

Milli Mücadele sonrası olumsuz koşullara ve kıt kaynaklara rağmen Türkiye Cumhuriyeti, 1923’te kabul ettiği bir kanunla öğretmen okullarının ve orta öğretim kuruluşlarının masraflarını kendi genel bütçesine almıştır. Ancak sanat okullarının giderleri 1934 yılına kadar İl Özel İdareleri tarafından karşılanmıştır. 1934’te sanat okulu öğretmenlerinin maaşları devlet bütçesinden ödenmeye başlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin eğitimin mali güçlüklerini halletmek için harcadığı gayretler ilk on yıl içinde ancak uygulamadaki güçlükleri ve aksaklıkları düzeltmeye yönelmiştir.³⁷⁷

1923’te çıkarılan 326 sayılı Kanunla eğitim masraflarının salınması ile vatandaşın geliri arasında bir denge kurulmaya çalışılmıştır.1924 yılında genel gelirleri 4. 5 milyon Türk Lirası olan İl bütçeleri eğitime bunun 2.070.000 lirasını vermişlerdi. Buna rağmen 1925 yılında illerin ilköğretim giderlerinden doğan açıkları 2. 5 milyon idi.³⁷⁸

1924 Anayasası ile İlköğretim zorunlu kılınmış, 1926 yılında ise, ilköğretimden her türlü ücreti kaldırmıştır. Böylece öğretimin her derecesi, tüm öğrenciler için parasız duruma gelmiş, ancak eğitim bir gelirden yoksun kalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, Evkaf Bakanlığı 1924’te kaldırılmış, bütün okulları eğitimin idaresine alarak evkafın okullarla her türlü ilişkisini kesmiştir. Böylece ilk eğitim, vakıf gelirlerinden yoksun kalmıştır.³⁷⁹

³⁷⁶ Cumhurbaşkanları , ... ,a. g. e. , s.223 -239.

³⁷⁷ İlhan Başgöz ,H.E.Wilson ,a. g. e. , s.94.

³⁷⁸ İlhan Başgöz ,H .E .Wilson , a. g. e. ,s.95.

³⁷⁹ İlhan Başgöz, H.E Wilson, a. g. e. , s. 92.

Eğitimin masraflarını karşılamak için çıkarılan kanunlar, Türkiye’de eğitim yatırımlarının masraflarını karşılamaya yetmemiştir. Masrafları devlet bütçesinden karşılanan orta ve yüksek öğretim kurumları mali bakımdan daha elverişli bir durumda iken, giderleri illerin bütçelerinden karşılanan ilköğretimde ve sanat okullarında mali düzeni sağlamak mümkün olmamıştır.

1926 yılında yol vergisinin gelirleri il bütçelerinden alınıp, hükümetin yol siyasetini desteklemeye ayrılmıştır. Gene aynı yıl özel idare bütçelerinin % 10’u Maarif Vekâleti’nin okul yapım işleri için kesilmiştir.³⁸⁰

Özel İdareler, gelirlerinin yarıdan fazlasını eğitime ayırmışlar, ancak bu yeterli olmamıştır. Aşar Vergisi’nin kaldırılması durumu daha da güçleştirmiştir. 1929 ‘da ortaya çıkan dünya ekonomik buhranı ise durumu iyice zora sokmuştur. Milli Mücadele yıllarında olduğu gibi okullar kapanmaya başlamış, öğretmen maaşları ödenememiştir.

Eğitim masraflarının karşılanmasında yaşanan güçlükler, ülkenin ekonomik yapısından kaynaklanmaktadır. Türkiye’de birikmiş büyük sermaye olmadığı, dış ticaret ve sanayide büyük yatırımlar yapılmamış olduğundan vergi günlük, küçük kazanç üzerinden kesilmiş bu da ihtiyacı karşılamaya yetmemiştir.

Şehirlerde yaşayan ve devletten maaş alan herkesin maaşından kesilen % 1 oranında bir eğitim vergisi ile küçük merkezlerin ilk eğitim giderleri desteklenmiştir. Böylece 500 eve kadar olan köylerden eğitim masraflarının %35’i alınmış; 1500 haneden büyük olanlar ise % 15’ini ödemişlerdir. Geri kalan kısmı devlet bütçesi ile karşılanmıştır. 1927’de kabul edilen 1130 sayılı Eğitim Vergisi Kanunu ile ilköğretim giderlerinin ayrı bir vergi halinde vatandaştan toplanması esası kaldırılmış; devletin sayım, arazi ve kazanç gibi vergilerine yapılan zamlarla eğitim masrafları toplanmıştır.³⁸¹

³⁸⁰ İlhan Başgöz, **a. g. e.** , s. 94.

³⁸¹ İlhan Başgöz, H.E.Wilson, **a. g. e.** ,s. 94 -95; İlhan Başgöz, **a. g. e.** ,s. 91.

1934'te Eğitim Bakanlığı'ndan sağlanan bir döner sermaye ile sanat okullarına iş yapma yetkisi verilmiştir. Bu okullar öğrencilerinin emeğini kullanarak devlete ve özel kişilere iş yapmışlar ve bunun geliri ile okul masraflarının bir kısmını karşılamak olanağını bulmuşlardır.³⁸²

1921 -1932 Yılları Arası Eğitime Ayrılan Pay

Yıl	Devlet Bütçesi	Maarif Bütçesi	Özel İdarelerin Eğitime
1921	57.128.833 TL	390.412	X
1922	74.957.848	1.136.064	X
1923	105.936.911	3.033.033	2.070.000
1924	131.628.038	6.178.505	2.121.150
1925	201.449.622	7.517.999	2.121.150
1926	172.186.855	7.054.056	922.834
1927	198.951.159	7.541.727	874.335
1928	201.133.019	9.631.033	915.929
1929	213.367.359	9.923.432	1.757.382
1930	210.129.655	9.710.297	1.536.655
1931	181.861.013	7.967.092	908.774
1932	174.054.953	7.195.324	Ayrıdığı Masraflar

Türkiye'de eğitim giderlerini karşılamak için çareler aranmış ve vatandaşın omuzlarındaki yük hafifletilmeye çalışılmıştır. Bunlardan ikisi başarılı olmuştur. Bunlardan biri sanat okullarının sipariş atölyesi, diğeri de 1935 yılında itibaren geliştirdiği eğitimdenemesi ve 1940'tan sonra Köy Enstitüleri olmuştur.

İlkokulların özel idareler eliyle halktan toplanan vergilerle ve özel idare bütçelerinden idare edilmesi ilkesi 1948 yılına kadar süre gelmiştir. Ancak o yıl, ilkokul öğretmenlerinin maaşı genel devlet bütçesinden aktarılmış ve böylece ilköğretimin en önemli şikâyet konularından biri ortadan kalkmıştır.³⁸³

³⁸² İlhan Başgöz, H.E. Wilson, a. g. e. , s. 96.

³⁸³ İlhan Başgöz, H. E. Wilson, a. g. e. ,s.92.

3.2.2. ÖĞRETMENLERİN YETİŞTİRİLMESİ

3.2.2.1. İlkokul Öğretmenlerinin Yetiştirilmesi

Mustafa Kemal'in ilkelerini gerçekleştirmede en büyük yardımcısı Türk öğretmenleri olacaktı. Bu beklentilerin çekirdeğini, Türk halkının kendine özgü eğitimi oluşturacaktı. Mustafa Kemal, 1922 yılında Meclis'in üçüncü toplanma yılını açış konuşması söylevinde bu gerçeği Meclis kürsüsünden duyurmaktaydı:³⁸⁴

“ Asırlardan beri milletimizi idare eden hükümetler tamim-i maarif arzusunu izhar edegelmişlerdir. Ancak bu arzularına vüsul için şarkı ve garbı taklitten kurtulamadıklarından netice milletin cehilden kurtulamamasına müncer olmuştur. Bu hazin hakikat karşısında, bizim takibe mecbur olduğumuz maarif siyasetimizin hudutu esasiyesi şöyle olmalıdır: Demiştin ki; bu memleketin sahib-i aslisi ve heyeti içtimaiyemizin unsur-u esasisi köylüdür. İşte bu köylüdür ki bugüne kadar nur-u maariften mahrum bırakılmıştır... Bizim takip edeceğimiz maarif siyasetinin temeli evvela mevcut cehli izale etmektir...umum köylüye okumak, yazmak ve vatanını, milletini, dinini, dünyasını tanıtacak kadar coğrafi, tarihi, dini ve ahlâki malûmat vermek ve âmal-i erbaayı öğretmek maarif programımızın ilk hedefidir.

Mustafa Kemal, 27. 10. 1922 tarihinde büyük zaferi kutlamak amacıyla, İstanbul'dan Bursa'ya giden kalabalık bir öğretmen gurubu ile Bursa Öğretmenlerine şöyle bu konuda şunları söylemiştir:

“ Hanımlar, Beyler!³⁸⁵

Görülüyor ki, en mühim ve feyizli vazifelerimiz maarif işleridir. Maarif işlerinde behemehal muzaffer olmak lazımdır. Bir milletin halâsı hakikisi ancak bu suretle olur. Bu zaferin temini için hepimizin yekcan ve yekfikir olarak esaslı bir program üzerinde çalışması lazımdır. Bence bu programın esaslı noktaları ikidir:

³⁸⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri C.I, a. g. e. , s. 244 – 245; Seçil Akgün, a.g. e. ,s.39.

³⁸⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri C.I, a. g. e. , s. 48- 49.

1. Hayatı içtimaiyemizin ihtiyaca tetabuk etmesi,
2. İcabatı asriyeye tevafuk etmesidir.

... Kat'iyen bilmeliyiz ki, iki parça halinde yaşayan, milletler zayıftır, marizdir. Çocuklarımıza ve gençlerimize vereceğimiz tahsilin hududu ne olursa olsun, onlara esaslı olarak şunları öğreteceğiz:

1. Milletine,
2. Türkiye devletine,
3. Türkiye Büyük Millet Meclisine,

Düşman olanlarla mücadele esbap ve vasaitiyle mücehhez olmayan milletler için hakkı beka yoktur. Mücadele lazımdır.”

Öğretmen sayısının yetersizliği, tüm çabalara rağmen önemli bir sorun olmaya devam etmiştir. İlkokullardaki Öğretmen Okulu çıkışlı öğretmen sayısı, yılda 300-350 dolayında artabilirken, bunların dağılımındaki dengesizlik de giderek büyüyordu. Örneğin 1930'larda İstanbul'da ortalama 459 kişiye 1 öğretmen düşerken, Ankara'da 936 kişiye, Sinop'ta 1565 kişiye, Mardin'de 3594 kişiye 1 öğretmen düşüyordu.³⁸⁶

Öğretmen açığını kapatmak ve nitelikli öğretmen yetiştirmek amacıyla ülke ihtiyaçları da göz önüne alınarak çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan biri de Köy İşleri Komisyonu'nun kurulmasıdır. 19 Eylül 1932'de Maarif Vekili olan Reşit Galip, Ziraat ve Sağlık Vekâletleri yetkilerinin de katıldığı bir “Köy İşleri Komisyonu” kurmuştur. Bu komisyonun görevi eğitimin gelişmesi ve ihtiyaçların belirlenmesi amacıyla rapor hazırlamaktır. Hazırlanan raporda, öğretmenin çok iyi yetiştirilmesi hedeflenmektedir. Bu nedenle, Ankara, İzmir, Bursa ve Adana'da köy öğretmenlerini yetiştirmek üzere 40 günlük “Köy Eğitimcileri Yetiştirme Kursları” açılmıştır. 1 Kasım 1935'te Meclisi açış söylevinde Atatürk :³⁸⁷

“ İlköğretimin yayılması için sade ve pratik önlemler almak zorundayız .” demiştir. Bunun üzerine 11 Haziran 1937'de “ Köy Eğitimcileri Kanunu “ ile eğitimcileri okulları yasalaşmış, eğitimciler örgütü kurulmuştur.

³⁸⁶ Necdet Sakaoğlu, **a. g. e.** ,s.226.

³⁸⁷ M. Rauf İnan, **a. g. e.** , s. 9.

3.2.2.2. Ortaöğretim Öğretmenlerinin Yetiştirilmesi

İlköğretimde olduğu gibi ortaöğretimde de öğretmen sıkıntısı yaşanmıştır. Ortaöğretim öğretmeni yetiştirmek amacıyla bazı düzenlemeler yapılmıştır. 1929-1930 öğretim yılında Gazi Orta Muallimi ve Terbiye Enstitüsü'nün öğretim süresi dört yıla çıkarılmıştır.

1934'te Meslek Muallim Mektebi açılmıştır. Bu okulda ilk ve orta dereceli kız meslek okullarının biçki- dikiş, nakış, ev idaresi ve çocuk bakımı dersleri öğretmenlerini yetiştirme hedeflenmiştir.

1936'da ortaokullara öğretmen yetiştirmek amacıyla iki, üç yıl başarıyla hizmet etmiş ilkokul öğretmenleri için sınav düzenlenmiş ve başarılı olanlar için yetiştirme kursları açılmıştır. Başarılı olanlara Ehliyetname verilmiş ve ortaokullara atamaları yapılmıştır. Yine 1936'da Erkek Sanat Okulları'nın atölye ve meslek dersi öğretmenlerini yetiştirmek amacıyla Erkek Öğretmen Okulu açılmıştır.

Bu dönemde, hem öğretmen sayısını artırmak hem de değişik branşlarda nitelikli öğretmen yetiştirmek amacıyla çalışmalar yapılmıştır. Ancak yapılan çalışmalar ülkenin ihtiyacını karşılayacak düzeye ulaşamamıştır.

3.3. HALKEVLERİ VE EĞİTİM

Halkevi, aynı kültürden gelen insanların toplandığı yerdir. Orada halk ile aydın tabaka bir araya gelir, kültürü yaşarlar; milli kültürün bütün çeşitleri orada yaşanır. ... Halkevleri her alanda gerilikle, gericilikle, taklitçilikle, kozmopolitlik ve soysuzlukla savaşıyor.³⁸⁸ Halkevleri, halk ile aydınların kaynaşma yeridir.

Halkevleri, Türk insanını “Türk milletini toprağında” yetiştirmeye çalışan bir bahçıvan olmuştur. Milli dayanışmayı sağlamlaştırmış, milli bünyeyi kuvvetlendirmiştir. Halkevleri, “Türk modernizmini gerçekleştirmiştir. Çeşitli sosyal tabakaları birbirine yaklaştırmış, Türk kültürünü toplumun her tabakasına yaymışlardır.³⁸⁹

1930’lardan sonra, Cumhuriyet devrimlerini halka daha iyi anlatmak ve onları daha iyi korumak ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Mustafa Kemal, bütün Cumhuriyetçi kuvvetlerin bir araya getirilmesini istemiştir. Öğretmen dernekleri de bu anlayış içinde kapatılarak bu birliklerin güçleri Halkevleri çatısı altında toplanmıştır.

Bir Halkevi’nin açılabilmesi için en az 200 kişilik bir salonu, kütüphanesi, çalışma odası ve jimnastik yapabilecek kadar avluya sahip, döşeli bir bina ve temel hizmetliler olan bir odacı ve bir memur aylığını verecek bir bütçeye sahip olması gerekiyordu.

³⁸⁸ İ. Hakkı Baltacıoğlu, “Halkın Evi”, **CHP Halkevleri Bürosu yay.**, Ankara, 1950, s. 32 -33.

³⁸⁹ M. Fuat Köprülü, “Halkevlerinin içtimai rölü” **Ülkü der.**, IV / 84 (1940), s. 481 – 483.

Çoğunlukla öğretmenlerin görev aldığı Halkevlerinde şu çalışma şubeleri vardı:

1. Dil, Edebiyat, Tarih
2. Güzel Sanatlar
3. Temsil
4. Spor
5. İctimaî yardım
6. Halk dersane ve kursları
7. Kütüphane ve neşriyat
8. Köycülük
9. Müze ve sergi.³⁹⁰

Halkevleri, 1931 yılında Türk Ocakları'nın, Türk Halk Bilgisi Derneği'nin ve Muallim Birlikleri'nin “kendilerini feshetmelerinden” sonra, uzun araştırma ve incelemeler neticesinde 19 Şubat 1932'de ilk defa 14 yerde birden açılmıştır. Bunlar; Afyon, Ankara, Aydın, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eminönü, Eskişehir, Konya, Malatya ve Samsun³⁹¹ illerindedir.

Mustafa Kemal, 1932'de Halkevlerinin açılışını yaparken şunları söylemiştir:³⁹²

“Partimizin Halkevleri ile bütün yurttaşlara kucağını açması, vatanda sosyal ve kültürel bir devrim yaptı.”

Bu tarihten sonra Halkevlerine her yıl yeni evler katılmış; 1938 yılına gelindiğinde ülkedeki Halkevi sayısı 210'a ulaşmıştı. Bu evler, CHP tarafından açılıyordu. Yerel parti örgütleri bir Halkevi'nin kurulması için gerekli olan tesisleri, kolları, bütçeyi, üyeleri hazırladıktan sonra Partinin genel yönetim kuruluna

³⁹⁰ Yahya Akyüz, **a. g. e.** ,1999,s. 351.

³⁹¹ Mustafa Ergün, **a. g. e.** , s. 150.

³⁹² **Halkevleri Talimatnamesi**, 1932, s. 5.

başvurarak partinin Genel Yönetim Kurulu açma izni verince, o yılın 19 Şubat'ında Halkevi açılıyordu. 19 Şubat'ı takip eden ilk Pazar günü de eski kurulan Halkevlerinin kuruluş yıldönümleri ve yeni açılan Halkevlerinin de açılış törenleri yapılıyordu.

Halkevleri daha sonra bir hem il merkezlerinde hem de Anadolu kasabalarında ve büyük kentlerin önemli semtlerinde açılmaya devam etmiştir. Halkevleri açılırken Batıdaki örnekler incelenmiştir, ancak hiçbirisi Halkevlerine tam olarak örnek alınmamıştır. Bu nedenle Halkevlerinin örgüt ve çalışma sistemi tamamen ulusal ve kendine özgüdür.

Halkevlerinin kuruluş esasları, 1932 yılında çıkarılan Halkevleri Talimatnamesi'nde belirlenmiştir. Halkevleri, CHP'ne kayıtlı olan ve olmayan bütün vatandaşlara açıktı, hatta memurlar dahi bu evlere üye olabiliyorlardı. Ancak Halkevi Yönetim Kurulu üyeleri ve çalışma kollarının yönetim komiteleri parti üyelerinden oluşacaktı.³⁹³

Halkevleri, Atatürk devrimlerinin benimsetilmesini, Cumhuriyetin kültür etkinliklerini, millî eğitimin yanında yürütmek amacıyla 1931'de kapatılan Türk Ocakları'nın yerine kurulmuştur.1932 -1952 arasındaki dönemde 478 Halkevi ile 4322 Halk odası açıldı. Bu kuruluşların amacı "Ulus, aynı ülkeye bağlı bir kitle yapmak, kır-kent, köylü -aydın ayrımlarını azaltmaktır."³⁹⁴1932'de 24 Halkevi ve 34.000 üyesi varken 1938'de 209 Halkevi ve 100.000'den fazla üyesi vardı.³⁹⁵

Halkevleri, CHP'nin Altı Ok (Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Laiklik, Devletçilik, İnkılâpçılık) prensipleriyle çalışan, bir kültür savaşı için görev yüklenmiş, kapısı partili partisiz herkese açık kurumlardı.

³⁹³ **CHP Umumi İdare Heyeti: Halkevleri Talimatnamesi** (Fırka Umumi Reislik Divanınca kabul edilmiş), Ankara, 1932.

³⁹⁴ Necdet Sakaoğlu, **a. g. e.** , s. 197.

³⁹⁵ Yahya Akyüz, **a. g. e.** ,1999,s. 351.

Cumhuriyet döneminde Maarif Vekâleti ile öteki bazı Bakanlıklar çok sayıda konferanslar, gezici ve sabit kurslar vs. ile halk eğitimi çalışmalarında bulunmuşlardır.³⁹⁶

Yeni kurulmuş çağdaş Türkiye’de, Atatürk devrimlerinin halk arasında yayılmasında eğitim açısından en önemli görevi Halkevleri yüklenmiş ve başarmıştır. Halkevlerinin çalışma konuları ise, halkın ve devlet politikasının ihtiyaçlarından doğmuştur. Halkevleri, halka yeni Türk rejimini öğreten, kültür ve milliyet sorunlarını örgün eğitim kurumlarından daha fazla işleyen bir halk eğitimi kuruluşlarıdır.

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, 1937’de Halkevlerinin kuruluş amaçlarını izah ederken şunları söylemiştir:³⁹⁷

“Halkevleri, Türk halkının her bakımdan yüksek bir hayat ve kültür seviyesine bir an evvel ulaşmak için açılmıştır.”

Halkevlerinin çalışmaları, dokuz alanda olmuştur. Bu çalışmalar, genellikle kültürel alanlarda, halka ulusal bilinç yönünde bilinçlendirilmesi yönünde olmuştur. Bu çalışmaların yöntemleri Batı’daki halk eğitim kurumlarının çalışma yöntemlerinden ve daha önce var olan Türk Ocakları’nın çalışma yöntemlerinden yararlanılarak tespit edilmiştir.

Halkevlerinin çalışmaları maddi olanaklar ölçüsünde gerçekleştirilmeye çalışılmış, işitsel- görsel araçların ve seyyar kitapların yetersizliği zaman zaman sorun olmuştur.

Halkevleri, kendi çalışma alanlarını kendileri belirlemekteydi. Bu çalışma alanları ve çalışma yöntemleri şu şekilde idi:³⁹⁸

³⁹⁶ Cevat Geray, **Halk Eğitimi**, Ankara,1978, s. 515.

³⁹⁷ Şükrü Kaya’nın Halkevlerinin 5. Kuruluş Yıldönümü Nutku, “Ülkü “ der. , IX / 49, 1937, s. 6.

Dil ve Edebiyat Kolu:

Tarih ile ilgili konferanslar, folklor çalışmaları, hatta yayın çalışmalarını da geniş ölçüde bu kol yapıyordu. Türkçe okuma yazma kursları açma, Millet Mekteplerine katılımı sağlama, dil araştırma ve derlemeleri, çeşitli konularda söylevler, çevre ve köy incelemeleri yapma vb. daha birçok konuda çalışmalar yapıyordu.

Güzel Sanatlar Kolu: Resim, müzik, heykel, mimari ve süsleme alanlarında yetenekli kişileri himaye etmek, halkın güzel sanatlara sevgi ve ilgisini artırmak, milli oyun ve türkülerin söz ve notalarını derlemek, konserler düzenlemek vb. görevleri vardı. Bu faaliyet kolu altında 1938'de Halkevlerinde 1700'den çok konser verilmiştir. Çok sayıda resim sergisi açılmıştır.

Temsil Kolu: Bu çalışma kolunun görevi, Türk halkına milli tiyatro kültürünü aşlamaktı. Halkevlerinde film gösterileri de yapılmıştır.

Spor Kolu: Halkevlerinde spora da önem verilmiş olup voleybol, basketbol, boks, atletizm, futbol, avcılık, atıcılık ve cirit vb. dallarda faaliyetler yapılmaktaydı.

Sosyal Yardım Kolu: Cumhuriyetten sonra dini hayır kurumları kapatılmıştı. Bu nedenle, sosyal yardım çalışmalarını Halkevleri yapıyordu. Hayır kurumlarını destekleme, yoksul öğrencilere her türlü maddi ve manevi desteği sağlama, hastaların parasız muayene olmasını sağlama, kendi üyesi olan doktorları köylere göndererek hizmetin köylere ulaşmasını sağlama, dilencilik, içki ve kumar gibi zararlı alışkanlıklarla mücadele etme gibi faaliyetlerde bulunulmuştur. Yoksulları Gözetleme Birlikleri, Yardım Sandıkları gibi çeşitli kurumlar kurarak hizmet vermiştir.

Halk Dershaneleri ve Kursları Kolu: Bu kol, Halkevi binasının dışında cezaevleri ve kahvehanelerde halk eğitimi ile ilgili kurslar düzenlemiş, Türkçe okuyup yazma, fizik- kimya, meslek- sanat, güzel sanatlar, yabancı dil kursları düzenlemiştir.

Kitaplık ve Yayın Kolu: Her Halkevi bir kütüphane kurmaya özen göstermiş, ayrıca yayın faaliyetlerinde de bulunmuştur. 1938'de Halkevlerinde yaklaşık 285.000 kitap bulunmaktaydı. Halkevleri, dergi yayınlarak halka ulaşmaya çalışıyordu.

Köycülük Kolu: Türk köylüsünü aydınlatmak, köylü ile aydınların kaynaşmasını sağlamak hedefleri arasında bulunuyordu. Her yıl 1000 -1500 köye gezi

düzenleniyor ve hastalar muayene edilerek ilaçları veriliyordu. Ayrıca kitaplar dağıtılıyor ve tarım ve hayvancılıkla ilgili bilgiler veriliyordu.

Müzik ve Sergi Kolu: Güzel Sanatların çeşitli alanlarında milli ürünleri ve el eşyalarını sergilemek bu kolun görevi idi.

Halkevleri yaptığı çalışmalarla bütün milletin yükselmesini, ilerlemesini amaçlamıştır.³⁹⁹

3.4. BİRİNCİ MAARİF ŞURASI

Cumhuriyet döneminde, Heyet-i İlmiye adı altında resmi eğitim toplantıları yapılmış ve eğitimin niteliğini değiştirmek amacıyla, eğitim – öğretim konuları tartışılarak bazı temel ilkeler tespit edilmiştir.

Maarif Vekâleti'nin düzenleme hizmetini yürütmek amacıyla toplanmış bulunan Heyet-i İlmiyelerin görevini yapmak üzere,1933 yılında yürürlüğe giren 2287 Sayılı Kanun ile “ Milli Eğitim Şûrası” oluşturulmuştur. Böylece Heyet-i İlmiyeler, Milli Eğitim Şûraları için bir başlangıç olmuştur.⁴⁰⁰

Türk eğitim sistemine en geniş anlamda yön vermek amacıyla görüş ve önerilerin sunulup tartışıldığı ve kuruluşu, .çalışmaları kanunla düzenlenen Milli Eğitim Şûraları ilk kez 1939'da toplanmış, fakat sonradan kanunun öngördüğü bir düzenlilik içinde toplanmamıştır. Şûralar, Bakanlığın “danışma” organıdır.⁴⁰¹

Eğitim sisteminin düzenlenmesi ve zaman içinde yenileşmesi çalışmalarını, Talim ve Terbiye Kurulu ile birlikte inceleme ve Bakanın onayına sunulacak kararları almak üzere bu konudaki mevzuatın gereği olarak kurulan Milli Eğitim Şûraları Cumhuriyet dönemi boyunca önemli bir girişimde bulunmuştur.

Milli Eğitim Şûraları, yasanın öngördüğü eğitimi düzenleme ile ilgili kararların alınmasında en üst karar mercii olmakla birlikte aldığı kararların

³⁹⁹ **Ayın Tarihi:** Sayı: 8, Temmuz 1934, s. 456.

⁴⁰⁰ M. G. Gülcan vd. , **a. g. e. ,**”Şûra Kararları ve İcra Plânları, Hükümet Programları ve Türkiye Ulusal Programlarında İlköğretim, s. 69.

⁴⁰¹Yahya Akyüz, **a. g. e. ,**1999, s. 348.

uygulamaya dönüştürülmesinde bazı şartlara bağlı kalmıştır. Bu nedenle de alınan kararlar her zaman uygulanamamıştır. Buna rağmen Şuralar, yine de eğitimin bütünüyle ele alınmasında, tartışılmasında, konuların meslek ve kamu oyuna mâl edilmesinde ve uygulamalara yol göstermesinde büyük katkılarda bulunmuştur.

Heyet-i İlmiyeler, Milli Eğitim Şûraları ve Ele Aldıkları Bazı Temel Konular⁴⁰²

Heyet-i İlmiye Sayısı ve Tarihi	Ele Alınan Konular
I. 1923	İlköğretimin 6 yıla çıkarılması İlkokul 1. ve 2. sınıfların 30'u, diğerlerinin 40'ı aşmaması Zorunlu eğitim yaşındaki çocukların yabancı okullara gidemeyecekleri, Küçük köyler için yatılı bölge ilkokulları açılması, Din dersleri öğretmenlerinin seçiminde, öteki öğretmenler gibi bazı şartların aranması, Sultanî adının liseye çevrilmesi,
II. 1924	İlköğretimin 5 yıla indirilmesi, Liselerin 6 yıl olması (3 yıl kısım-1 evvel, 3 yıl kısım-1 sani) Öğretmen okullarının 5 yıla çıkarılması Ders kitapları

⁴⁰² Yahya Akyüz, a. g. e. , 1999,s.348.

III. Aralık 1925 Öğretmenlerin özlük hakları

Ocak 1926 Liselerin belirli merkezlere toplanması,
Talim ve Terbiyenin kurulması

Milli Eğitim Şûraları, kanunun öngördüğü gibi eğitim düzenlemelerinde en üst karar mercii olmakla birlikte aldığı kararların uygulanması aşamasında bazı olanaklar ve koşullar çerçevesinde sınırlı kalmıştır.

Bu nedenlerle, kararların her zaman ve hemen uygulanamadığı görülmüştür. Bununla birlikte Şûraların eğitimin sorunlarının ele alınmasında, tartışılmasında, konuların kamuoyuna sunulmasında ve dolayısıyla uygulayıcılara yol gösterici olmasında büyük katkıları olmuştur.

Maarif Şurası şu azalardan tereküp eder:⁴⁰³

- a) Maarif Müsteşarı
- b) Milli Talim ve Terbiye Dairesi reis ve azaları,
- c) Darülfünun Emini ve Darülfünunun her fakültesi ile Güzel Sanatlar Akademisi'nin her şubesinden ve Maarif Vekâleti'ne bağlı Yüksek Mekteplerin Muallim Meclisleri'nce seçilecek birer müderris veya muallim.
- d) Tedrisat Umum Müdürleri ve Kütüphaneler, Müzeler Müdürleriyle Mektep Müzesi Müdürü.
- e) Maarif Müdürleri'nden vekâletçe seçilecek iki zat,
- f) Her lise ile Muallim Mektepleri'nin Muallim Meclisi'nce gösterilecek birer namzetten vekâletçe seçilecek üç zat.
- g) Maarif Müdürleri'nce gösterilecek birer namzet arasından vekâletçe seçilecek iki İlk Tedrisat Müfettişi ve üç İlk Mektep muallimi,

⁴⁰³ Osman Ergin, a. g. e. ,C.5, s. 2009 -2010.

h) İhtisaslardan istifade olunmak üzere vekâletçe davet olunacak yedi zat.

“ 10/ 01 / 1933 tarih ve 2287 sayılı Kanunla kurulması emredilen Maarif Şûrası'nın ilk toplantısı,17 -29 Temmuz1939 tarihinde yapılmıştır.⁴⁰⁴

Şûranın birinci toplantısına reislik etmiş olan Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, Şûranın amacını şöyle belirtmektedir:⁴⁰⁵

“ Teşkilât Kanunumuzun çıkarıldığı zamankinden çok daha ileriye gitmiş ve sonradan ilâve edilen yahut genişletilen organlarıyla yepyeni meseleler karşısında bulunmuş olan büyük eğitim ve öğretim kurumlarımızın ana davalarını gereğince inceleyebilmek için asıl üyelerle beraber ayrıca ihtiras sahipleri de davet olunmuştur. Bunun için Birinci Maarif Şûrasına Vekilliğimizce kanunun emrettiği 52 üyeden başka 86 zat daha danışma olarak iştirak ettirilmiştir .”

Hasan Ali Yücel, konuşmasında, Cumhuriyet eğitiminin önemli ve birbirinden zor meseleleri olduğundan, bu meselelerin başında da memleketimizde okuma-yazma öğrenmemiş tek adam bırakmamak için alınması gereken önlemlerin yer aldığından bahsetmiştir. ⁴⁰⁶

Şûranın Gündemi: ⁴⁰⁷

1. Cumhuriyet maarifinin plân ve esasları,
2. Çeşitli öğretim derecelerindeki müesseselere ait talimatnamelerin incelenmesi,
3. Bütün müfredat programlarının incelenmesi, konuları teşkil etmiştir.

⁴⁰⁴ Maarif Vekâleti, **Birinci Maarif Şûrası, Maarif Vekâleti Yayınlarından**,1939, s. 682.

⁴⁰⁵ Osman Ergin, **a.g. e.** ,C.5, s.2010.

⁴⁰⁶ **Maarif Vekilliği, Birinci Maarif Şûrası (17 -29 Temmuz 1939) Çalışma Programı, Konuşmalar, Layihalar**, Ankara, 1942, s. 6.

⁴⁰⁷ Osman Ergin, **a.g. e.** ,C.5,s.2011; **Maarif Vekâleti, Birinci Maarif Şûrası, Maarif Vekâleti Yayınlarından**,1939, s. 682.

4. Şûra üyelerinin teklif ve dilekleri,

Birinci Maarif Şûrası ilki 17/ 7 / 1939 ve sonu 27 / 7 / 1935 'e rastlamak üzere sekiz toplantı yapmıştır. Konuşulan mevzuların alfabetik endeksine göre Birinci Şûra'da 57 çeşit Maarif meselesi görüşülmüştür.

Şûra'da:⁴⁰⁸

1. Plân
2. İlk Öğretim
3. Orta Öğretim
4. Teknik Öğretim
5. Yüksek Öğretim
6. Neşriyat
7. Beden Terbiyesi

8. Dilekler adıyla sekiz komisyon toplanmış ve bunların konuştuğu mevzular tespit edilerek kitapta gösterilmiştir.

Bu ilk şurada her derecedeki ve türdeki eğitim kurumlarına ait program ve yönetmeliklerin incelenmesi önemli bir yer tutmuştur.⁴⁰⁹ Şurada, ilköğretim komisyonunda ve şûra genel kurulunda yapılan görüşmeler sonunda Milli Eğitim Müdürleri, memurları ve ilköğretim müfettişleri yönetmelikleri ile ilkokul programı incelenerek kabul edilmiş; bir öğretmen tarafından yönetilen üç sınıflı köy okullarının beş yıla çıkarılması benimsenmiştir. Ayrıca, ilköğretim gelir kaynakları belirlenmiştir. Tek öğretmenli ve üç sınıflı köy okullarının beş sınıfa çıkarılması 1939- 1940 yılından itibaren uygulamaya konulmuştur.

400 nüfustan az olan köylerde, öğretmen görevlendirilmesi, öğretmenlerin ilk üç yılın programını uygulaması ve öğretmenli köylerin bulunduğu bölgenin merkezinde,

⁴⁰⁸ Osman Ergin, a. g. e. ,C.5, s. 2011.

⁴⁰⁹ R. Özalp, A. Ataünel, , a. g. m, s. 117 -118.

bu köylerin öğrencilerinin ilkokulun son iki yılını okuyabilmeleri için, bir okul kurulması şûrada alınan önemli kararlardır.

Ortaokul, lise ve ilk öğretmen okulları sınav yönetmelikleri ile öğretim programları incelenerek kabul edilmiştir. İstanbul Üniversitesi ve bağlı fakülteleriyle Ankara Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi'ne ait eğitim, öğretim, sınavlar, öğrenci işleri ve doktora çalışmaları yönetmelikleri; Gazi Eğitim Enstitüsü sınav ve kayıt kabul yönetmeliği; Yüksek Öğretmen Okulu ve Siyasal Bilgiler Okulu yönetmelikleri incelenerek kabul edilmiştir.

Yükseköğretim Komisyonu, Yükseköğretim Kurumları'nın başlıca hedefinin, memlekete faydalı ihtisas elemanları yetiştirme şeklinde olması gerektiğini belirlemiş ve öğrencilerde gözlem ve muhakemeye dayanan bir çalışma ve araştırma alışkanlığını geliştiren bir öğretim sisteminin uygulanmasını öngörmüştür. Ayrıca, Yükseköğretim'de ana dilin arılığı ve yabancı dilin gerekliliği, yükseköğrenime öğrenci alma kontenjanlarının memleket ihtiyaçlarına göre ayarlanması gereğine işaret edilmiştir.⁴¹⁰

Teknik öğretimle ilgili olarak şûrada, erkek teknik, kız teknik ve ticaret öğretim kurumlarının eğitim programları ve yönetmelikleri incelenerek kabul edilmiştir.

Şûrada mesleki ve teknik öğretimde, her 200 ilkokul mezunu olan yerde mesleğe yönelik değişik programlar uygulayan meslek kurs ve okullarının açılması, orta ticaret okullarıyla liselerin bir çerçevesinde çoğaltılması da kabul edilmiştir.⁴¹¹

Şûrada, jimnastik şenlikleri, okul flamaları ve okul öğrenci spor yurtları yönetmelikleri incelenmiştir.

Şûra, Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'in konuşmasıyla sona ermiştir. Hasan Ali Yücel, Şûra'yı şöyle değerlendirmiştir:⁴¹²

⁴¹⁰ **Maarif Vekilliği, Birinci Maarif Şurası...** , s. 491- 494.

⁴¹¹ **a. g. e.** , s. 678.

⁴¹² **Ayın Tarihi**, Sayı: 68, Temmuz 1939, s. 95.

“Her meseleyi ilmi çalışma metodu ile inceleyen Şûra, birkaç aya sığdırılmayacak işleri kısa zaman içinde ve ihtiyaca çok uygun bir yolda başarmıştır. Şûra hiçbir meseleyi küçük görmemiş, her sorunu temelinden incelemiştir.”

Şûrada, Cumhuriyet Eğitimi'nin önemli konuları ele alınmış ve 23 talimatname hakkında karar alınmıştır. Şûralar, eğitim sorunlarının ele alınmasında ve sorunların tartışılıp karara bağlanmasında, çağdaş eğitimin gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

IV. BÖLÜM

MAARİF VEKÂLETİ'NİN TEŞKİLÂTI

4.1. MAARİF VEKÂLETİ'NİN KURULUŞU

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, Osmanlı Dönemi'ndeki reform hareketlerinin yetersiz yanlarını görerek, yeni Türk Devleti'nin ve bu devletin kurumlarının özellikle de modern Türk Eğitim Sisteminin oluşturulmasında eski yanlışları tekrar etmemeyi başarmıştır.

O'na göre, Milli Eğitim işlerimizde başarı" bir program üzerinde çalışmamızla" mümkündür. Bu programın da iki yönü bulunmaktadır. Bunlar:

1. Toplumsal yaşamımızın gereklerine uyması,
2. Çağımızın isteklerini karşılamaıdır.⁴¹³

Mustafa Kemal, geniş ve yeterli şartlara ve araçlara kavuşmayı beklemeden geçecek savaş günlerinde eğitim kurumlarımızın gereğince çalıştırılmasının önemine işaret etmiş ve Milli Mücadele devam ederken yokluk ve çeşitli güçlükler içinde Maarif Vekâleti'nin kurulmasını sağlamıştır.

Milli Mücadele yıllarında iki Maarif Bakanlığı vardı: Ankara'da BMM Hükümeti'nin Maarif Vekâleti, İstanbul'da Osmanlı Hükümeti'nin Maarif Nezareti.⁴¹⁴ Nitekim 23 Nisan 1920'de BMM'nin Ankara'da toplanmasını izleyen günlerde yeni Türkiye Devleti'nin yönetimi için gerekli bakanlıkların kurulması yoluna gidilmiş ve böylece, düzenlenen BMM İcra Vekilleri'nin Suret-i İntihabına Dair 2 Mayıs 1920 tarih ve 3 Numaralı Kanunla" Maarif Vekâleti kurulmuştur.⁴¹⁵ Bakanlıklara, Osmanlı Hükümeti'nden farklı ve daha anlamlı olarak Vekâlet adı

⁴¹³ Kemal Güçlüol, *Cumhuriyet Dönemi'nde Eğitim, Milli Eğitimde Teşkilâtlanma*", İstanbul, 1983, s. 146.

⁴¹⁴ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, 1999, s.279.

⁴¹⁵ Kemal Güçlüol, *a.g.m.*, s. 146.

verilmiştir. Maarif Vekâleti'nin merkez teşkilâtı ilk kuruluşunda bir-iki oda içine yerleşmiş üç beş memurdan oluşuyordu.⁴¹⁶

Güç koşullara rağmen BMM Hükümeti, eğitim işlerini bir yana bırakmamış ve hiç değilse mevcut eğitim kurumlarının gereğince yürütülmesine çalışmıştır.⁴¹⁷ Büyük Millet Meclisi'nde ilk Maarif Vekili (Milli Eğitim Bakanı) 6 Mayıs 1920 Perşembe günü seçilmiş olan Dr. Rıza Nur'dur. Rıza Nur'un görevi yedi ay on bir gün sürmüştür.⁴¹⁸

BMM'nin kurulmasının ardından, Anadolu'da çeşitli işleri yürütecek komisyonlar kurulmaya başlamıştır. Komisyonların kurulması aşamasında zaman zaman tartışmalar çıkmıştır. Bu tartışmaların ilki, Eğitim Komisyonu'nun kurulması aşamasında görülmüştür.

Mecliste bir grup milletvekili, eğitim işlerini ve programlarını Umur-u Şeriyeye ve Evkaf Encümeni'nin yürütmesini istemiştir. Başka bir grup milletvekili ise, şeriyeye ile eğitimin birbirine karıştırılmaması gerektiği üzerinde ısrarla durmuşlar⁴¹⁹ sonunda Hamdullah Suphi Bey'in başkanlığında, 12 kişilik bir Maarif Encümeni kurulmuştur.⁴²⁰

9 Mayıs 1920'de Büyük Millet Meclisi'nde 13. toplantının Birinci oturumu yapılmış ve bu toplantıda Bakanlar Kurulu'nun programı okunmuştur.

⁴¹⁶ Yahya Akyüz, **a. g. e.** , 1999,s.279.

⁴¹⁷ Kemal Güçlüol, **a. g. m.**, s.146.

⁴¹⁸ **TBMMZC**, Dev: I, İçt.:I, C. 2, 3.5.1336, s. 202- 217; M. Rauf İnan, **a. g. m.** , S. 54 -55.

⁴¹⁹ **TBMMZC**, Dev: I, İçt. IV, C. 2, Ankara, 26.4.1336, s. 74 -77.

⁴²⁰ **TBMMZC**, Dev: I, İçt.V, C.2, Ankara, 27.4.1336, s. 99 -218.

Programda Milli Eğitimle ilgili şu amaçlar var:⁴²¹

1. Eğitimi dini ve milli bir duruma koymak,
 2. Eğitim, yaşam savaşında çocukları başarılı kılacak, dayanaklarını kendi varlıklarında bulduracak güç, girişim ve kendine güven gibi nitelikler verecek, üretici bir düşün ve bilinç uyandıracak bir yüksek aşamaya ulaştırmak,
 3. Öğretimi tüm okullarımıza en bilimsel, en çağcıl (modern) olan temeller ve sağlık kurallarıyla yeniden düzenlemek ve izlencelerini düzeltmek,
 4. Ulusun doğasına (mizacına) coğrafya ve iklimimizin koşullarına, tarihsel ve toplumsal geleneklerimize uygun bilimsel ders kitapları meydana getirmek,
 5. Halk yığınındaki (kitlesindeki) sözcükleri toplayarak dilimizin büyük sözlüğünü yapmak, (Bu sonradan Türk Dil Kurumu'nun ödevi olmuştur.)
 6. Ulusal ruhu geliştirecek tarihsel, toplumsal ve edebî eserleri uzmanlarına yazdırmak , (Türk Tarih Kurumu, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi bu amacın gerçekleştirilmesi için kurulmuştur kesinkes.)
 7. Eski yapıtları kütüğe geçirmek (tescil etmek) ve korumak.
 8. Doğu ve Batı'nın bilim ve fen kitaplarını dilimize çevirmek,
 9. Kısacası bir ulusun yaşamının ve varlığının korunması için en önemli etken olan Milli Eğitim işlerinde dikkat ve özel bir çaba ile çalışmak,
 10. Elde bulunan okulları iyi yönetmek,
- Maarif Vekili Dr. Rıza Nur, 1920 yılı sonunda Bakanlık Merkez Örgütü'nü teşkil etmiştir.

⁴²¹ M. Rauf İnan, a. g. m., s.54; Nevzat Ayas, a. g. e. ,s.122; Necdet Sakaoğlu, a. g. e. ,s.157- 158.

Bakanlık Merkez Örgütü şu beş daireden oluşmuştur:⁴²²

1. İlk Tedrisat (İlköğretim) Müdürlüğü,
2. Tali Tedrisat (İkincil-Orta – Öğretim) Müdürlüğü,
3. Sicil ve İstatistik (Özlük İşleri ve Sayılama)
4. Muhasebe (Saymanlık) Müdürlüğü,
5. Hars (Ekin, Kültür) Müdürlüğü,

Merkez örgütü üç müfettişli bir teftiş heyeti ve yedi kişilik bir program komisyonu ile tamamlanmaktadır. Ama Bakanlık taşra örgütü hakkında hiçbir bilgiye sahip değildir.⁴²³ Bu mütevazı kadro ancak 1922’de, Müsteşarlık, Yüksek Tedrisat Dairesi, Telif ve Tercüme Heyeti de oluşturularak biraz daha genişletilebilecektir. Merkez Örgütü, ikinci yıl sonra geliştirilecek dokuz bölüme çıkarılmıştır. Öncekilere şu bölümler eklenmiştir:⁴²⁴ Müsteşarlık, Yüksek Tedrisat Dairesi, Telif ve Tercüme Heyeti (Kitap Yazma ve Çeviri Kurulu), Sicil ve İstatistik Müdürlüğü ikiye ayrılarak Sicil ve Memurin Dairesi ile İhsaiyet (İstatistik = sayılama) dairesi olmuştur.

Kurtuluş Savaşı yıllarındaki Maarif Vekilleri şunlardır:⁴²⁵

Dr. Rıza Nur	: Mayıs-Aralık 1920
Hamdullah Suphi	: Aralık 1920-Kasım 1921
Mehmet Vehbi	: Kasım 1921-Kasım 1922
İsmail Safa	: Kasım 1922-Mart 1924

⁴²² M. Rauf İnan, **a. g. m.**, s. 55; Necdet Sakaoğlu, **a. g. e.**, s. 157-158; İlhan Başgöz, Howard E. Wilson, **a. g. e.**, s. 60; Kemal Güçlüol, **a. g. m.**, s. 146.

⁴²³ İlhan Başgöz, Howard E. Wilson, **a. g. e.**, s. 60.

⁴²⁴ M. Rauf İnan, **a. g. m.**, s. 55.

⁴²⁵ Yahya Akyüz, **a. g. e.**, 1999, s. 279.

O dönemin bazı Maarif Nazırları şunlardır:

Ali Kemal	:Mart-Mayıs 1919
Sait	:Mayıs 1919-Mart 1920
Abdurrahman Şeref	:Mart-Nisan 1920
Rumbeyoğlu Fahrettin:	Nisan-Temmuz 1920
Hadi Paşa	:Temmuz-Ekim 1920
Sait	:Ağustos 1921-Ekim 1922

Maarif Vekâleti'nin asıl kuruluşu, 23 Mart 1926 tarihinde kabul edilen 789 sayılı Maarif Teşkilâtı'na Dair Kanun'un 1 Nisan 1926 tarihinde yürürlüğe girmesiyle gerçekleştirmiştir. 10 Haziran 1933 tarihinde kabul edilerek 22 Haziran 1933'te yayımlanarak yürürlüğe giren 2287 sayılı "Maarif Vekâleti Merkez Teşkilâtı ve Vazifeleri Hakkındaki Kanun" 789 sayılı Kanunu yürürlükten kaldırmıştır.⁴²⁶

Bugünkü Milli Eğitim Bakanlığı, 1923'ten 27 Aralık 1935 tarihine kadar Maarif Vekâleti, 28 Aralık 1935'ten 21 Eylül 1941 tarihine kadar Kültür Bakanlığı, 22 Eylül 1941'den 9 Ekim 1946 tarihine kadar Maarif Vekilliği, 10 Ekim 1946'dan sonra Milli Eğitim Bakanlığı, 1950'den sonra Maarif Vekâleti ve 27 Mayıs 1960 tarihinden sonra da tekrar Milli Eğitim Bakanlığı adıyla çalışmalarını sürdürmüştür.

427

⁴²⁶ Kemal Güçlüol, **a. g. m.**, s. 148.

⁴²⁷ Bahir Sorguç, **a. g. e.**, s. 84.

4.2. MAARİF VEKÂLETİ TEŞKİLÂTI'NDAKİ GELİŞMELER

4.2.1. Maarif Vekâleti'nin Merkez Teşkilâtı

Zaferden sonra, İstanbul'da bulunan Maarif Nezareti kapanmış, 1923 yılında Ankara'da, İsmail. Safa Bey'in Bakanlığı sırasında, Maarif Vekâleti kurulmuştur. Örgüt sistemi Fransa ve İspanya merkezi örgütü esas alınarak ilmi ve idari bölümler olarak düzenlenmiştir.

TBMM Hükümetleri döneminde kurulan Bakanlık örgütleri, çok basit bir yapıda idi ve savaşı kazanmış, inkılâplar yapmaya başlamış Cumhuriyet Hükümetleri döneminde eski yasalar ve örgütlerle bu işin başarılamayacağı açıkça görülüyordu.⁴²⁸ Maarif Vekâleti, Milli Mücadele sırasında yasama ve yürütme yetkisini elinde bulunduran Büyük Millet Meclisi'nde 2.V.1920 tarih ve 3 sayılı kanunla oluşturulan "İcra Vekilleri Heyeti"nin on bir Vekâleti'nden (Bakanlık) biridir. 2 Mayıs 1920 tarihinde ikişer üçer kişilik kadrolarla kurulan Maarif Vekâleti beş birimden ibarettir.

789 sayılı ve 22 Mart 1926 sayılı kanun ile Dil Heyeti ve Talim ve Terbiye Dairesi kurulmuştur.⁴²⁹ Bu kanun gereğince, "Telif ve Tercüme Heyeti" kaldırılarak yerine Türk Dili ile bütün bilimsel konularla uğraşacak bir "Dil Heyeti", ayrıca eğitim ve öğretim işlerine bakacak bir "Milli Talim ve Terbiye Heyeti" kurulmuş ve böylece vekâlet içinde devamlı araştırma ve düzenleme yapacak organların bulundurulması yoluna gidilmiştir.⁴³⁰

1702 sayılı ve 10. 6. 1930 sayılı Kanunla Disiplin Komisyonu kurulmuştur. 2287 sayılı ve 22 Haziran 1933 sayılı kanunla teşkilât genişletilmiş dairelerin ödev ve görevleri tespit edilmiş ve şu şekil verilmiştir:⁴³¹

⁴²⁸ Mustafa Ergün, **a. g. e.** , s. 46.

⁴²⁹ **MEB Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz, a. g. e.** , s. 44.

⁴³⁰ **TBMMZC**, Dev.: II, İçt: III, C. 23, Ankara, tarihsiz, s.5 -12; **MV Mec.** , Sayı: 7, Mayıs 1926, s. 1 - 5.

⁴³¹ **TBMMZC**, Dev. IV, İçt: II, C. 16, Ankara, tarihsiz, s. 143; **a. g. e.** s. 44.

1. Müsteşarlık
2. Maarif Şûrası
3. Milli Talim ve Terbiye Dairesi
4. Teftiş Heyeti
5. Yüksek Tedrisat Umum Müdürlüğü
6. Orta Tedrisat Umum Müdürlüğü
7. İlk Tedrisat Umum Müdürlüğü
8. Mesleki ve Teknik Tedrisat Umum Müdürlüğü
9. Zat işleri Müdürlüğü
10. Müzeler Müdürlüğü
11. Kütüphaneler Müdürlüğü
12. Mektep Müzesi Müdürlüğü
13. Hususi Kalem Müdürlüğü
14. İnşaat Dairesi Müdürlüğü
15. Levazım Dairesi
16. Evrak Müdürlüğü
17. Müdürler Komisyonu
18. Disiplin Komisyonu

Bu kanunla, dairelerin görevleri de belirlenmiştir. Ayrıca, Talim ve Terbiye Dairesi ile genel müdürlüklerin şube müdürlüklerine ayrılacağını ve şube müdürlerinin emirleri altında hesap ve dosya işleri ile uğraşan büroların bulunacağını da öngörmüştür.⁴³²

22.XII.1926 tarih ve 789 sayılı kanunla, Dil Heyeti ve Talim- Terbiye Dairesi kurulması öngörülmüş ise de, bugünkü teşkilatın esasını 22.VI.1933 tarih ve 2287 sayılı “ Maarif Vekâleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanun “ teşkil etmektedir.

789 sayılı Kanunu değiştiren ve 22 Haziran 1933 tarihinde yürürlüğe giren 2287 sayılı Kanunla “Milli Talim ve Terbiye Dairesi”nin diğer görevleri belirlenmiştir. Bu kanuna göre, üniversite ve askeri eğitim kurumları dışındaki eğitim kurumlarının eğitim programlarıyla yönetmeliklerinin hazırlanması, ders kitaplarının incelettirilip kabulü vb. eğitim ve öğretime ilişkin hizmetlerin düzenlenmesi görevleri, bilimsel bir danışma organı olarak merkez örgütünde yer alan Talim ve Terbiye Kurulu’na verilmiştir.

Tanzimat sonrası Osmanlı eğitiminde, “Meclis-i Kebir-i Maarif ”e bağlı “Daire-i İlmiye”nin görevleri Milli Mücadele’nın devam ettiği yıllarda “Heyet-i İlmiye” tarafından yürütülen aynı işlevler, daha sonra 789 Sayılı Kanunla “Dil Heyeti” ve “Milli Talim ve Terbiye Heyeti’nce yerine getirilmeye başlanmıştır.

Cumhuriyet Dönemi Maarif Vekâleti Teşkilâtı’nda bu aşamada sonra şu üç organın eğitimde etkili olduğu görülmektedir:⁴³³

1. Talim ve Terbiye Kurulu
2. Müdürler Komisyonu
3. Teftiş Kurulu

⁴³² TBMMZC, Dev. IV, İçt: II, C. 16, Ankara, tarihsiz, s. 144.

⁴³³ R. Özalp, a. g. e. , s. 44.

Milli Talim ve Terbiye Dairesi, eğitim- öğretim işlerine bakmak üzere 22 Mart 1926 tarihli ve 789 sayılı Maarif Teşkilâtı'na Dair Kanun'la kurulmuştur.⁴³⁴ 2773 sayılı ve 10. 6. 1935 tarihli kanun ile şu daireler kurulmuştur:⁴³⁵

1. Araştırma Genel Direktörlüğü
2. Beden Eğitimi ve İzcilik Direktörlüğü
3. Yayın Direktörlüğü
4. Özel Okullar Direktörlüğü

Bu teşkilat, 10.VI.1930 tarih ve 1702 sayılı (İnzibat Komisyonu), 10.VI.1935 tarih ve 2773 sayılı (Özel Okullar Direktörlüğü, Yayın Direktörlüğü, Beden Eğitimi ve İzcilik Direktörlüğü), 9.VI.1937 tarih ve 3325 sayılı (Milli Seferberlik Direktörlüğü), 22.IX.1941 tarih ve 4113 sayılı (Mesleki Teknik Öğretim Müsteşarlığı) kurulması ile ilgili kanunlarla, yeni birimler eklenerek, daha da genişletilmiş ve iki müsteşarlık haline getirilmiştir.⁴³⁶

1. Müdürler Komisyonu: Müdürler Komisyonu, yürütme ile görevliydi. Bu komisyon, 2287 sayılı kanunun 29. maddesine göre, bakanlık müsteşarının başkanlığında teftiş kurulu başkanı, genel müdürler ve zat işleri müdüründen oluşmuştur. Vekâlet makamından gönderilen yönetim konularını inceleme ve kararlara bağlama, Maarif Vekâleti'ne bağlı eğitim kurumlarının müdür, öğretmen ve memurlarının atanma işlemleriyle görevlendirilmiştir.⁴³⁷

⁴³⁴ A.Hamdi Özer, "Talim ve Terbiye Kurulu ve İşleri", **Cumhuriyet Dönemi'nde Eğitim**, s.159.

⁴³⁵ **a. g. e.** ,s. 45.

⁴³⁶ Bahir Sorguç, **a. g. e.** , s.11.

⁴³⁷ A. Bedri Edis, **a. g. e.** , s. 183.

2. Teftiş Kurulu: Teftiş Kurulu, Milli Eğitimde denetleme ile görevliydi. Başlangıçta bu görevi yürüten Müfettiş-i Umum-i kaldırılarak, Maarif Eminlikleri kurulduktan sonra merkez ve mıntıka müfettişleri olarak ikiye ayrılarak vekâlet müfettişleri oluşturulmuştur. Merkez müfettişleri ise, eğitim- öğretim, yönetim, kütüphane ve müze müfettişleri olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Ancak, 1931 yılında Maarif Eminlikleri kaldırılmıştır. Böylece, mıntıka müfettişleri yeniden merkez müfettişi olarak görevlendirilmiştir. İlköğretim kurumlarının denetim işleri ise, illerde görev yapan ilköğretim müfettişlerince yürütülmüştür.⁴³⁸

4.2.2. Maarif Vekâleti'nin Taşra Yönetim Örgütü

1. Taşra Teşkilâtı:⁴³⁹

2. Milli Eğitim Müdürlükleri

3. Maarif Memurlukları

789 sayılı ve 22 Mart 1926 tarihli Teşkilât Kanunu'nun 20. maddesiyle Türkiye Maarif Teşkilâtı itibariyle mıntıkalara ayrılmış, bir veya birkaç vilâyetten teşekkül eden her mıntıkada bir Maarif Eminliği kurulmuştur.⁴⁴⁰

789 sayılı Maarif Teşkilâtı'na Dair Kanunla, düzeylerine göre öğrenim kurumları belirlenmiş, yeni Türk Milli Eğitimi'nde merkez ve taşra örgütlerinin yapı ve işlevleri saptanmıştır. Bu dönemde, en az bir il bulunmak üzere, ülke 13 bölgeye ayrılmıştır. "Maarif Eminliği" adı verilen her eğitim bölgesinde bir maarif emini görevlendirildi. Maarif emini bölgesindeki ilköğretim personelinin atam, yer değiştirme ve disiplin işlerinin yürütülmesinde önemli yetkilere sahip bulunuyordu.⁴⁴¹

Maarif Eminliği Örgütü, Eminlik, Maarif Meclisi, Maarif Mıntıka Meclisi, Eminlik İnzibat Komisyonu, Eminlik Müfettişleri ve Eminlik Bürosu'ndan oluşmakta

⁴³⁸ Kemal Güçlüol, **a. g. m .**, s. 150.

⁴³⁹ **a. g. e.** , s. 19.

⁴⁴⁰ **a. g. e.** , s. 49.

⁴⁴¹ Kemal Güçlüol, **a. g. m .**, s. 149.

idi. Maarif Eminlikleri'nin görev ve yetkileri, 29 Haziran 1927 tarih ve 5260 sayılı kararname ile detaylı bir şekilde belirlenmiştir. Öğretmen atamalarında sorun yaşandığından, atama yetkisi geri alınmıştır. İdari ve mali yetkiler de valilerin ve İçişleri Bakanlığı'nın elinde olduğundan Eminler müfettiş durumuna düşmüşlerdir. Maarif Bakanı Mustafa Necati'nin ölümünden sonra 1931 yılında 1834 sayılı kanunla Maarif Eminlikleri Örgütü ortadan kaldırılmıştır. Böylece, Türk Milli Eğitimi'nin yönetim örgütünde, bölgeler yerini illere bırakmıştır.

SONUÇ

Hedefi ve konusu insan yetiştirme sanatı olarak da nitelendirilebilen eğitim, ancak sistemli bir şekilde yapıldığında hedefine ulaşabilir. Bu nedenle, eğitim sistemlerinin değişen ve gelişen zamana ayak uydurması ve kendini yenilemesi gereklidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş yıllarındaki eğitim kurumları bir süre toplumun gereksinimlerini karşılamış, ancak XVI. yüzyıldan itibaren değişen dünya koşullarına uyum sağlayamamıştır. Bu durum karşısında, medrese eğitiminin yanı sıra yeni eğitim kurumlarının açılması zorunlu olmuştur. Bu eğitim reformu çabalarını, eğitimde çağdaşlaşma hareketi olarak nitelendirebiliriz. Ancak, yapılan reformlar çağın gereksinimlerini karşılayacak düzeyde olmadığından yetersiz kalmıştır.

İşte bu bilinçle işe başlayan Cumhuriyetimizin kurucusu Ulu Önder Atatürk, eğitim işlerini cumhuriyetin en önemli görevi olarak görmüş ve çağdaşlaşmada çağdaş eğitime öncelik vermiştir.

2 Mayıs 1920'de Maarif Vekâleti kurulmuş ve çağdaş eğitimin temellerini oluşturabilmek için Milli Mücadele'nin güç koşullarına rağmen çalışmalara başlanmıştır. Ülke toprakları düşman işgali altında iken 15 Temmuz 1921'de Maarif Kongresi toplanmış ve eğitimin sorunları ve çözüm yolları üzerinde önemli kararlar alınmıştır. 15 Temmuz- 15 Ağustos 1923 tarihleri arasında Birinci Heyeti İlmiye toplanarak eğitim sorunları bütün yönleriyle ele alınıp incelenmiştir.

Cumhuriyetin eğitim politikası, kültürü Türkiye'nin temeli yapmayı hedefliyordu. Bu çerçevede, din eğitimi veren okullar kapatılmış, çağdaş eğitime geçilmiştir. Karma eğitime geçilerek kadınların da eğitim görmeleri ve toplumda yer almaları sağlanmıştır.

Maarif Vekâleti, ülkede çağdaş eğitimin temellerini atmayı, eğitimi her kademedede yaygınlaştırmayı ve eğitimde fırsat eşitliğini sağlamayı hedeflemiştir. Vekâlet, ülkedeki okul sayısını artırmak, yeterli sayıda ve nitelikli öğretmen yetiştirmek; öğretmenlerin maaş ve diğer sorunlarını çözmek, özlük haklarını geliştirmek amacıyla önemli çalışmalar yapmıştır.

Toplumun kalkınmasının ancak eğitim yoluyla sağlanabileceği düşünölmüş ve yeni eğitim programı bu doğrultuda hazırlanmıştır. Mesleki ve teknik eğitime önem verilmiş, bu hedef doğrultusunda yurt dışına yetiştirilmek üzere öğretmen ve öğrenciler gönderilmiştir. Köye dönük eğitim, millet mektepleri, halk evleri ve köy enstitüleri bu nedenle uygulamaya konulmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitimin tabana yayılması ve eğitimin çağdaş temellere oturtulması ile ilgili çalışmalar yapılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, eğitimi ilkokullarda zorunlu kılmış ve eğitimin ücretsiz olması esas olarak kabul edilmiştir. Alfabe değişikliği ile ölkedeki okur- yazar oranının artması sağlanmış, bunun için Millet Mektepleri adı altında bir eğitim seferberliği başlatılmıştır.

Eğitim kurumlarında çağa uygun gelişmeler yaşanırken Maarif Vekâleti'nin teşkilâtı da genişletilmiştir. 22 Mart 1926'da çıkartılan 789 sayılı Maarif Teşkilâtına Dair Kanun ile Maarif Eminlikleri kurularak taşra örgütü de oluşturulmuştur.

Maarif Vekâleti, kuruluşundan itibaren karşılaştığı tüm zorluklara rağmen ölkede çağdaş, ulusal ve lâik eğitimin temellerini atmak için yılmaz bir mücadele vermiş ve bu mücadelesinde de başarılı olmuştur.

KAYNAKÇA

A. BELGESEL KAYNAKLAR

AMERİKAN HEYETİ RAPORUNDAN; Maarif İşleri.

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU, ATATÜRK

ARAŞTIRMA MERKEZİ; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. I- III,1997. III, 1997.

AYIN TARİHİ; Sayı: 8, Temmuz 1934.

..... ; Sayı: 68, Temmuz 1939.

BAŞVEKÂLET İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ; Maarif İstatistikleri, 1923–1932, İstanbul1933.

BUYSE, Omer; “Teknik Öğretim Hakkında Rapor”.

CHP UMUMİ İDARE HEYETİ; Halkevleri talimatnamesi”,Ankara,1932.

MAARİF İSTATİSTİKLERİ; 1923 -1938, No: 145.

HM;“ Türkiye Mektepleri “ 7 Kasım1920.

HM; 3 Haziran 1921.

HM; “Maarif Kongresi”, 17.7.1921.

HM;18 Temmuz1921.

HM; “Maarif Kongresi”, 22. 7. 1921.

HM; “Âli Dersler “,30.11.1921.

HM;5 Aralık 1921.

HM; Serbest Âli Dersler”, 20.3.1922.

HM; 9.5.1922.

HM;“Mülkümüzdeki ecnebi mektepler”, 21.11.1922.

HM;“Ekalliyetler hakkında projemiz”, 28.12.1922.

HM; Muallim Aydoğdu,“Maarif Siyaseti- Muallimlik Meselesi 3 Ocak 1923.

HM;“Maarif Siyaseti- Muallimlik Meselesi“, 3 Ocak1923.

HM; 5 Şubat 1923.

HM; 28.6.1923.

HM ; “Heyet-i İlmiye’nin İlk İçtimai”,16.7.1923.

HM;“İlk Tedrisat Encümeninin mühim kararları”, 22.7.1923.

HM; “Terbiye-i bedeniye hakkın mühim bir lâyiha”, 7.8.1923.

HM;“ İlk Tedrisat ve Muallim Hakkında “, 9.8.1923.

HM; “Heyet-i İlmiye’nin Mühim İçtimalarından “10.8.1923.

HM; “Ecnebi Mektepleri”,5.2.1924.

HM; “Maarif Vekili Vasıf Bey’in beyanati”, 9.3.1924.

HM; 27.4.1924.

HM; 2.5.1924.

HM; 28.12.1925.

HM; “Türk muallimler memleket için...”13. 7. 1926.

HM; “Maarif Vekilimiz Konya’da mühim bir nutuk iradı etti.”, 17. 8. 1926.

DEWEY, John; Türkiye Maarifi Hakkında Rapor.

KILIÇZADE HAKKI; İzmir İktisat Kongresi’nde Harf Meselesi, İctihat 1923,sayı 153, 154,155.

KÜHNE; Türkiye’de Mesleki Terbiye İnkişafına Dair Rapor.

MAARİF VEKÂLETİ MECMUASI; “Müfettişler Kongresi’nde ilk tedrisat (1925).

.....; Sayı: 6, Mart 1926.

.....; Sayı: 7, Mart 1926

.....; Sayı: 7, Mayıs 1926.

.....;Temmuz 1926, Sayı: 8.

.....;“Köy Muallim Mektebi Talimatnamesi”, Sayı: 10, Şubat 1927.

.....;Sayı:13, Eylül1927.

.....; 12(1927).

.....; Millet Mektepleri teşkili hakkında Valiliklere yapılan tamim”,17 (1929).

.....; Yönetmeliğin Metni:, Sayı:12, Ağustos, 1927.

.....; Dil Heyeti'nin kuruluş belgeleri ve yönetmeliği, 17(1929).

MAARİF VEKÂLETİ; Birinci Maarif Şûrası, Maarif Vekâleti Maarif Vekâleti Yayınlarından,1939.

MAARİF VEKİLLİĞİ; Maarifle İlgili Kanunlar, İstanbul,1940.

.....; Mesleki Tedrisatın İnkişaf Planı, İstanbul, 1939.

.....; Maarifle İlgili Kanunlar, İstanbul, 1940.

.....; Birinci Maarif Şûrası (17- 29 Temmuz 1939) Çalışma Programı, Konuşmalar, Layihalar, Ankara, 1942.

.....; Birinci Maarif Şûrası, Yayınlarından,1939.

.....; Birinci Maarif Şûrası (17 -29 Temmuz 1939) Çalışma Programı, Konuşmalar, Layihalar, Ankara, 1942.

MAARİF VEKÂLETİ TEBLİĞLER MECMUASI; Sayı 2, Mart 1926.

MALCHE, A.; İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor, İstanbul,1939.

MİLLİ EĞİTİM VEKÂLETİ; “Milli Eğitimle İlgili Kanunlar” ,Ankara,1953.

MUALLİMLER BİRLİĞİ; Sene: 1,Sayı:9, Mart 1926.

MUALLİMLER MECMUASI; 23 Mart 1923, Sayı:7.

.....;“Muallim Maaşları”, Sene:1,sayı:12, 31Ağustos 1923.

.....;“Maarife Acıyoruz”, Sene:1, sayı: 9, 30 Mayıs 1923.

NUTUK; II. Cilt, Ankara, 1972.

ŞÛRA KARARLARI VE İCRA PLÂNLARI, HÜKÜMET PROGRAMLARI VE
TÜRKİYE ULUSAL PROGRAMLARINDA İLKÖĞRETİM”.

TÜRK DEVRİM TARİHİ ENSTİTÜSÜ; Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli
Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri, C.I. ,Ankara,1946.

TBMMZC ; Dev.:I, İçt: IV,C.2, Ankara , 26.4.1336.

.....; Dev.:I, İçt: I, C.2, Ankara , 3.5.1336.

.....; Dev.:I, İçt: I, C.1, Ankara , 22.5.1336.

.....; Dev.:I, İçt: I,C.2, Ankara, 5.6.1336.

.....;Dev.:I, İçt: I, C. 2,Ankara, 12.7.1336.

.....;Dev.:I İçt: II, C.2, Ankara,14.7.1336.

.....;Dev.: I, İçt: II, C.2, Ankara,15.7.1336.

-;Dev.I, İçt: II, C.2, Ankara,17.7.1336.
-; Dev.I, İçt: II, C.2, Ankara, 21.7.1336.
-; Dev.:I, İçt: I, C.2, Ankara 27.7.1336.
-; Dev.: I, İçt: I, C.5, Ankara, 19.10.1920.
-; Dev.:I, İçt: I, Ankara, C. 14,10 .11.1921.
-; Dev.: I, İçt:I, C. VI, Ankara, 4.12.1336.
-; Dev. II, İçt. , III, C. 23, Ankara, tarihsiz.
-; Dev. :III, İçt. :I, C. 4, Ankara, tarihsiz.
-;Dev.: II, İçt.:II, C.IV, Ankara, 3.3.1924.
-; Dev: I, İçt. :I,C.5, Ankara,1942.
-; Dev. : I, İçt: I, C.6,Ankara,1943.
-; Dev. : I,İçt: I,C. 8, Ankara, 1945.
-; Dev:I, İçt. : II, C.15,Ankara,1958.
-; Dev.: I, İçt. :I, C.1,Ankara,1959.
-; Dev.:I, İçt: III, C.22, Ankara, 1959.
- ; Dev: I, İçt. :III, Ankara, C.23,1960.

.....; Dev: I, İçt. : IV, C.28, Ankara,1961.

.....; Dev.: II.İçt: III, C. 9, Ankara, 1975.

.....; Dev: I, İçt. :I, C.4, Ankara,1981.

B. KİTAPLAR

AĞAOĞLU, Samet; Kuvay-ı Milliye Ruhu, İstanbul,1944.

AKBIYIK, Yaşar; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara,2002.

AKGÜN, Seçil; Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İstanbul, 1983.

.....; Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik(1924 -1928), Ankara, 1987.

AKYÜZ, Yahya; Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi, İstanbul, 2001.

.....; Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri,(1848 - 1940) Ankara, 1978.

.....;Türk Eğitim Tarihi, Ankara, 1999.

AYAS, Nevzad; Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi Kuruluşlar ve Tarihçeler, Ankara, 1948.

AYNİ, Mehmet Ali; Darülfünun Tarihi, İstanbul,1927.

BALTACI, Cahit; XV. – XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İstanbul,1976.

BAŞGÖZ, İlhan; Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı, Ankara,1995.

BAŞGÖZ, İlhan; WILSON, Howard E; Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim ve Atatürk, Ankara,1968.

BAYKAL, İsmail Hakkı; Enderun Mektebi Tarihi, İstanbul,1953.

BERKES, Niyazi; Türkiye’de Çağdaşlaşma, Ankara,1973.

BİLİM, Cahit; Tanzimat Devri’nde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma (1839– 1876)
Eskişehir,1984.

BİLSEL, Cemil; İstanbul Üniversitesi Tarihi, İstanbul,1943.

CEVAT, Mahmut; Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilâtı ve İcraatı,
İstanbul, 1338.

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRKİYE ANSİKLOPEDİSİ; C.3.

DOĞAN, Hıfzı; ALKAN, Cevat; SEZGİN, İlhan; Mesleki ve Teknik Eğitim
Prensipleri, Ankara, 1980.

ERGİN, Osman; Türk Maarif Tarihi, İstanbul, 1977, C.I, C. II, C. III, C, IV, İstanbul,
1977.

ERGÜN, Mustafa; Atatürk Devri Türk Eğitimi, Ankara, 1982.

GERAY, Cevat; Halk Eğitimi, Ankara,1978.

GÜÇLÜOL, Kemal; Cumhuriyet Dönemi’nde Eğitim, Milli Eğitimde Teşkilâtlanma”,
İstanbul, 1983.

KANSU, Mazhar Müfid; Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber, C. I,
Ankara, 1988.

KARAL, Enver Ziya; Osmanlı Tarihi, C.5, Ankara, 1988.

KOÇER, Hasan Ali; Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi,(1773–1923),
Ankara,1974.

..... ; Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Problemi, Ankara, 1967.

KODAMAN, Bayram; Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi, İstanbul,1980.

LEWIS, Bernard; Modern Türkiye’nin Doğuşu, Çev. Metin Kıratlı, Ankara,1970.

MEB.; Cumhuriyet’in50. Yılında Milli Eğitimimiz, İstanbul,1973.

R. ÖZALP; A.ATAÜNAL; Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilâtı, İstanbul,1977.

SAFRAN Mustafa; Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, Ankara, 1999.

SAKAOĞLU, Necdet; Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi, İstanbul, 2003.

SEZER, Ayten; Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ankara, 2004.

SHAW, Stanford J.; Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Çev. Mehmet Harmancı, C.II, İstanbul, 1992.

TAŞDEMİRCİ, Ersoy; Belgelerle 1933 Üniversite Reformunda Yabancı Bilim Adamları, Ankara, 1992.

TONGUÇ, İsmail Hakkı; Eğitim Yolu ile Canlandırılacak Köy, İstanbul,1947.

TURAN, Refik; SAFRAN, Mustafa; Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, Ankara, 1999.

TURAN, Şerafettin; Türk Devrim Tarihi,3. Kitap, I. Bölüm, Ankara,1995.

ULUÇAY, Çağatay; KARTEKİN, Enver; Yüksek Mühendislik Okulu, İstanbul,1959.

UNAT, Faik Reşit; Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış,
Ankara,1964.

ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir; Cumhuriyetin 50. Yılında Atatürk ve Harf Devrimi, Ankara,
1973.

YÜCEL, Hasan Ali; Türkiye’de Orta Öğretim; İstanbul, 1938.

C. MAKALELER

AKYÜZ, Yahya;“Cumhuriyet Gelineye Kadar İlköğretimin Tarihçesine Kısa Bir Bakış" Türkiye’de İlköğretim (Dünü, Bugünü, Yarını), İstanbul, 2003.

.....; “Atatürk ve 1921 Eğitim Kongresi”, Cumhuriyet Dönemi’nde Eğitim, İstanbul, 1983.

.....” Atatürk’ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri”, Atatürk Araştırma Merkezi Der. 10, 1987.

ANTEL, Sadrettin Celâl; “Tanzimat Maarifi, Tanzimat, İstanbul”,1940.

BALTACIOĞLU, İ.Hakkı; “Halkın Evi”, CHP Halkevleri Bürosu yay. , Ankara, 1950.

BİLİM, Cahit; İlk Türk Akademisi:“Encümen-i Daniş”,H.Ü.Edebiyat Fakültesi Dergisi, III / 2 (1985).

İNAN, M. Rauf; Cumhuriyet Döneminde Eğitim,“1920’lerde Türk Milli Eğitimi”, İstanbul,1983.

KAYA, Y. Kemal; Cumhuriyet Dönemi’nde Eğitim “Bugün Milli Eğitimin Durumu”, İstanbul,1983.

KÖPRÜLÜ, M. Fuat; “Halkevlerinin içtimai rolü” Ülkü der. , IV / 84 (1940).

KÜLTÜR BAKANLIĞI DERGİSİ; 1939, Sayı: 21 -2.

ÖZALP, Reşat; ATAÜNAL, Aydoğan; “Milli Eğitimde Kongreler ve Şuralar”, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İstanbul,1983.

ÖKMEN, Zeki; “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Saffet Paşa ”,Hayat Mecmuası, C.I,Yıl:7,sayı5,Haziran1971.

ÖZER, Ahmet Hamdi; “Talim ve Terbiye Kurulu İşleri”, Cumhuriyet Dönemi’nde Eğitim, İstanbul,1983.

ÖZTÜRK, Cemil; Milli Mücadele Ankara’sında Serbest Âli Dersler, Atatürk Yolu, Mayıs, 1994, Sayı:13.

SUNGU, İhsan; Tevhid-i Tedrisat, Türk Tarih Kurumu, Belleten,1938. Sayı:7- 8.

TANSEL A. F.; “Arap Harflerinin Islahı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler ve Neticeleri (1862 -1863)”, Belleten, XII / 65 -68 (1953), s. 223 -24.

ÜLKÜ; Şükrü Kaya’nın Halkevlerinin 5. Kuruluş Yıldönümü Nutku, “ , IX / 49, 1937.

**Ek:1. MİLLİ MÜCADELE VE CUMHURİYET DÖNEMİ MAARİF
VEKİLLERİNİN LİSTESİ**

BAKANLAR	GÖREV DÖNEMLERİ
Dr. Rıza NUR	4 Mayıs 1920 – 13 Aralık 1920
H. Suphi TANRIÖVER	14 Aralık 1920 – 20 Kasım 1921
M. Vehbi BULAK	20 Kasım 1921 – 5 Kasım 1922
İ. Safa ÖZLER	6 Kasım 1922 – 7 Mart 1924
Vasıf ÇINAR	8 Mart 1924 – 21 Kasım 1924
Şükrü SARAÇOĞLU	22 Kasım 1924 – 3 Mart 1925
H.Suphi TANRIÖVER (2. KEZ)	4 Mart 1925 – 19 Aralık 1925
Mustafa NECATİ	20 Aralık 1925 – 1 Ocak 1929
İsmet İNÖNÜ (VEKİL)	1 Ocak 1929 – 8 Ocak 1929
İsmet İNÖNÜ	9 Ocak 1929 – 27 Şubat 1929
Vasıf ÇINAR	28 Şubat 1929 – 7 Nisan 1929
Recep PEKER (VEKİL)	9 Nisan 1929 – 10 Nisan 1929
C. Hüsnü TARAY	10 Nisan 1929 – 15 Eylül 1930
Dr. Refik SAYDAM (VEKİL)	17 Eylül 1930 – 26 Eylül 1930
Esad SAGAY	27 Eylül 1930 – 18 Eylül 1932
Dr. Reşit GALİP	19 Eylül 1932–13 Ağustos 1933
Dr. Refik SAYDAM	14 Ağustos 1933–26 Ekim 1933
Hikmet BAYUR	27 Ekim 1933- 8 Temmuz 1934
Abidin ÖZMEN	9 Temmuz 1934- 9 Haziran 1935
Saffet ARIKAN	10 Haziran 1935- 28 Aralık 1938
Hasan Ali YÜCEL	28 Aralık 1938- 5 Ağustos 1946

(Hasan Ali Yücel, Türkiye’de Ortaöğretim, İstanbul, 1938, s.45.)

**Ek:2. MAARİF NEZARETİ'NDEN MAARİF VEKÂLETİ'NE GEÇİŞ
DÖNEMİ EĞİTİM TARİHİ KRONOLOJİSİ**

Tarih	Eğitimle İlgili Gelişmeler
15 Mart 1857	Maarif-i Umumiye Nezareti (Eğitim Bakanlığı)'nın kuruluşu
Kasım 1857	Mekteb-i Osmanînin Paris'te açılışı
Ocak 1859	İlk kız Rüştîyesi olan Cevri Kalfa Rüştîyesi'nin açılışı
12 Şubat 1859	Mekteb-i Mülkiye'nin açılışı
Aralık 1860	Darülmuallimîn-i Rüşdî öğrencilerinin bu okulun dışından öğretmen atanmasının "usulsüz" olduğu şeklinde Sadrazama dilekçe vererek, ilk kez, mesleğin korunması yolunda itirazda bulunmaları
13 Ocak 1863	Darülfünûnda halka açık derslerle öğretime başlanması
Haziran 1863	Mithat Paşa'nın Niş'de Islahhane adıyla okullar açmaya başlaması
16 Eylül 1863	Robert Koleji'nin açılması
Mayıs 1867	Askerî Tıbbiye içinde Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin açılışı
21 Haziran 1867	Islahhaneler izamnamesi
1 Eylül 1868	Mekteb-i Sultanî (Galatasaray Lisesi)nin açılışı
1869	Kız Rüştîyelerinin açılışı
1 Eylül 1869	Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin yayınlanması
Şubat 1870	Darülfünûnun açılışı

Nisan 1870	Darülmuaallimatın açılışı
1870-1872	İlk mekteplerde usûl-ü cedîd hareketlerinin başlaması
1873	Darüşşafaka'nın açılışı
1874	Taşrada Darülmuaallimînlerin açılmaya başlaması
1880	Hukuk Mektebi'nin açılışı
Şubat 1883	Aşâr'a ek olarak bir maarif vergisi alınmaya başlaması
1883	Bayezit Devlet Kütüphanesi'nin açılması
1884	Şems-ül Maarif özel okulunun açılışı(İstanbul Erkek Lisesi'nin temelini teşkil etmiştir)
1884	Kastamonu'da bir İdadi'nin açılması
1889	Dilsizler Mektebi'nin açılışı
1890	Körler Mektebi'nin açılışı
1891	Darülmuaallimînin İptidaiye, Rüştiye, Âliye şubeleri halinde yeniden düzenlenmesi (ilk Yüksek Öğretmen Okulu)
1898-1903/1904	Maarif Nezareti'nin Hicri 1316, 1317, 1318, 1319 ve 1321 yılına ait Maarif Salnameleri yayınlaması
1900	Darülfünûnun tekrar açılış
Haziran 1906	Maarif Nazırı Haşim Paşa'nın ders programları hakkında Padişah Abdülhamit'e önemli bir rapor sunması
23 Temmuz 1908	İlk kez bir öğretmen derneğinin İstanbul'da kuruluşu
1911	İlk Kız İdadisi'nin açılışı
1912	Darülfünûn Nizamnamesi'nin yayınlması

1913	Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkatı'nın yayınlanması İlk Kız Sultanîsi'nin açılışı
1915	İlk Kız Darülfünûnu'nun açılışı
17 Mart 1918	Erkek ilkokullarında kadın öğretmenlerin de görevlendirilebileceği kararının alınması
Ekim 1919	Darülfünûn-ı Osmanî Nizamnamesi'nin yayınlanması
23 Nisan 1920	TBMM'nin açılışı
15 Temmuz 1921	Ankara'da Maarif Kongresi'nin toplanması ve açılış söylevi
Eylül 1921	İstanbul Darülfünûn'da karma eğitimin başlaması
27 Ekim 1922	Atatürk'ün Bursa'da öğretmenlere hitabı
1 Kasım 1922	Saltanatın kaldırılması
15 Temmuz 1923	I. Heyeti İlmiye
1 Eylül 1923	İlk Muallim Mektepleri'nin Eğitim Bakanlığı'na bağlanması
29 Ekim 1923	Cumhuriyetin ilânı
3 Mart 1924	Tevhid-i Tedrisat Kanunu (No 430)
Nisan 1924	II. Heyet-i İlmiye
Temmuz 1924	ABD'li uzman John Dewey'in Türkiye'ye gelişi
Ağustos 1924	İlkokullarda karma eğitimin gerçekleşmesi
Aralık 1925-Ocak 1929	Mustafa Necati'nin Eğitim Bakanlığı
Aralık 1925-Ocak 1926	III. Heyet-i İlmiye
22 Mart 1926	Maarif Teşkilâtı'na Dair 789 sayılı Kanun ile Tâlim ve Terbiye'nin kurulması

3 Mayıs 1926	Lise ve orta okul gündüzlü öğrencilerinden ücret alınmasının kaldırılması
1926-1927 Öğretim yılı	Konya'da Orta Muallim Mektebi'nin açılışı
15-20 Ekim 1927	Atatürk'ün Nutuk ve Gençliğe Hitabesi
1 Kasım 1928	Yeni harflerin kabulü
24 Kasım 1928	Millet Mektepleri'nin açılışı
1931	Türk çocuklarının ilköğrenimlerini ancak Türk okullarında yapabilecekleri hükmünü getiren Kanunu yayınlanması
	Türk Tarih Kurumu'nun kurulması
1932	Halkevlerinin kurulması
10 Mayıs 1933	Öğrenci Andının kabulü
31 Mayıs 1933	2252 Nolu Kanunla Darülfünun'un 31 Temmuz 1933'ten itibaren kaldırılıp yerine İstanbul Üniversitesi'nin kurulması
29 Ekim 1933	Atatürk'ün 10. Yıl Nutku
1935	Okul ve öğretmen terimlerinin mektep ve muallim'in karşılığı olarak kullanılmaya başlaması
1936	Köy eğitimleri yetiştirme kurslarının açılması
1937	Lâiklik İlkesi'nin 1924 tarihli Anayasaya girmesi
Temmuz 1939	I. Milli Eğitim Şurası.